

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

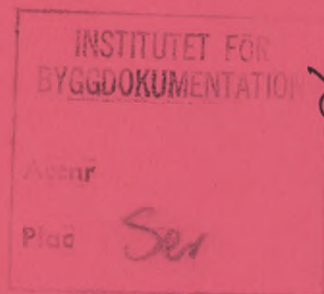

Rapport

R43:1989

Två invandrargenerationers svenska boende

Magnus Berg
Håkan Andréasson
Lennart Zintchenko

BYGGDOK

Institutet för byggdokumentation
Hälsingegatan 47
113 31 Stockholm, Sweden
Tel 08-34 01 70
Telex 125 63. Telefax 08-32 48 59

Byggeforskningsrådet

R43:1989

TVÅ INVANDRARGENERATIONERS SVENSKA BOENDE

som det erfarits och värderats av sextio barn
till finska, turkiska och chilenska göteborgare

Magnus Berg
Håkan Andréasson
Lennart Zintchenko

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
861065-5 från Statens råd för byggnadsforskning
till Etnologiska institutionen, Göteborgs
Universitet, Göteborg.

REFERAT

Rapporten bygger på biografiska intervjuer med tjugo finländska, tjugo turkiska och tjugo chilenska andragenerationsinvandrare. Intervjuerna har genomförts, bearbetats och tolkats utifrån kvalitativa metodologiska utgångspunkter i syfte att 1. studera hur invandrades boendevärderingar och -mönster förändras över två generationer och 2. fånga invandrarnas bedömningar av svenska boendevärderingar och -miljöer främst ur social och kulturell synvinkel.

Rapporten består av två delar. Den första är etnografisk och presenterar de sextio biografierna. Två aspekter belyses: dels de kulturella förhållanden som ramar in informanternas liv och dels den enskilde informantens strävan att förhålla sig till, påverka och ibland överskrida dessa ramar.

Den andra delen diskuterar specifikt generella mönster i boendet på tre områden: 1. mönster i och värderingar av gruppernas boendekarriärer, 2. synen på och förhållandet till andra boendeformer än hyresrättens och 3. boendets relation till livscykeln. Förklaringar till de skillnader som iakttagits söks slutligen på tre problemfält: 1. invandringens karaktär - graden av omställning, 2. mekanismer för att säkra kulturell kontinuitet och 3. upplevelsen av särbehandling och förhållandet till svenska myndigheter och arbetsgivare.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblegt papper.

R43:1989

ISBN 91-540-5023-5

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Svenskt Tryck Stockholm 1989

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	5
Inledning	7
Finländarna	13
Den finska invandringen till Sverige - bakgrund	13
Till Sverige	15
Till Göteborg	16
Den första generationen i den andras berättelser - livet i Finland, utvand- ringen, den första tiden i Sverige	18
Vara i fred, leva livet och arbeta	25
Ett omvärderat förflutet	30
Till medelklassen	34
Sammanfattning	40
Turkarna	47
Bakgrund till den turkiska emigrationen	47
Begreppet "etniska turkar"	48
Till Sverige	48
Till Göteborg	51
Den första generationen i den andras berättelser - livet i Turkiet, utvand- ringen, den första tiden i Sverige	53
En turkisk by i Biskopsgården	62
En fot i varje läger - kritik och solidaritet	68
Konsensus och förändring	72
Tjugo år i Göteborg - två generationers turkars levnadsomständigheter	75

Chilenarna	81
Den chilenska invandringen till Sverige	
- bakgrund	81
Till Sverige	82
Till Göteborg	84
Den första generationen i den andras berättelser - livet i Chile, flykten, den första tiden i Sverige	86
"Där ute är Sverige, här inne är Chile."	93
Frihetsrus	98
Utbildning för hela familjen	103
Egen nyckel och fria tider	106
Två generationers chilenaers svenska boende	111
Den första generationen	111
Den andra generationen	114
Sammanfattande diskussion	121
Mönster i boendekarriärerna	121
Värderingen av andra boendeformer	125
Boendets relation till livscykeln	125
Skillnaderna mellan grupperna och den kulturella bakgrunden	128
Invandringens karaktär - graden av omställning	129
Strategier för att säkra kulturell kontinuitet	134
Upplevelsen av särbehandling och förhållandet till svenska myndigheter och arbetsgivare	141
Slutord	149
Noter	153
Bilaga - karta över Göteborgs primär-områden	154
Litteraturförteckning	157

FÖRORD

Denna rapport sammanfattar ett års arbete i projektet **Invandrares boendevärderingar och boendemönster**. Projektet startade 1 september 1987 och har finansierats av Statens råd för byggnadsforskning och Delegationen för invandrarforskning.

Sven B Ek, professor vid etnologiska institutionen, Göteborgs universitet, har varit projektledare. Han har tillsammans med Allan T Nilson och Gösta Arvastson, båda vid etnologiska institutionen, Ulla-Britt Engelbrektsson, socialantropologiska institutionen, Göteborgs universitet, Britt Brynker, Göteborgs invandrarbyrå och Cenap Turunç, Göteborgs Socialförvaltning och Göteborgs Invandrarförvaltning ingått i den referensgrupp vars diskussioner haft en stimulerande effekt på projektarbetet. Cenap Turunç har därutöver fungerat som turkisk sakkunnig och som förmedlare av kontakter med den turkiska gruppen i Göteborg. Det är svårt att överskatta hans insatser för projektet.

Vid regelbundet återkommande tillfällen har Martha Fuentes, etnologiska institutionen, generöst delat med sig av sina kunskaper om Latinamerika och om latinamerikanska flyktingars situation i Göteborg.

Med psykolog Olle Janelöv har vi fortlöpande diskuterat problem i gränslandskapen mellan etnologi och psykologi. Institutionssekreterare Lisbeth Carlsiö har hållit ett vakande öga över projektets administrativa sida. Tekniker Kjell Malmgren har bistått med råd och praktisk hjälp vid det tekniska framställandet av rapporten.

Åtskilliga är de personer i invandrarföreningar, på skolor och ungdomscentra, inom Fritid Göteborg, Göteborgs socialförvaltning, Göteborgs invandrarförvaltning och på arbetsplatser som utbildat oss i göteborgsk invandrarkunskap och som hjälpt oss etablera kontakt med informanterna. De nämns här inte vid namn; listan skulle både bli för lång och en ledtråd för den som vill försöka identifiera informanterna. Till detta anonyma kollektiv och de personer som nämnts ovan vill vi rikta ett varmt tack.

Vårt största tack går emellertid till de finska, turkiska och chilenska ungdomar och föräldrar som visat oss så mycket tillmötesgående och förtroende vid intervjuerna. Kan denna rapport bidra till ökad kunskap om och förståelse för deras situation har projektets största förhoppning infriats.

Göteborg, februari 1989

Magnus
Berg

Håkan
Andréasson

Lennart
Zintchenko

INLEDNING

Från våren 1985 till hösten 1987 arbetade två av författarna till denna rapport i de två projekten **Livs- och boendekarriärer** - för- och huvudstudien. I dessa projekt dokumenterades och analyserades 150 göteborgares boendekarriärer och boendevärderingar. Näst intillingen av de 150 personerna var invandrare. Sådana avgränsningar måste alltid göras när ambitioner ställs mot resurser men riktigt tillfreds med utsorteringen av invandrarna blev vi aldrig. Om inte annat blev bilden av Göteborg och de mönster av boendekarriärer och boendevärderingar som rymmer minst sagt ofullständig utan invandrarnas medverkan. Därför gladdes vi uppriktigt när det så småningom visade sig att det från Byggnadsrådets sida fanns intresse för ett liknande projekt om invandrare. Engagerade av möjligheten att komplettera den bild vi bidragit till att skapa i Livs- och boendekarriärer började vi skissera den undersökning vars resultat redovisas på de följande sidorna.

Vi valde att studera andra generationens invandrare. Det var vår övertygelse att människors värderingar skapas i en lång och invecklad process i vilken åtminstone två generationer är verksamma som fick oss att fatta det beslutet. Genom att intervjua invandrarna inte bara om dem själva utan också om det de kände till om sina föräldrar och deras boendefarenheter och värderingar i Sverige och i hemlandet hoppades vi kunna fånga viktiga aspekter av den process som format värderingarna hos dagens invandrare i Sverige. Fokus skulle emellertid ligga på den andra generationen. Vad vi fick veta om den första skulle alltså, med undantag för det vi lärde oss av ett begränsat antal föräldrantervjuer, vara filtrerat genom den andra generationen. Detta får gälla för en löpande källkritisk anmärkning för det som i fortsättningen kommer att sägas om informanternas föräldrar men också som ansatsen till en deklARATION av undersökningens syfte: att studera boendemönster och boendevärderingar hos den andra generationens invandrare men också denna generations egna förklaringar till dessa mönsters och värderingars uppkomst. Undersökningen är alltså utpräglad subjektivt inriktad. Den som endast är intresserad av objektiva mönster i invandrarnas boende har mer att hämta i det tämligen rika statistiska material som finns att tillgå - för Göteborgs del t ex Statis-

tisk årsbok för Göteborg och Erik De Geers etniskt/demografiska göteborgskartor - än i denna rapport. Vad etnologerna däremot kan bidra med är invandrarnas egna sätt att värdera och förstå dessa mönster och sin egen plats i dem.

Valet av turkar och finländare som undersökningsgrupper är resultatet av en inledande konsultation av den kvantitativt inriktade litteraturen om invandrares boendemönster. Av denna framgår att de två grupperna boendemässigt skiljer sig åt på en rad viktiga punkter - etnisk boendekonzentration, val av boendeform (hyresrätt, bostadsrätt, eget hus), förekomsten av tre generationshushåll, trångboddhet etc. Enkelt uttryckt liknar finländarnas boende svenskarnas, medan turkarnas inte gör det. Grupperna utgör två ganska extrema poler på invandrarnas svenska bostadsmarknad och är därför forskningsstrategiskt intressanta.

Chilenarna representerar i denna rapport de politiska flyktingarna. Valet föll ganska naturligt på dem. Gruppen är bland de större flyktinggrupperna och har varit i Sverige så lång tid att dess andra generation har börjat umgås med egna tankar om boende. Vi hoppas att dessa tre gruppers erfarenheter också ska kunna bidra till förståelsen av vissa aspekter av andra invandrargruppers boendemönster och -värderingar.

Följande kriterier sattes upp för urvalet av informanter: informanterna skulle vara mellan tjugo och trettio år gamla och ha varit i Sverige så pass länge att de genomgått svensk grundskola. Att vi inte kunnat hålla oss inom dessa kriterier i samtliga fall kom inte som en överraskning för oss. Enkel matematik gav t ex vid handen att den chilenska gruppen - som ju började komma till Sverige 1973 - inte skulle hysa många ungdomar som uppfyllde våra kriterier. Vi bestämde oss tidigt för att låta kriterierna fungera mer som riktmärken än som absoluta krav. Således innehåller informantgruppen en kontingent sjutton-, arton- och nittonåringar och några trettioåringar och de informanter som genomgått hela den svenska grundskolan är inte ens i majoritet. Vi har intervjuat sextio invandrarungdomar; tjugo finländare, tjugo turkar och tjugo chilenare. Några föräldrar har intervjuats separat, några i samband med att vi intervjuat deras barn.

Etablerandet av kontakt med informanterna inleddes med att vi sökte upp personer som genom yrkes- eller organisationstillhörighet stod i förbindelse med finländare, turkar och chilenare av andra generationen; funktionärer i invandrarföreningar, hemspråkslärare, personal inom Göteborgs invandrarförvaltning och Fritid Göteborg osv. Dels trodde vi - helt riktigt

visade det sig - att dessa personer hade mycket att lära oss om invandrarnas situation i Göteborg, dels ville vi skapa förtroende för projektet genom att göra oss bekanta med vad vi uppfattade som nyckelpersoner. Den här fasen av arbetet gav upphov till en rad studiebesök i invandrarföreningar, på skolor, fritidsgårdar, ungdomscentra osv. Studiebesöken dokumenterades i en fältdagbok som ofta kom till användning i det fortsatta arbetet. Särskilt betydelsefull var den när vi diskuterade första generationens finländare, chilensare och turkar eftersom det främst var representanter för dem vi samtalade med under studiebesöken.

Via dessa nyckelpersoner lärde vi känna de finska och chilenska ungdomar som strax skall presenteras. Tillvägagångssättet har inneburit att de ungdomar som är eller har varit aktiva i invandrarföreningar troligen är något överrepresenterade. Vi har dock försökt bekämpa denna sneda representativitet genom att så långt det varit möjligt använda oss av andra kanaler än invandrarföreningarna. Hemspråkslärarna har här varit oss till stor hjälp liksom redan intervjuade ungdomar som satt oss i kontakt med kamrater som stått utanför invandrarföreningarna.

De turkiska informanterna har vi lärt känna via invandrarkonsulent/-sekreterare Cenap Turunç. Ungefär två tredjedelar av kontakterna har förmedlats direkt av honom, resten av den turkiska informantgruppen har utgjorts av kamrater och syskon till de förra.

Intervjuerna genomfördes under vintern 1987 och våren 1988. Denna tidsperiod är alltså undersökningens etnografiska presens. Formmässigt kan intervjuerna karakteriseras som strukturerade samtal. En frågelista har säkrat viss basinformation, i övrigt har samtalen följt den biografiska kronologin samt lämnat stort utrymme för informanternas individuella berättarglädje. Några enstaka intervjuer har endast tagit cirka fyrtio minuter i anspråk, några närmare tre timmar. En uppskattning av den genomsnittliga intervjutiden stannar vid ungefär en och en halv timme. De allra flesta intervjuerna har genomförts i informanternas hem, några på deras arbetsplatser (i samtliga fall gäller detta turkiska småföretagare vars arbetsdagar vida överstiger åtta timmar), några på offentliga platser som fik och bibliotek, några på vår arbetsplats. Intervjuerna bandades och band jämte omfattande bandprotokoll har efter undersökningens slutförande lämnats till Dialekt- Ortnamns- och Folkminnesarkivet i Göteborg för arkivering. Samtliga informanter uppträder under pseudonym i rapporten och uppgifter om ålder, utbildning, yrke, födelseort, bostadsområde etc har ändrats när detta varit nödvändigt för att bevara informanter-

nas anonymitet.

Rapportens disposition är enkel. Varje invandrargrupp presenteras i var sitt kapitel. De tre kapitlen summeras i ett fjärde, avslutande kapitel. Lennart Zintchenko skriver om finländarna, Håkan Andréasson om turkarna och Magnus Berg om chilena. Den senare har också skrivit det avslutande kapitlet samt slutredigerat de tre etnografiska kapitlen. Dispositionen i dessa tre kapitel ska kort beröras.

Kapitlen inleds med en kort bakgrund till resp invandring. Därpå följer ett avsnitt som redovisar vad informanterna berättat om sina föräldrars liv i hemlandet, deras utvandring och deras första tid i Sverige. Bilden av föräldrarnas första tid i Sverige har vi använt som utgångspunkt när vi grupperat informanterna i de avsnitt som behandlar dem. Allra enklast kan principen för denna gruppering uttryckas så här: de ungdomar vars liv mest påminner om det föräldrarna levde under sin första tid som immigranter har förts till en grupp, de som skiljer sig mest har förts till en. Mellan dessa poler har vi avgränsat ytterligare några grupper.

Vi har begränsat jämförelsen mellan ungdomarnas liv idag och föräldrarnas under de första åren i Sverige till fyra områden:

1. Boende. 2. Position på arbetsmarknaden. 3. Interaktionsfält (umgicks/umgås man med landsmän, med svenskar eller multietniskt?). 4. Etnisk artikulation.

Den fjärde punkten kräver en förklaring och en teoretisk utveckling.

Socialantropologen Yngve Lithman har i en artikel (Hamberg/Hammar 1981:198ff) påpekat att definitionerna av etnicitet genomgått en förändring under senare år. Från att tidigare ha lagt tonvikten vid en grupps gemensamma historia, språk, kulturella bakgrund, ursprung etc tar författarna idag allt mer fasta på "*det socialt effektiva*", dvs de handlingar varigenom människor internt och externt manifesterar sin etniska tillhörighet".

Med ett sådant synsätt blir etnicitet inte något statistiskt allestädes närvarande fenomen utan någonting som blir synligt och verksamt i vissa sammanhang och situationer men inte i andra. Sådana synliggörande situationer och sammanhang kallar Lithman för "etniska artikulationsprinciper". Han ger exempel på fyra etniska artikulationsprinciper: kompetenser (t ex språk), etnisk retorik (referenser till en "mystisk" kvalitet som förenar en grupp, t ex USA:s färgades "soul", finsk

sisu, "den chilenska känslan"), arenor ("rum", alltifrån bostadsområden till invandrarföreningars lokaler) samt nätverks-, släktskaps- och äktenskapsmönster.

Vi tycker att perspektivet är sympatiskt, särskilt som det harmonierar väl med ett dynamiskt kulturbegrepp som lämnar utrymme för människors förmåga att reflektera över sina liv och förändra dem. Så har också vårt arbete mer handlat om sökandet efter socialt effektiv etnicitet än statisk.

Möjligen kommer några läsare att uppleva de tre första kapitlens detaljrikedom som i längden tröttande. Våra argument för den är emellertid djupt förankrade i projektets metodiska och teoretiska utgångspunkter. För det första är projektets huvudinriktning etnografisk. Mer än att besvara frågor och lösa problem ser vi det som vår uppgift att teckna en begriplig bild av de sextio ungdomarnas historia och situation idag som är så nyanserad och sammansatt som möjligt. Det andra argumentet utgår från den dialektiska kultursyn som är projektets fundament: människan formas av sina kulturella determinanter men hon kan också överskrida och omforma dem. Vi vill i det följande försöka fånga och beskriva såväl de kulturella faktorer som ramar in informanternas liv som den enskilde informantens sätt att förhålla sig till ramarna och ibland - situationellt eller mer varaktigt - överskrida dem. Det är därför rapporten rent kvantitativt prioriterar individen och de individuella processerna. Diskussionen om de mönster informanterna delar förs succesivt i takt med att den ena biografien läggs till den andra. För det tredje tror vi inte att det går att betrakta boende som en isolerad variabel. Detta är den andra viktiga utgångspunkten för undersökningen: först efter det att man skaffat sig en så god bild som möjligt av en människas historia och totala livsmönster är det möjligt att beskriva och analysera hennes boende på ett meningsfullt sätt.

FINLÄNDARNA

Den finska invandringen till Sverige - bakgrund

Emigration mellan de nuvarande länderna Finland och Sverige har en lång tradition bakom sig. Många människor har under historiens lopp tagit sig hit från grannlandet i öster. Redan i källor från 1300-talet är det exempelvis möjligt att spåra finländare som tagit sig till Stockholm. Det har varit vanligt att man kommit till Sverige under politiskt oroliga tider och dåliga konjunkturer i hemlandet (Arnstberg/Ehn 1983, Koivukangas 1980).

De vi kommer att beskriva här är barnen till dem som invandrade från slutet av 1950-talet fram till 1970-talet. Det är ungdomar vars föräldrar kom hit under den tid då det nuvarande Finland började växa fram. Under denna period karakteriserades emigrationen av den arbetsmarknadssituation som då rådde.

Under 1960- och 1970-talen genomgick Finland en mycket snabb strukturomvandling som inte hade någon motsvarighet i övriga Europa. Vad som skedde var att en flyttningsrörelse utgick från lantbruket och dess binäringar. I andra nordiska länder hade denna omvandling skett mycket tidigare. I Finland hände detta först under 60- och 70-talen och då mycket snabbt.

Ännu år 1960 var 32% av befolkningen sysselsatt inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Tjugo år senare, år 1980, hade den siffran sjunkit till 9%. Man kan gott och väl säga att Finland blev industrialiserat först under denna tid. Bara några årtionden före denna omvandlingens tid hade Finland varit ett land med jordbruk som dominerande sysselsättning. Som jämförelse med andra nordiska länder kan nämnas att över hälften av Finlands befolkning strax efter andra världskrigets slut arbetade inom jordbruket och dess binäringar. I Norge får man gå tillbaka till 1800-talets slut för att hitta samma sysselsättningsstruktur, i Sverige till 1910-talet (Allardt 1985:53f).

Finland genomgick en mycket snabb urbaniseringsprocess. Den stora flyttningsrörelsen gick mot tätorterna och till yrken utanför lantbruket. Utvecklingen skedde så snabbt att man stod mer eller mindre handfallen inför den. Industrialiseringen hade inte skett i samma

takt som nya grupper kom in på arbetsmarknaden. Bostadsproduktionen släpade efter vilket bromsade möjligheterna att flytta inom landet (Koivukangas 1980:68f). För att ge proportioner åt förändringen kan nämnas att enbart i Nylands län, där Helsingfors ligger, gjordes mellan 1950 och 1975 en inflyttningsvinst på 315 000 personer (Allardt 1985:54).

Arbetsmarknads- och bostadssituationen vid denna tid främjade emigrationen. Den finska industrin expanderade inte alls under perioden 1950-1980. Dess andel av den totala sysselsättningen mellan de åren låg konstant på 19-20%. Den enda sektor som markant ökade var tjänstesektorn, från 9% till 18% (Allardt 1985:53).

Bakgrunden till efterkrigstidens snabba skeenden är den befolkningsökning som skedde under 1800-talet. En sådan ägde rum även i de flesta andra europeiska länder vid samma tid. Den del av befolkningen som ökade mest var de obesuttna bönderna på landet. Det som skapade problem var att den industrialisering som övriga Europa genomgick vid denna tid inte ägde rum i Finland. Människorna blev i lika stor utsträckning som tidigare hänvisade till att finna sin utkomst främst inom jord- och skogsbruket. Urbaniseringen i Finland blev i och med detta förskjuten framåt i tiden. Landsbygdsbefolkningens situation har därför starkt påverkat den finländska politiken under hela 1900-talet. När inte marknadskrafterna kunnat lösa problemen med den ökande befolkningen har man sökt göra det med hjälp av stora agrarreformer. Det man önskade uppnå var att göra den stora gruppen obesuttna till självägande bönder.

Agrarförbundet, sedermera Centerpartiet, har därigenom kunnat bli en tongivande faktor i finsk politik. Under hela efterkrigstiden har partiet jämte socialdemokraterna varit det som utformat den finska politiken. Centerpartiets starka ställning i Finland har varit en bidragande orsak till att man, tvärtemot det som varit vanligt i OECD-länderna, fört en politik som gått ut på att skapa nya jordbruk. Som exempel kan nämnas att det efter andra världskriget ansågs vara en politisk nödvändighet att ge återvändande soldater generösa möjligheter att inlösa jord. Under 1950-talet hade samtliga OECD-länder fattat politiska beslut och vidtagit åtgärder för att göra sammanslagningar av små och olönsamma jordbruk, i Finland ökade i stället antalet jordbruksenheter. Strategin att skapa nya jordbruk fick till följd att gårdarnas medelstorlek på 50-talet blev mindre än vad de hade varit tjugo år tidigare (Allardt 1985:21f).

Jordreformerna löste inga problem då de mindre jordbruken inte var ekonomiskt bärkraftiga. 1950 arbetade

250 000 personer på småbruk under 5 ha, trettio år senare var de 16 000. Skogsarbetet som länge varit en säker inkomstkälla började med tiden rationaliseras vilket försvårade försörjning därifrån. Lantbruksbefolkningen stod nu inför 60- och 70-talens förändringar. Många var tvungna att skaffa sig arbete på annat håll. Detta drabbade speciellt de mindre bruksenheterna som blev helt beroende av lönearbete utanför hemgården. En hel del av dessa människor löste sina försörjningsproblem genom att utvandra (Allardt 1985:57f).

Det är dock viktigt att även sätta Finlands sena industrialisering i samband med deltagandet i andra världskriget. Efter krigsslutet stod man inför ett stort återuppbyggnadsarbete samtidigt som höga krigsskadestånd skulle betalas till Sovjetunionen. Resurser som kunde ha använts till att lösa de sysselsättningspolitiska problemen fick i stället gå till reparationer av de skador kriget åsamkat landet.

Till Sverige

Sedan 1945 har ungefär 600 000 människor flyttat från Finland. Av dem som lämnat landet har i dag runt 290 000 återvänt. Av Finlands nuvarande 5 miljoner invånare lever alltså 310 000 utomlands. Det betyder att 6-7% av medborgarna är bosatta utanför landets gränser. I princip har man utvandrat från hela Finland. Det har dock skett i vågor runt om i landet. Vid mitten av 60-talet var det från de svenskspråkiga områdena den största utflyttningen utgick, framåt 1968-69 blev norra Finland det stora utvandringsområdet. Framtill slutet av 70-talet kom de flesta från landsbygden, men sedan förändras det mönstret och utvandringen från städerna blir nästan dubbelt så stor som den från landsbygden (Koivukangas 1983:63ff).

Många finländare har utvandrat till Västtyskland, Kanada, USA och Australien, men det stora emigrationslandet har varit Sverige. Hit har man från Finland kunnat flytta obehindrat sedan 1943. Det året upphävdes kravet på arbetstillstånd för medborgare i de nordiska länderna. Fram till 1949 rådde dock visumtvång mellan Sverige och Finland. Fullständig överflyttningsfrihet blev det först år 1954. Det var då de nordiska länderna tecknade ett formellt avtal om en gemensam arbetsmarknad. Vid samma tillfälle upphävdes även passtvänet. Ett tilläggsprotokoll till arbetsmarknadsavtalet antogs 1973 av Finland och Sverige. Man eftersträvade en slussning av de arbetssökande via officiella arbetsförmedlingar, något som man tidigare endast delvis lyckats med.

Från 1943 fram till 1951 var invandringen från Finland av en ganska blygsam omfattning, men den ökade hela tiden långsamt och konstant. Därefter har den varit mer konjunkturkänslig. Det var främst de goda tiderna i Sverige under 60-talet och tidiga 70-talet som gjorde att många finländare tog sig hit. Det var främst inom industrin som de lediga jobben fanns. År 1967 ökade betydelsen av den fria arbetsmarknaden i Norden då Sverige införde restriktioner för invandring från utomnordiska länder.

Den riktigt stora inflyttningstoppen inföll kring 1969-1970, då det kom 80 000 finländare till Sverige. Snittet före och efter har legat på 10-13 000 personer per år. Sammanlagt har det kommit 445 000 personer mellan 1946-1980. Under samma period har 202 000 återvänt till hemlandet (Koivukangas 1980:64, Allardt 1985:54). I dag är den finska invandrargruppen den i särklass största i Sverige. Totalt lever här nu 260 000 finländare. Av dem är 226 000 födda i Finland och övriga 34 000 födda i Sverige. 126 000 av dem har tagit sig svenskt medborgarskap (Statistisk årsbok 1988:39). Här i landet har finländarna till 90% bosatt sig i tätorter. Man tycks speciellt ha sökt sig till Stockholmsområdet, städerna runt Mälaren och västkusten. (Koivukangas 1980:77).

Till Göteborg

Till Göteborg har finländare flyttat under hela efterkrigstiden. Inflyttningen följer den invandringsprofil som gäller på det nationella planet. Från krigsslutet 1945 och de följande tio åren ligger inflyttningen på en relativt låg, men stigande nivå. Under denna tid kommer ungefär 100-170 finländare om året till Göteborg. Kring 1960 sker en mer markant ökning av nyinflyttade finländare. Toppen nås vid 1970 då 3 825 personer från Finland får Göteborg som ny hemort (De Geer 1980:2). Med vissa fluktuationer har antalet finländare i Göteborg sedan minskat.

De som slog sig ner i Göteborg vid slutet av 50-talet och början av 60-talet kom främst att bo i äldre arbetarstadsdelar med försliten bebyggelse och små omoderna lägenheter. Exempel på sådana stadsdelar var Majorana, Haga, Annedal, Olskroken och Gamlestaden. För många män som på egen hand kom till Göteborg var det emellertid mycket vanligt att den första bostaden blev ett rum i en företagsbarack eller på ett ungarlshottell.

I takt med att miljonprogrammet rullade på mellan 1965-75 och arbetarkvarteren antingen revs eller renoverades, flyttade människorna ut till de nybyggda

förortsområdena. Före 1965 hade många finländare även slagit sig ner i Tuve och Biskopsgården, men i och med byggandet av Angered, Bergsjön och Backa får boendet i Göteborg för den stora majoriteten en klar förortsprägel.

År 1968 bodde en hel del finländare ännu kvar inne i de centralare delarna av Göteborg. Den centrala församlingen Kristine (statistiken utgick på den tiden från församlingarna och inte som nu från de s k primärområdena) hade det året 281 finska medborgare och Haga 236. I området mellan centrala Göteborg och de förorter som fanns då låg Gamlestaden där det bodde 985 personer. Det var ändå på Hisingen de flesta fanns. Biskopsgården hade flest finska invånare med 1 190 personer, sedan kom Tuve med 589 och Backa med 366. I Angeredsområdet, som befann sig alldeles i början av den byggperiod som helt omgestaltat området, hade 215 finländare skaffat sig bostad (Statistisk årsbok Göteborg 1969).

Elva år senare, 1979 då antalet finska medborgare nästan uppgick till 15 000 och antalet personer av finländsk härstamning enligt De Geers grova uppskattning översteg 28 000, ser bilden lite annorlunda ut. Fortfarande är dock många finländare bosatta på Hisingen. I Biskopsgården har antalet ökat till 2 073 personer, i Tuve till 1 086 och Backa till 631. En förändring är att det inte bor kvar så många finländare i innerstadsområdet. I stället har de nyare nordöstra förorterna blivit stadsdelarna dit finländarna flyttat. Där ligger Gårdsten på topp med 2 425 personer, sedan Hjällbo med 2 163, Bergsjön med 2 105 och Kortedala med 552. På det hela taget är den finska gruppen utspridd över Göteborg, men det är i de ovan uppräknade områdena de flesta bosatt sig (De Geer 1980:7).

31/12 1985 bodde det 9 747 finska medborgare i Göteborg. Av dessa var 2 420 födda i Sverige. Därutöver fanns 5 645 svenska medborgare som var födda i Finland, vilket gör att det totala antalet uppgick till 15 392 personer. Bland dessa personer finns denna undersöknings informanter. Om man därutöver lägger till alla barn under arton år med minst en finsk förälder ökar siffran med 2 242 personer till sammanlagt 17 634. (Statistisk årsbok Göteborg 1986).

Samma datum var majoriteten av dem fortfarande förortsbor. De primärområden i vilka det bodde mer än 300 finska medborgare var alla utpräglade förortsområden. På Hisingen bodde 654 finska medborgare i Tuve, 375 i Backa och 364 i Södra Biskopsgården. I Angered bodde 592 i Lövgärdet, 1 244 i Gårdsten, 653 i Hammarkullen och 302 i Eriksbo. I Kortedala-Bergsjön bodde 495 i Västra Bergsjön och 581 i Östra Bergsjön. Bland de mer

centrala primärområdena och de sydvästra fanns bara ett i vilket det bodde fler än hundra finska medborgare - Masthugget (123).

Det har främst varit inom bil-, varvs- och verkstadsindustrin i Göteborg som de finska invandrarna tagit anställning. Det stämmer även i stort med övriga landet. Siffror från 1978 säger att över hälften av alla finländska medborgare i Sverige då hade ett industriarbete. Nästan en tredjedel av dessa var inom metallindustrin (Koivukangas 1980:80).

Den första generationen i den andras berättelser - livet i Finland, utvandringen, den första tiden i Sverige

Av föräldrarna till de tjugo personer som blivit intervjuade har, så långt det framkommit, minst hälften vuxit upp på den finska landsbygden. Men det är endast elva som levt på ett lantbruk vid tidpunkten för utvandringen till Sverige. Hit har de kommit under perioden 1959-1969 antingen med familj eller var för sig.

Kari, 19 år berättar om sina föräldrar som bodde "ute på byschan" en bit utanför Vasa. De bodde tillsammans med farföräldrarna i ett flergenerationshushåll. Huset hade Karis farfar byggt. De flesta som bodde på trakten försörjde sig på jord- och skogsbruk. Kari vet att familjen hade mycket skog och mark och tror att man i viss mån kanske var självförsörjande. Annars fanns det inte speciellt gott om jobb där de bodde. "Så det var nog rätt hårt för många", berättar han. I deras gårdshushåll arbetade hans föräldrar och farföräldrar gemensamt. Alla fick hjälpa till där de kunde. Karis bror var vid sjutton års ålder med pappan och farfadern på arbetet i skogen och jordbruket. Fastän familjen hade möjligheter att försörja sig där de bodde utvandrade de slutligen till Sverige. Det fanns flera skäl till att man fattade det beslutet. När det var dåligt med jobb i Finland upplevdes Sverige som det förlovade landet av många. Det var där alla fick anställning eftersom det var så gott om jobb. Företagen fixade bostäder och det gick att köpa billiga insatslägenheter. Många på trakten flyttade också till Sverige, vilket påverkade familjen. Ett annat skäl var att Karis familj från början inte kom från Vasatrakten utan från Karelen.

Karis far kom först till Sverige för att ordna med arbete och bostad. När det blev klart flyttade hustrun, barnen och farmodern hit. Både fadern och modern fick anställning på Volvo. De jobbade skift på banan. Den

första lägenheten fick de i Kortedala. Om det var någon företagsbostad eller ej vet inte Kari. De flyttade i alla fall till Bergsjön när de nya hyreshusen byggdes där. Det var sex personer som flyttade in i en nybyggd fyrarumslägenhet: föräldrarna, två söner, en dotter samt farmodern. Då båda föräldrarna arbetade skift på Volvo blev det mest farmodern som passade barnen, lagade deras mat och tog hand om dem.

Karis berättelse fångar mycket som finska landsbygdsbor har gemensamt. Det var ofta så att barnen fick hjälpa till med arbetet på gården, också när de blivit stora. I de fall man varit gift bodde paret tillsammans med antingen far- eller morföräldrarna på deras gård. Ingen bland intervjupersonernas föräldrar har enbart kunnat livnära sig på jordbruk. Skogsbruket var den vanligaste kompletterande inkomstkällan. Andra har försökt slå sig på hantverksyrken som snickare och murare, men också andra kombinationer har förekommit, en man var exempelvis ett tag både skogsarbetare och sjöman. Mångsyssleriet var främst kännetecknande för männen. De flesta av kvinnorna förvärvsarbetade, ofta på fabriker eller kontor. Ett fåtal av dem hade varit hemmafruar eller just slutat skolan vid tiden för utvandringen.

De flesta av föräldrarna med landsbygdsbakgrund bodde emellertid inte på lantgård vid tidpunkten för flyttningen till Sverige. Men det har inte betytt att de i stället sökte sig till någon tätort. En del lämnade byarna och skaffade sig egna hus av villatyp som låg utanför något större samhälle. Både männen och kvinnorna lönearbetade där.

Mauno, 21 år, är född strax utanför Åbo. Hans föräldrar kommer bägge från samma by "ute i skogen". På deras uppväxtort var den huvudsakliga näringen boskapsskötsel med tjugo-trettio kor per gård, några hästar och grisar. Lantbruk och skogsbruk sköttes sida vid sida. Så länge mamman och pappan bodde hos sina föräldrar var de lantbrukare. I samband med att de gifte sig fick pappan arbete på en papersmassfabrik i Åbo. Paret lämnade då byn och bosatte sig i en enplansvilla som mannen byggt tillsammans med två av sina bröder. Parallellt med lantbruket hade han nämligen tidigare arbetat som snickare.

När pappans arbetsplats lades ned blev familjen tvungen att flytta ännu en gång. Man planerade att emigrera till USA. Att det var bra där hade man fått höra av en lastbilschaufför fadern kände. För att tjäna ihop pengar till den resan beslöt familjen sig för att åka till Sverige. Där fanns ju arbeten med höga löner och bra villkor. Till Göteborg kom man 1969. Pappan, som kom först, bodde på ett ungarshotell. När resten av

familjen kom fick man en höghuslägenhet Backa. Mauno tror de slog sig ner där därför att det var nära till Volvo där bägge föräldrarna började arbeta.

Maunos familj var den första från deras trakt som flyttade till Sverige. De flesta av släktingarna bor fortfarande kvar men det finns anhöriga även i Sverige, USA, Australien och Syd-Korea.

Maunos familj exemplifierar också den frånvaro av urbana traditioner och livstilar som är påtaglig i beskrivningarna av Finland bland dem vi kommit i kontakt med, även bland dem som hade lägenhet när de begav sig till Sverige.

På 60-talet var de flesta finska invandrare hänvisade till enkla och omoderna lägenheter som ofta ratades av svenskar. De finska invandrare som stannade kvar i Sverige fick emellertid så småningom en bättre bostadsstandard. I dag finns inte de gamla arbetarstadsdelarna kvar i samma skick och utsträckning som under 50- och 60-talen. De flesta av invandrarna kom efterhand att flytta in i allmännyttans moderna bostäder, byggda under miljonprogrammets dagar. Numera finns det dock inte någon entydig bild av finländarna och deras boende. Många bor kvar i allmännyttans hyreslägenheter medan andra skaffat sig bostadsrätt eller eget hus.

Samma mönster går igen i intervjuerna. De föräldrar som bor kvar i hyreslägenheter gör det i förortsområden som Bergsjön, Backa, Biskopsgården, Lövgärdet och Hjällbo. Genom åren har de flesta av dem haft ett flertal olika lägenheter och flyttningarna har oftast skett i samband med att familjemönstret ändrats. Gifttermål, skilsmässor, barn som fötts, barn som flyttat hemifrån och andra händelser inom familjen har spelat in vid val av nya bostäder. Gemensamt för de finländare som fortsatt att bo i hyresrättslägenheter är dock att flyttningarna skett inom och mellan samma typ av stadsdelar. Det är väldigt tydligt att dessa människor varit förortsboendet trogna. Bland dem som skaffat sig bostadsrätt eller eget hus av någon typ, är närheten till ett ytterområde ganska vanligt. Man skaffar sig bostadsrätt i Biskopsgården, Tuve, Backa, Gårdsten och Mölnlycke. Också de egna husen har ofta legat nära det bostadsområde man tidigare var bosatt i. Det är inte genomgående på det viset, en del av dem har hus i helt nya områden. De intervjupersoner vars föräldrar idag har villa är bosatta i Utby, Nolered, Rösared (tvåfamiljsvilla) och Backa. Hos tre av föräldrapparen finner man villor belägna en bit utanför Göteborg, i Älvängen, Gunnilse och Åsa. Tvärtemot vad som är brukligt hos många andra villaägare är det bara en familj som haft bostadsrätt som etappmål före hus-

köpet. I ett annat fall har en familj haft radhus innan det blev aktuellt med fristående villa. Det vanligaste är dock att de gått direkt från hyreslägenhet till eget hus.

Om det i dag skiljer sig på boendeformer föräldrarna emellan finns det desto mer överensstämmelse inom arbetslivet. Den överväldigande majoriteten både bland män och kvinnor, har arbetat inom industrisektorn. Av totalt fyrtio föräldrar har trettio stycken haft ett industrijobb. Volvo är den största enskilda arbetsplatsen, där tjugo stycken någon gång under sin tid i Göteborg haft anställning. I dag har en del slutat, men Volvo dominerar fortfarande med tretton av fyrtio föräldrar anställda. Överlag är det fortfarande så att industriarbeten dominerar bland informanternas föräldrar. En könsmässig uppdelning visar att det mest är männen som har arbetat och arbetar på Volvo. Andra typer av manliga sysselsättningar har varit snickare, murare, svetsare, chaufför, olika industriarbeten som exempelvis textilarbetare samt egna företagare. När det gäller egenföretagarna så har de drivit affärsrörelser ensamma, eller tillsammans med ett fåtal personer. Samtliga företag har haft anknytning till personernas tidigare yrkesbakgrund. Hos de finska kvinnorna dominerar industri- och städarbeten. Sexton av dem har haft en sådan sysselsättning. Andra yrken har varit affärsbiträden, kontorister och på senare år offentliganställningar som vårdbiträden, socionomer och lärare.

Föräldrarna har varit mycket aktiva på arbetsmarknaden. Hos kvinnorna är det exempelvis bara två stycken som varit hemmafruar, ingen av dem är det i dag. I intervjuerna talas det heller aldrig om några längre tiders arbetslöshet. Under sin tid i Sverige har många utvecklat ett mångsidigt yrkeskunnande. Även om man inte avancerat karriärmässigt har en ställning som god, kunnig och pålitlig arbetskraft konsoliderats. Denna klasstrohet har dock haft en baksida. Många har blivit tvingade till förtidspensioneringar och långtidssjukskrivningar på grund av skador och förslitningar i arbetet. För dem som inte lyckats försörja sin familj och skaffa sig en trygg yrkesidentitet framskyntar ibland tecken på alkoholism och sociala problem. Bland våra informanternas föräldrar är det sex stycken som fått skador genom sitt arbete. Alkoholism och sociala problem är ett känsligt ämne som bara ibland nämnts i förbigående.

Det finns en anmärkningsvärd skillnad mellan männens och kvinnornas yrkeskarriärer. Medan männen i stor utsträckning kommit att stanna kvar inom industrin har sju av kvinnorna börjat utbilda sig till, eller satsat på, helt andra arbetsområden. Deras nya yrkesvägar har

till största del varit sådana som kommit att innebära socialt ansvar och omhändertagande. Bland dessa kvinnor finns två socionomer, varav en under utbildning på socialhögskolan, två vårdanställda, en förskolelärare, en obehörig hemspråkslärare samt en funktionär inom det finska föreningsväsendet. Att kvinnorna utbildat sig och fått jobb inom den offentliga sektorn speglar en likartad situation i Finland. Traditionellt har den finska kvinnan varit mer yrkesarbetande och i högre utsträckning bedrivit akademiska studier än övriga kvinnor i Norden. År 1960 var 46% av alla studerande vid universiteten i Finland kvinnor. I Sverige och Danmark var motsvarande siffror 33%, Norge hade den lägsta andelen med 21%. Andelen kvinnor ute i arbetslivet har också varit mycket hög, 1975 var 54% av samtliga kvinnor över 15 år förvärvsarbetande. De flesta, 61%, var sysselsatta inom någon servicenäring (Allardt 1985:63f).

De flesta av föräldrarna har invandrat till Sverige av ekonomiska skäl. Att komma hit för arbetets skull har varit en självklarhet. Men ändå brukar 5% av första generationsinvandrarna uppge rent individuella skäl för sin emigration, som önskan att lära sig ett nytt språk eller att utvecklas personligen. Ytterligare några procent anger helt enkelt äventyrslystnad som skäl för utvandringen (Koivukangas 1980:71).

Denna procentsats av äventyrare, språkintresserade och personlighetsutvecklare finns representerad i intervjuaterialet. Bland intervjuerna finns mannen som kom till Göteborg för att hans blivande hustru bodde där och pappersmassefabriksarbetaren som emigrerade därför att han var missnöjd med sin nya mellanställning som förman. Sari, 17 år, berättar om sin pappa som direkt efter grundskolan 1968 begav sig till Sverige på egen hand. Han kom från en liten by på landsbygden och det enda han kände till om Göteborg var att det fanns arbete där. För honom var det nästan som att utvända till Amerika, säger hon. Något jobb eller bostad var inte fixad, han sov utomhus i Slottsskogen de första nätterna, hade knappt kläder med sig och pengarna räckte bara till lite mat. Fastän pappan inte kunde tala svenska fick han i alla fall ett jobb, vad för arbete vet Sari inte, men hon tror att det förmodligen var "något enformigt". Hennes föräldrar träffades och gifte sig i Göteborg. De flyttade ihop i Biskopsgården, men när Sari var två år skildes de och pappan åkte till Norge för att arbeta på oljeplattform. I dag har han flyttat tillbaka till Finland och arbetar där som svetsare. Efter sin tid på plattformarna kan han tala bra norska, men ordentlig svenska lärde han sig aldrig.

För en hel del har emigrationen till Sverige kunnat

liknas vid ett äventyrligt spel med den personliga arbetskapaciteten och yrkeskunnandet som insats. Under dåliga tider i Finland har man också haft mycket att vinna på att utvandra.

I intervjun med Vesa, 21 år, och några till, är detta en ganska träffande för omständigheterna kring föräldrarnas emigration. Vesas pappa kommer ursprungligen från ett jordbruk i norra Finland nära den svenska gränsen. I familjen var de många syskon och alla kunde inte försörja sig på lantbruket när de blev vuxna. När hans pappa gifte sig flyttade han med sin fru till en mindre enplansvilla nära ett samhälle i hemtrakten. Hustrun var frisör. Själv arbetade han med bilar och som resemonter på olika byggprojekt. De arbetsresor pappan företog sig gick mest till norra Sverige.

Trots att bägge föräldrarna hade utkomstmöjligheter fick rykten om arbeten på Volvo i Göteborg familjen att utvandra. Först åkte pappan, fick anställning och rum i bostadsbarack som företaget tillhandahöll. Ett halvår senare kom övriga familjen och hustrun började arbeta på Volvo. Det var 1970 och den första gemensamma bostaden blev en etta i Majorna. I enrummaren bodde fyra personer, två vuxna och två barn. Den var mycket torftigt möblerad. I början hade de madrasser på golven i stället för sängar. Lägenheten var bara ämnad som tillfällig bostad och de flyttade snart till Backa. Vesa tror familjen kom dit för att det fanns lediga lägenheter där. Nya möbler köptes och man bodde inte längre i ett provisorium. Efter ett tag slutade pappan på Volvo för att på nytt försöka försörja sig som resemonter, något som han lyckades bra med. Numera är han så pass inarbetad i branschen att många arbetsgivare som anlitar resemonter har hans namn och adress. Telefonen brukar ständigt ringa; "så det är inte långa tider han behöver vara arbetslös". Han har också varit på en lång rad olika arbetsplatser, allt från oljeplattformer på Nordsjön till kontraktsjobb med att bygga villaområden i Stockholmstrakten.

Det har alltså gått bra för mannen i Sverige. Boendekarriären har krönts med en villa i Backa som mannen själv renoverat. Hustrun arbetar fortfarande på Volvo och de har en trygg ekonomisk bas. Med snart vuxna barn funderar de på att flytta tillbaka till Finland. Man har planer på att bygga nytt där. Föräldrarna tänker bygga stall och hålla sig med travhästar. Redan nu har familjen två ston och man har under en ganska lång tid varit sysselsatt med travsport. Hästar är något som pappan varit intresserad av alltsedan barnsben. Fast då kretsade intresset kring arbetshästarna på gården där hemma. För att kunna realisera planerna tänker man sälja

villan i samband med återflyttningen.

Vesas far var framgångsrik med att skapa sig en yrkesnisch i Sverige. Men hårda satsningar får ibland skador och misslyckanden som följd. Intervjumaterialet innehåller några sådana historier. Ett exempel är en man som efter år av hårt slit för att försöka få den egna målerirörelsen att bli lönsam nu är långtidssjukskriven. Hans rygg är utsliten och hans allmänkondition är nedsatt efter alla inandade ångor från lösningsmedel.

Samtliga informanternas mödrar är yrkesarbetande. Många har dock valt att satsa på olika typer av utbildningar som fört dem till sektorer utanför industrin. Om männen mera kommit att befästa och fördjupa sig inom sina yrkesområden har kvinnorna fått söka sig fram, ofta på rätt vindlande vägar.

Under sextiotalet var det mycket vanligt att unga finska kvinnor flyttade till Borås. Det var de många lediga jobben i stadens textilindustrier man sökte sig till. 1963 kom Jaanas, 22 år, mamma dit. I dag bor modern med sin familj i Göteborg och arbetar sedan 1983 som socionom. Samma år flyttade de till den nuvarande bostaden, en villa i Backa. Jaanas föräldrar träffades i Borås. Hennes pappa bodde i Göteborg och mamman flyttade snart dit och gifte sig med honom. Han arbetade på Volvo och hon fick jobb som en av de första kvinnliga traversförarna på Göteborgs varv. Där var hon väldigt duktig, berättar Jaana. Efter sju år som traversförare ville mamman utbilda sig till något nytt. Hon funderade på sjuksköterska och arbetade på Östra sjukhuset en tid. Först läste hon in högstadiet på Komvux och sökte sedan in på sjuksköterskeskolan och socialhögskolan. Hon blev antagen på båda utbildningarna men valde socialhögskolan. För två år sedan studerade hon också finska vid universitetet i Göteborg. Hon ville hänga med i den språkliga utvecklingen eftersom hon sade sig tala en finska som gällde för tjugo år sedan. Språk utvecklas hela tiden och hon ville behärska mer än vardagsfinska.

För många kvinnor från Finland är det säkerligen inte främmande att ta egna initiativ och nya grepp under förändrade förhållanden. För Jaanas mor har det varit så ända sen hon var barn. Hennes uppväxt ägde rum under krigsåren. Vid krigsutbrottet blev hennes far inkallad och hans hustru fick ensam ta ansvaret för familjejordbruket. Sju barn skulle försörjas och Jaanas mamma var äldst i syskonskaran. Hon fick hjälpa sin mor med mycket. De hade det knapert, men led aldrig någon nöd.

Det som beskrivits är en ganska vanlig situation bland

de kvinnor som i Sverige gått några steg extra. Ur tillsynes låsta förhållanden bryter ganska hastigt och oförmodat förändringar fram. Ofta gynnas förändringarna av goda kontakter med det svenska samhället som en del kvinnor etablerar. En kvinna, vars make är periodsupare och ofta kan vara borta från hemmet över en månads tid, är numera hemspråkslärare för finska barn, aktiv i finska föreningar och politiskt engagerad. Under sina första år i Göteborg städade hon på ett hotell och på en bank. Hennes make jobbar fortfarande på Volvo och brukar mest mecka med bilar när han är hemma.

Skilsmässor är en annan anledning till att kvinnor att slagit sig in på nya områden. Vi har tidigare berättat om fadern till Sari, 17 år. När hon var två år skildes föräldrarna. Efter skilsmässan flyttade mor och dotter från tvårummaren i Biskopsgården till Småland. Där gick mamman en mikro-mekanisk utbildning under ett års tid. De bodde på övervåningen i ett gammalt trähus. När utbildningen var klar flyttade de tillbaka till Göteborg och fick lägenhet i Bergsjön. Något nytt jobb hann mamman inte få. Hon fick nämligen barn tillsammans med en man från Tunisien. När han fick reda på att hon var gravid lämnade han henne. Efter att ha fött barnet tog hon sig samman för att på nytt börja en utbildning, denna gång till förskolelärare. Hon bor fortfarande kvar i Bergsjön, jobbar på halvtid med att undervisa utländska barn som inte kan så bra svenska och är hemspråkslärare i finska på låg- och mellanstadiet. Saris mor har även arbetat på lekskolor med finska avdelningar och på daghem. I dag funderar hon på att byta yrke och använda sig av den mikro-mekaniska utbildningen.

Vara i fred, leva livet och arbeta

Kari, 19 år. Uppvuxen i Bergsjön där han fortfarande bor med sina föräldrar. Verkstadsarbetare. I Finland försörjde familjen sig på lant- och skogsbruk, idag på industriarbete.

Hillevi, 25 år. Uppvuxen i Lundby och Länsmansgården. Bor idag med sambon i Olskroken. Långtidssjukskriven sprutmålare. Föräldrarna industriarbetare i Finland. Idag är pappan detsamma. Mamman funktionär i finsk förening.

Anneli, 25 år. Uppvuxen i Tuve. Bor idag i Gamlestaden med sitt barn. Arbetslös. Föräldrarna industriarbetare i Finland. Pappan har flyttat tillbaka till Finland, mamman är textilarbetare i Göteborg.

Kirsi, 18 år. Uppvuxen i Tuve och Bergsjön. Bor idag med

föräldrarna i villa i Gunnilse. Ekonomibitråde. Föräldrarna industriarbetare i Finland, liksom i Sverige.

Mauno, 21 år. Uppvuxen i Backa. Bor idag i föräldrarnas villa i Tuve. Bilarbetare. Pappan snickare och industriarbetare i Finland, mamma industriarb. Idag är pappan industriarbetare och mamman långtidssjukskriven.

Kalervo, 21 år. Uppvuxen i Kungälv. Bor idag i föräldrarnas hisingsvilla. Bilarbetare. I Finland var pappan skogsarbetare och mamman industriarbetare, i Sverige plåtslagare resp hemspråkslärare.

Vesa, 21 år. Uppvuxen i Backa där han fortfarande bor i föräldrarnas villa. Bilarbetare. I Sverige och Finland var pappan resemonter. Mamman frisör i Finland och industriarbetare i Sverige.

Juhani, 21 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag med sin sambo i Gårdsten. Ekonomibitråde. Föräldrarna industriarbetare i Finland. Pappan svetsare och mamman frisör i Sverige.

Jukka, 22 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag i Kortedala med sin sambo. Industriarbetare. Föräldrarna lantbrukare i Finland. Pappan industriarbetare och mamman städare i Sverige.

Sanni, 20 år. Uppvuxen i Angered där hon fortfarande bor med föräldrarna. Affärsbiträde. Föräldrarna industriarbetare i Finland och Sverige. 1)

Det första som förenar dessa tio ungdomar, dvs så många som hälften av de intervjuade finländarna, är den fasta förankringen i arbetarklassen. Det andra är den nästan lika fasta förankringen i Göteborgs förorter. I dessa bägge avseenden kan de alltså sägas beskriva en mycket tydlig kontinuitet från föräldragenerationen. Däremot saknas en företeelse som fanns representerad hos föräldrarna: de helfinska sociala nätverken. Ungdomarnas kamratkretsar är multietniska - ibland består de av finländare och svenskar, ibland av finländare, svenskar och andra nationaliteter.

Det är i miljonprogrammets förorter som ungdomarna vuxit upp. Identifikationen med respektive område är stark. Den viktigaste källan till identifikationen är givetvis föräldrarna och deras mångåriga förankring i området men inte långt därefter kommer kompisarna. Det är ofta i det perspektivet området beskrivs - som aktivitetsfältet för ett åldersmässigt homogent multietniskt kompisgäng. För några ungdomar har lokalt baserade föreningar, idrottsföreningar i första hand men även finska föreningar som också varit öppna för ungdomar av annan nationalitet än finsk, erbjudit en

institutionell ram kring kompisumgänget.

Om umgänget med kompisarna präglats av frihet så kan motsatsen sägas gälla för förhållandet till föräldrarna. Nästan alla ungdomarna beskriver den uppfostran de fått som sträng. Ingen av dem tycker att strängheten syftat till att vidareföra dygder och karaktärsdrag som skulle vara specifikt finska. Kari är den ende som iakttagit ett undantag från denna regel. Han har fått lära sig att göra sitt arbete ordentligt och detta moment i socialisationen uppfattar han som etniskt bestämt. Det var viktigt förr i tiden i Finland och det sitter i även hos honom.

I själva verket stämmer denna överförda arbetsetik väl överens med det de andra ungdomarna uppfattat som tendensen i den uppfostran de fått av sina föräldrar. Skillnaden är att de inte bedömer den som speciellt finsk. De har fått lära sig att ta hand om sig själva, göra rätt för sig och inte ligga andra till last. Dels har detta varit en uppfostran för arbetsmarknaden - man har velat inpränta vikten av att kunna arbeta hårt och väl - men den har också haft en mer allmän inriktning. För Hillevi och Anneli har den t ex resulterat i en välutvecklad talang för att hålla ordning och reda i ett hem. Den talangen saknar deras manliga kompisar och de flesta av deras kvinnliga. De flesta av dessa är svenskar men det föranleder inte Hillevi och Anneli till en etnisk förklaring av skillnaden.

Under grundskoletiden har några av ungdomarna under perioder haft problem pga sin finska härkomst. De har blivit retade av svenska skolkamrater men aldrig till den grad att de mer varaktigt stötts ut från gemenskapen i skolan. Majoriteten av ungdomarna har emellertid inte haft några sådana problem.

Betygsmässigt har gruppen, med tre undantag, inte vunnit några större framgångar. Detta framhålls oftast som skälet till att man valt praktiska, yrkesinriktade gymnasielinjer. "Betygen räckte inte till för nån hög-
re professorsskola" som Kari säger.

Ett annat skäl för linjevalet tycks vara att teoretiska kunskaper helt enkelt inte värderas lika högt som praktiska. Så här säger Kirsi: "för det fanns inget bra jag ville ha. Livsmedellinjen hör man va det är. Man får göra nåt med händerna, det lät kul".

Tre killar, Mauno, Kalervo och Vesa, fick grundskolebetyg som kvalificerade dem för teoretiska linjer och de har alla gått på den naturvetenskapliga gymnasielinjen. Deras exempel antyder att den högre värderingen av praktiska kunskaper är fast infogad i den här gruppen ungdomars kulturella hållning. Vesa tog

na-studierna som en ploj och slutade skolan efter att betyg och studiedisciplin dalat under nästan två år. Att teoretiska studier egentligen inte var något för honom visste han från början. Han beskriver sig själv som utpräglad praktisk till sin läggning. Mauno och Kalervo genomförde gymnasiestudierna men med bristfälligt intresse och med låga betyg som resultat. Under den här tiden längtade de hela tiden från skolan till ett "riktigt" arbete och egna pengar. Ingen av dessa tre killar har försökt använda sig av sin gymnasiekompetens på arbetsmarknaden utan sökt sig till kvalificerade manuella arbeten.

Alla de tio ungdomarna har idag arbetaryrken och ingen umgås med planer på att försöka byta klass. Men detta innebär inte att de är passiva i sitt förhållande till arbetsmarknaden. De har alla sökt sig eller försökt söka sig mot jobb som ger dem något mer än en bra lön i utbyte. För några är det viktigast att arbetsuppgifterna i sig skänker glädje och tillfredställelse, för andra är umgänget med arbetskamraterna det viktigaste. Juhani är ett exempel på det senare. Han slutade som yrkesutbildad bagare eftersom nattarbetet försvårade, nästan omöjliggjorde, umgänget med kompisarna i Angered. Han tog i stället ett sämre betalt arbete på ett sjukhus med arbetsuppgifter som han egentligen tycker är lite enahanda. Men han trivs mycket bra eftersom gemenskapen på avdelningen är så fin. Erfarenheterna från förra sommaren stämmer dock till eftertanke. Några av sommarvikarierna fungerade inte i gemenskapen, vilket för Juhani innebar att jobbet tömdes på sina positiva kvalitéer. Om en sådan personkonstellation skulle bli varaktig skulle Juhani omgående byta jobb, det är han säker på.

För andra är det arbetet i sig som ska berika och tillfredställa. Vesa och Kalervo är de tydligaste exemplen på en sådan hållning. För dem framstår den manuella delen av arbetsmarknaden som en serie svåra och spännande utmaningar, fascinerande nog att utgöra en stor del av livsinnehållet. Dessa utmaningar har fört killarna till olika platser i Sverige och till olika arbetsuppgifter. Så har t ex Vesa arbetat som hästskötare hos en av Sveriges mer kända travkuskar, byggt villor i Stockholmstrakten, varit med och bytt masugn på stålverket i Luleå och arbetat på norsk oljeplattform. På många jobb har han haft sin far som arbetskamrat.

Utän undantag tar ungdomarna avstånd från ett tidigt familjebildande. En del anför föräldrarna (som ju genomgående bildat familj mycket tidigt) som avskräckande exempel, en del har tom uppmanats av föräldrarna att inte göra om deras misstag att skaffa barn och familj för tidigt. Att ha roligt och "leva livet"

innan man stabiliserar sig är i stället en paroll som de flesta ansluter sig till. "Man måste få vara ung och galen en tid", säger Kari.

Att "få vara i fred", i första hand från föräldrarna, är något som framhålls som viktigt av flera av ungdomarna. Detta ska inte ses som en indikation på lång och varaktig söndring i förhållandet mellan föräldrar och barn utan som ett upplevt behov av att markerå och utveckla sin självständighet gentemot ett föräldrapar som man, av intervjuerna att döma, respekterar och tycker om.

I fred ska man vara i den lägenhet som man redan skaffat sig eller som man planerar att förr (de flesta) eller senare (ett fåtal) skaffa och som man ska bo i själv (detta gäller också för Kari och Kirsi, som har sällskap men inte för Jukka och hans tjej). Den egna lägenheten framstår i intervjuerna som en av grundförutsättningarna för att man ska kunna "leva livet" och "vara i fred". Däremot är lägenheten i sig inte något projekt. Ingen talar i intervjuerna om sina planer för hur lägenheten ska inredas, hur den ska se ut, vilket liv som ska levas i den osv. Här är ungdomarna rent anmärkningsvärt återhållsamma. Förutom att skapa förutsättningen för ett leva-livet-liv i fred från föräldrar ska den egna lägenheten egentligen bara fylla en funktion: den ska genom sitt läge i staden möjliggöra kontakter med det gamla kompisgänget. I sin förlängning innebär detta att ungdomarna planerar att bli förorten trogna. Centrala Göteborg utgör t ex inte någon tänkbar plats att bo på. Över huvud taget intar centrum en mycket perifer roll i ungdomarnas berättelser. Som bostadsområde avfärdas oftast centrum som "för stökigt".

Men inte heller hela "förorten" är tänkbar som framtida boendemiljö. Ungdomarna har ofta ganska bestämda uppfattningar om vilka bostadsområden som man vill bo i och inte vill bo i. De som man inte vill bo i är de "stökiga" och "bråkiga" områdena. Man vill i stället bo i lugna områden och som ett exempel på sådana anförs oftast det egna uppväxtområdet. Juhani utgör undantaget. Han anser att hans Gårdsten har sina stökiga sidor. Själv har han t ex haft inbrott i sin lägenhet vid två tillfällen, hans granne har fått sin lägenhet totalvandaliserad vid ett annat inbrott och Juhani berättar med god detaljkänedom om två mord som ägt rum i Angered under de senaste tio åren. Denna som det förefaller en utomstående ganska påträngande stökighet rubbar emellertid inte Juhani en centimeter i hans djupt kända uppskattning av området. Lite bråk får man stå ut med, säger han.

Många ungdomar säger att de vill bo kvar i uppväxt-

området också när de flyttar hemifrån. Andra vill bo i anslutning till det. När ungdomarna resonerar om den framtida lägenheten får man intrycket av att de har en realistisk bild av möjligheterna att komma i besittning av en. En del kan också peka på högst konkreta vägar till en lägenhet. Karakteristiskt är att de fyra ungdomar som har eller har haft egen lägenhet har fått den inte via Bostadsförmedling eller bostadsbolag utan via personkontakter inom den egna kamratgruppen - kompisar och syskon. Dessa ungdomar har också, med ett undantag, bosatt sig i närheten av kompisar och/eller syskon.

Det som sagts om ungdomarnas framtida boendepreferenser får modifieras en smula när "arbetshästarna" Vesa och Kalervo diskuteras. I deras fall styr inte kamratgruppen och uppväxtområdet önskemålen om bostadens belägenhet. För Kalervo ska lägenheten bara vara en "övernattningsplats" som kan få ligga var som helst, centrala Göteborg räknat. Det är också viktigt att den ligger i ett lugnt och stillsamt område. För Vesa räcker det att bostaden ligger "nära jobbet" vilket verkar lite komplicerat att arrangera med tanke på att jobbet för honom både finns i Luleå och på en plattform i Nordsjön. Möjligen tänker han sig en egen lägenhet först då han hittat ett mer varaktigt arbete i Göteborg.

Längre fram i livet, när familjelivet väl etablerats, förväntas boendepreferenserna vara annorlunda. Utan att bli allt för konkreta föreställer de flesta sig en tillvaro i ett eget hus i en rofylld naturskön miljö i Göteborgs omedelbara närhet. Till Finland har ingen några som helst planer på att återvända. Däremot besöker man gärna det gamla hemlandet under semestern även om besöken numer inte faller lika tätt som då man semestrade tillsammans med familjen.

Ett omvärderat förflutet

Olavi, 25 år. Uppvuxen i Angered och Finland. Bor idag i egen lägenhet i Angered. Bilarbetare. I Finland var pappan murare och mamman bryggeriarbetare. Idag är båda industriarbetare.

Raija, 17 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag i kollektiv i Bergsjön tillsammans med bl a Sari. Studerar på livsmedelsteknisk linje. Föräldrarna lantbrukare i Finland. Pappan är idag långtidssjukskriven och mamman undersköterska.

Sari, 17 år. Uppvuxen i Angered. Läser en reklam- och deko-rationskurs. Mamman affärsbiträde, pappan kom hit direkt

efter skolan. Far idag svetsare i Finland, mamman hemspråkslärare.

Maarit, 22 år. Uppvuxen i Backa och Tuve. Bor idag i Backa tillsammans med sin syster i föräldrarnas förra lägenhet. F n textilarbetare. Föräldrarna industriarbetare i Finland. Idag långtidssjukriven resp förtidspensionerad.

Tuija, 19 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag i föräldrarnas villa i Angered. Läser social linje på gymnasiet. Pappan var lantbrukare och proletär mångsysslare och mamman industriarbetare i Finland. Pappan är idag funktionär i grannskapsförening, mamman studerar till socionom.

Ungdomarna i det här avsnittet har ett lite mer invecklat förhållande till sitt förflutna. De är alla på väg bort från den bakgrund som är en trygg utgångspunkt för det förra avsnittets finska ungdomar. Kontinuiteten mellan generationerna av en självklar och avspänd arbetaridentitet är bruten, i tre fall - Raijas, Saris och Olavis - pga störda familjerelationer, i två fall - Maarits och Tuijas - genom ett för hela familjen gemensamt intresse för teoretiska studier.

Olavis föräldrar har aldrig riktigt integrerats i Sverige. Pappan var något av en enstöring och drack kraftigt under perioder. Hans uppfostran av barnen genomfördes med hjälp av fysiskt våld. Olavi hade själv stora svårigheter att göra sig hemmastadd i det nya landet. Han lärde sig aldrig språket ordentligt, retades av de svenska skolkamraterna och blev ofta indragen i slagsmål. Hans berättelse om grundskoletiden handlar till stor del om slagsmål, skolk och ideliga byten av skolor.

Till slut stod Olavi inte ut med situationen längre. Han rymde till Finland och sin mormor. Där blev han väl mottagen och efter en tid började han arbeta som byggnadssnickare tillsammans med sin morbror. Han stannade sju år i Finland tills bl a de säsongsvisa perioderna av arbetslöshet och svårigheterna att läsa och skriva finska fick honom att bestämma sig för att återvända till Göteborg. Han tog inte kontakt med sina gamla finska kamrater - han upptäckte snart att de blivit socialt utslagna under den tid han varit borta.

Första tiden bodde han hos sina föräldrar, som nu skaffat sig villa, men snart fick han överta sin äldre systers enrumslägenhet i en mycket bråkig del av Angered. Olavi försökte få arbete som snickare men det gick dåligt eftersom han inte kunde styrka sin yrkeskunskap med betyg. Han tog i stället anställning på Volvo, något som han såg som ett nederlag - vid an-

komsten till Sverige hade han bestämt sig för att inte börja jobba där.

Olavi trivs inte i sin lägenhet och i sitt bostadsområde pga den samling grannar med alkoholproblem som dominerar området på ett mycket besvärande sätt. Därför vistas han bara i sin lägenhet mellan ett på natten och sju på morgonen - den tid han sover. All fritid tillbringas han i stället bland de jämnåriga kompisarna i den finska förening han för några år sen gick in i på rekommendation av sin yngre bror och som har sin bas i ett bostadsområde långt från Olavis. Aktiviteten som i första hand förenar ungdomarna är bastubadet. Man badar fem gånger i veckan vilket är för sällan, skämtar Olavi.

För Olavi är boendet ett helt nedprioriterat område. Lägenheten är uteslutande en plats att övernatta på och har han några framtida boendeambitioner så inskränker de sig till att komma bort från de alkoholmissbrukare som stör friden i grannskapet. Under sin barndom har han haft nog av supande omkring sig och den bana han hamnade på under skoltiden kunde mycket väl ha fört honom till samma öde som hans grannar. När han återvände från Finland var det för att skapa ett bättre liv i Sverige än det han lämnat. Han försöker göra det genom att säkra en finsk invandrarentitet i den finska föreningen.

Raija och Sari, båda åtta år yngre än Olavi, delar det disharmoniska familjemönstret med honom. Båda är skilsmässobarn och i en familj har flitig spritkonsumtion ställt till stora problem. De är också strängt uppfostrade och har fått ta stort ansvar för hushållsarbetet.

Men deras historier skiljer sig från Olavis på en del punkter. För det första har de varit mycket väl integrerade i sitt bostadsområde. De har aldrig haft problem i kontakterna med svenska ungdomar, vare sig under skoltid eller fritid. För det andra har de inte varit lika utlämnade som Olavi. Med hjälp av olika samhällsliga institutioner har de kunnat skaffa sig ett större manöverutrymme än Olavi. Via Ungdomscentrum har de lotsats in på varsin utbildning som de tror de ska få nytta av: Sari ska bli dekoratör och Raija kallskänka. Genom stiftelsen Ungdomsbostäder har de fått ett korttidskontrakt på en trerummare i Bergsjön som de delar med en finsk-svensk och en finsk-jugoslavisk tjej. Med hjälp av en socialsekreterare hoppas de få ett inackorderingstillägg som ska öka deras mycket ansträngda ekonomiska marginaler. För det tredje är det finsk-etniska nästan helt nedtonat. De tycker att både finska och svenska ungdomar är hopplöst tråkiga och umgås i stället med en multietnisk uppsättning utom- och

sydeuropeiska ungdomar. Raijas pojkvän kommer från Portugal och Saris från Iran. Sari har fö kosmopolitisk anknytning på ännu närmare håll: hennes halvbrors far är tunisier. Mer än en finsk eller svensk identitet har flickorna det Yngve Lithman kallat en "generaliserad invandraridentitet" (Hamberg/Hammar 1981:203).

Utbildning och bostad har för Sari och Raija inte ingått i en planerad strategi som syftar till ett statuskliv längre fram i livet. I stället har de helt enkelt velat lämna föräldrahemmet för att få leva sitt eget liv. Utbildning och bostad har varit instrument för att skapa ett sammanhang som föräldrarna inte kan kontrollera. Projektet är långt ifrån lyckosamt avslutat. Det är tjejernas minst sagt ansträngda ekonomi som utgör det största hindret för det. Men tråden av kontinuitet mellan generationerna tycks vara varaktigt avklippt. Hellre än att försöka knyta ihop den igen väljer tjejerna ekonomiska umbäranden och improvisationer i boendet.

Maarit och Tuija kommer precis som Olavi, Sari och Raija från sextio- och sjuttioitalens förortsområden. De uttrycker sig båda mycket uppskattande om sina respektive uppväxtområden trots att en familj har lämnat både områdena och hyresrättsboendet och en står i begrepp att göra det.

Bådas föräldrar är väl integrerade i Sverige. Detta gäller framför allt Tuijas mor och far. Tuija har sedan barnsben fått lära sig att om man verkligen vill något så går det att genomföra. Hennes mamma är ett bra exempel på maximens riktighet. Hon började sin sverigevistelse som hemmafru, blev sedan städerska, sedan vuxenstuderande och är nu nästan färdigutbildad socionom. Av allt att döma har hon främst sin egen viljestyrka att tacka för den karriären. För Tuija är hon ett uttalat föredöme.

Båda flickorna har livligt uppmuntrats till vidare studier. Tuija märkte tidigt att hon skilde sig lite från sina skolkamrater på den punkten. Deras attityd var defaitistisk: det är ingen idé att läsa vidare, de kvalificerade jobben är ändå inte till för oss - så sammanfattar hon den.

Tuija och Maarit har gått ekonomisk respektive naturvetenskaplig linje på gymnasiet trots att de båda egentligen är mycket mer intresserade av det konstnärliga verksamhetsfältet. Deras framtidshorisonter är extremt vida. De räknar upp en hel rad saker de kan tänkas ägna sig åt i framtiden: utbilda sig till biolog, studera språk, arbeta som konstnär, resa i Europa och världen är några exempel. Ingen av dem har något preciserat arbete i sikte men de är överens om att ett

framtida yrke i första hand ska vara fritt, självständigt och "skapande". Att t ex underställa sig industrins disciplin är definitivt ingen av dem intresserad av.

På boendets område är de framtida alternativen lika många: de kan tänka sig att bo i centrala stan på egen hand, i kollektiv, flytta till Helsingfors för en tid, "skaffa en liten stuga i Norrland och sitta där och måla akvareller" osv. Det brådskar inte med att flytta hemifrån men två saker är säkra - familjebildandet siktas först i en diffust skönjd framtid (återigen avskräcker exempel från landsmän i föräldragenerationen) och uppväxtområdet är inte attraktivt som framtida bostadsort.

Den sista ståndpunkten innebär något av en motsägelse och båda tjejerna är medvetna om den. De tycker att deras uppväxtområden varit bra ställen att vara barn på men nu vill de inte alls bo där. Tuija går ännu längre: om hon själv någon gång får barn vill hon hellre att de ska få växa upp på landet och inte i Gårdsten. Hon har funderat mycket kring den här motsägelsen men endast kommit fram till att hon inte klarar av att upplösa den.

Till medelklassen

Kristiina, 31 år. Uppvuxen i Mölnlycke. Bor idag i radhus i Frölunda med man och ett barn. Invandrarsekreterare. Pappan var industriarbetare i Finland, mamman affärsbiträde och hemmafru. Idag är båda industriarbetare.

Tapio, 30 år. Uppvuxen i mellansvenskt brukssamhälle. Bor idag med sambo och ett barn i centrala Göteborg. Syo-konsulent. Föräldrarna industriarbetare i både Finland och Sverige.

Taisto, 24 år. Uppvuxen i Frölunda där han fortfarande bor tillsammans med sin flickvän. Inköpare på postorderföretag. Föräldrarna industriarbetare i både Finland och Sverige.

Jaana, 22 år. Uppvuxen i Backa. Bor idag i föräldrarnas villa i Backa. Studerar till sjuksköterska. I Finland var pappan hamnarbetare och mamman var textilarbetare. Idag jobbar pappan på SJ och mamman är socialsekreterare.

Jarmo, 20 år. Uppvuxen i Hammarkullen och Gårdsten. Idag bor han i Gårdsten i föräldrarnas bostadsrätt. Dataoperatör. Föräldrarna industriarbetare i både Finland och Sverige.

Främst två saker gör att dessa fem personer sorterats in i samma grupp. För det första har alla fem lämnat den arbetarklass de härstammar från och i stället trätt in eller är på väg att träda in i medelklassen. För det andra har, med ett undantag, den fasta förankring i förorten i allmänhet och uppväxtområdet i synnerhet, som kännetecknade de tio första ungdomarna, försvunnit. När dessa fyra (den femte är den i Frölunda djupt rotade Taisto) unga finländare pratar boende får alltid uppväxtområdet gott betyg men mera sällan som platsen för ett "vuxet" boende på egen hand. Det är förknippat med en positivt värderad barndom men när ett eget boende gestaltas eller skisseras konkurrerar alternativ som helt saknas bland de tio första ungdomarna.

Två frågor pockar på svar. Varför har just dessa ungdomar bytt klass? Finns det något samband mellan medelklasstillhörigheten och tendensen att vända förorten ryggen?

Den första frågan kan inte besvaras generellt. På det konkreta och empiriska plan som en undersökning av den här typen genomförs blir orsakerna till ett klassbyte många. Dessa fem finländare illustrerar några av dem.

Kristiina och Tapio tillhör den första kullen finska barn som vuxit upp i Sverige. För båda har detta inneburit att de fått rollen av mediatörer mellan finskt/invandrat och svenskt. Kristiina fungerade som informell tolk och introduktör i skolan för de finska barn som kommit till Sverige efter henne och Tapio som skolans ilske "diskrimineringsombudsman" som tog nyanlända invandrarbarn i försvar så fort han upplevde att de särbehandlades - i första hand av lärare (vilket inte belönades med höga betyg men väl med tillfredställelsen över att få två lärare prickade).

I Kristiinas fall får mediatörsrollen ses som en viktig orsak till hennes stora skolintresse och hennes goda resultat. Hon valde en teoretisk gymnasielinje vilket enligt henne själv var mycket ovanligt bland finska flickor. Gymnasiet låg inne i centrala Göteborg och där gick elever från helt andra miljöer än den hon kom från. Kontakterna med kompisarna i det invandrartäta området i kranskommunen tunnades ut till förmån för umgänget med klasskamraterna. Vägledande för hennes eftergymnasiala studier var intresset för invandrare och deras problem - hon är idag socionom och invand-rarsekreterare.

Efter gymnasiet flyttade hon hemifrån, till en miljö snarlik den hon kom ifrån. Men den omoderna ettan i det relativt centrala, saneringshotade området ingick

nu i ett annat kulturellt sammanhang: 70-talets studentikosa nyenkelhet i vilken de billiga, omoderna lägenheterna var en av förutsättningarna för en obunden och sökande livsstil. Idag bor Kristiina i radhus med sambo och barn. Vägen dit har gått över ett andrahandskontrakt och ett förstahandskontrakt tillsammans med sambon. Enligt Kristiina har slumpen styrt boendekarriären. Snabba uppbrott och förändringar känns naturligt för henne.

Tapios mediatörsroll ledde inte till goda skolresultat utan till dåliga. Hans första år efter grundskolan följer mönstret hos de tio första ungdomarna. Han fick arbete på samma industri i det brukssamhälle han kommer ifrån som föräldrarna och när han flyttade hemifrån - efter en kontrovers i sextonårsåldern med fadern och dennes "autkoritära" och stränga uppfostran - slog han sig ner i uppväxtområdet. Det viktiga var att tjäna egna pengar för att kunna leva ett självständigt liv. Men också under denna period är han aktiv i sin roll som "sakförare" - i facket och inom SSU.

När han gjorde lumpen i Linköping blev han ihop med en tjej i den stan. Efter muck beslöt han sig för att flytta ihop med henne. I Linköping fick han beredskapsarbete som hemspråkslärare för finska barn. Precis som Kristiina återvänder han alltså till mediatörsrollen och han beslutar sig för att permanenta den. De studier på vuxengymnasiet som han bedriver på fritid ska resultera i ett arbete som syo-konsulent. Som sådan vill han hjälpa inte bara invandrarungdomar utan också svenska ungdomar med problem.

Hans boendekarriär byter i och med detta skepnad. Det inordnas i ett tema av försakelse som ska föra honom till den åtrådda tjänsten. Boendet blir ett provisorium i väntan på fastare former: studentkorridorer, flyttningar mellan olika städer efter genomgångna studier, en kort period av pendlande mellan två olika städer. Under en period bor han och hans (nya) tjej, också hon syo-konsulent, i varsin stad och ses bara på helgerna. Siktet är inställt på fasta tjänster i Göteborg som de båda utsett till ett trevligt och spännande ställe utan att ha särskilt ingående kunskaper om stan.

Också den första tiden i stan är boendet provisoriskt: paret bor i en butikslokal de fått låna av en avlägsen bekant. De är sugna på att leva innerstadsliv och pratar till sig en modern, central lägenhet av bostadsförmedlingen. - Är man själv tjänsteman vet man hur man ska bemöta andra tjänstemän, säger Tapio.

Men jag vill inte vara löneslav hela mitt liv, säger Tapio som efter några år som syo-konsulent på ett

Ungdomscentrum står i begrepp att flytta till Norrland. Det visade sig att han inte trivdes i storstadsmyllret - sedan barndomen i brukssamhället har han varit en friluftsmänniska med stort behov av natur och frisk luft. Det är emellertid inte till brukssamhället familjen ställer kosan. Hans sambo är av samiskt ursprung och äger renar. Tapio och hans familj ska bli renskötare med jakt och fiske som binäring. Troligen blir det fråga om en mellanperiod - när föräldrapenningen för det andra barn som paret väntar är slut blir de förmodligen syo-konsulenter igen. Denna gång är det de norrländska kuststäderna som lockar.

Det finns ett starkt drag av revanschism i Tapios yrkeskarriär som bör understrykas. Det låter sig sammanfattas i en av hans historier. När han gick i grundskolan uppmanades han av sin syo-konsulent att inte söka till gymnasiet. Skulle han med sina betyg och sin inställning till skolan till äventyrs komma, in skulle han ändå inte få något arbete efter gymnasiet. Tapio skulle gärna vilja sammanträffa med honom idag för ett kortare samtal. Han skulle då presentera sig som det levande beviset på att grundskolebetyget inte är av avgörande betydelse för yrkeskarriären. - Får man en gång motivation och vilja kan man bli vad som helst, brukar han säga till sina elever.

Taistos föräldrar tillhör visserligen arbetarklassen men familjen har under hela sverigetiden bott i ett helsvenskt område i Frölunda med viss lägre medelklassprägel. För Taisto var det, precis som för hans kompisar, naturligt att söka till en teoretisk linje på gymnasiet och ta studierna där på allvar. Hans mål på arbetsmarknaden har alltid varit klart formulerade även om de skiftat. Först ville han bli sjöpolis men utbildningen visade sig vara för lång och antalet arbetsuppgifter för få. Sedan ville han bli barnpsykolog men de tankarna tröttnade han på. Mera av en slump fick han i stället arbete som inköpare på ett postorderföretag och där kommer han nog att bli kvar många år framöver, särskilt då han har möjlighet att avancera inom företaget.

Taisto har egen lägenhet i Frölunda men söker en ny. Han vill flytta ihop med sin svenska tjej och då förslår inte hans tjugofyra kvadratmeter. Den nya lägenheten ska ligga i Frölunda, andra alternativ reflekterar han endast motvilligt över. Men kanske blir det tvunget med tanke på hur bostadsmarknaden i Göteborg ser ut.

Inte heller Jaanas förhållande till studier och arbete utgår från en enhetlig arbetarbakgrund. Men i hennes fall är det i första hand föräldrarna som representerar ett annat klassammanhang. Hennes pappa började

sverigetiden som volvoarbetare men är nu tågklarerare på SJ. Hennes mor är kanske den förälder i hela materialet som stått för den största klassmässiga rörligheten. Hon började som tekoarbetare men började snart läsa in vuxengymnasiet på kvällstid. Hon gick därefter på socialhögskolan och är idag socialsekreterare. Familjen bor numer i villa i ett hisingsområde som man med en bostadsrättslägemhet som mellanstation nått från en omodern etta i Gamlestaden.

Den bejakande attityden gentemot utbildning har mamman energiskt försökt överföra till dottern. Innan Jaana börjat skolan hade mamman med hjälp av Astrid Lindgrens böcker lärt dottern läsa svenska. Under hela skoltiden har hon livligt hejat på Jaana med gott resultat. Med höga betyg kom hon med god marginal in på samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet och med den utbildningen i botten är hon nu i färd med att utbilda sig till barnmorska, och kanske, så småningom, förlossningsläkare. Innan hon söker till den sista fasen i utbildningen, barnmorskeutbildningen, ska hon emellertid jobba några år som sjuksköterska för att meritera sig.

Jaana bor fortfarande hemma pga att hon inte fått tag på någon lägenhet. Hennes bild av Göteborgs bostadsmarknad är dyster. Hon har köat länge på Bostadsförmedlingen för att få någonstans att bo på egen hand. Får hon en lägenhet ska den inte ligga i förorten om det område hon nu bor i undantas. Det är i första hand centrala Göteborg som attraherar men främst av funktionella skäl. Hon vill arbeta på det centralt belägna Sahlgrenska sjukhuset och hon vill inte bo för långt från jobbet.

Men vårdkrisen öppnar också andra möjligheter. I Norge lockar man t ex välbetalda jobb och bostäder och det tycker Jaana låter spännande. Landstinget i Skaraborg har ett annat frestande förslag: åt den som arbetar etthundra nätter i sjukvården i Skaraborg delfinansierar landstinget en specialutbildning - t ex barnmorskeutbildning. Det är möjligt att Jaana flyttar till Skara.

Det var i alla fall bättre att gå samhällsvetenskaplig linje än någon plåtslagarkurs, säger Jarmo. Han profilerar sig mot det manuella arbetet på ett sätt som är en invertering av de tio första finländarnas hållning. Var hans hållning har sina rötter ger intervjun tyvärr dåligt besked om. Jarmo är upp vuxen i Hammar-kullen och Gårdsten - områden liknande de som de tio första finländarna stammar ifrån. Till skillnad från dem har han dock gått en teoretisk linje på gymnasiet. På gymnasiet byttes hans umgänge ut från ett lokalt angeredsgäng till en krets skolkamrater som inte har

gemensam geografisk bas.

Jarmo bor fortfarande hemma och har inga planer på att inom en snar framtid flytta hemifrån. Dels avskräcker situationen på bostadsmarknaden. Dels vill han resa och se sig om i världen några år innan han slår sig till ro. Han vill inte göra om det som han beskriver som sina föräldrars misstag. Alltför snabbt bildade de familj, skaffade bil, bostadsrätt och skulder och därigenom minskade de sina möjligheter till ett rörligt liv dramatiskt.

Men Jarmo har gått en ettårig datakurs efter gymnasiet och med hjälp av den har han fått ett fast och trivsamt arbete på postens dataavdelning. Jobbet krånglar till saker och ting för honom. Det tar emot att säga upp sig, särskilt som han kan vidareutbilda sig inom verket och därigenom få roligare och mer välbetalda arbetsuppgifter. Han är också sugen på att läsa data på universitet. Han vet inte riktigt hur han ska göra.

Om han ska skaffa en egen lägenhet, dvs om han avstår från resandet, ska den inte ligga i förorten. Gårdsten har i och för sig varit ett lugnt och bra område att växa upp i men mot utelivet och citypulsen i centrala stan står det sig dock slätt. Jarmo är klart innerstadsinriktad.

Finns det något samband mellan de fem finländarnas klasstillhörighet och deras ovilja (med ett undantag) att bo kvar i förorten? Man kan peka på två saker:

1. I några fall är arbetet och karriären på något sätt förknippat med rörlighet långt utanför uppväxtområdet. Tapio har flyttat genom hela Sverige för att få ett fast arbete som syokonsulent på samma ort som sin tjejj och sjukvårdsmyndigheter i Sverige och Norge lockar Jaana till att flytta.

2. Alla ungdomarna har helt eller delvis bytt umgängeskrets i samband med att de börjat utbildningar efter grundskolan. Det gamla, lokalt baserade kompisgänget har ersatts av en kamratkrets som är spridd över staden. Undantaget är Jarmo som gått på Frölundagymnasiet. I de övriga fyra fallen har också den sociala sammansättningen av kamratkretsen förändrats. Kristiina exemplifierar detta tydligast: den studentmiljö hon kom att leva i var rent statistiskt sett sprungen ur medelklassen. Skillnaden i umgängets sociala och lokalgeografiska sammansättning innebär en perspektivering av de boendeförhållanden man varit van vid och av den inre, subjektiva göteborgskartan.

Att vara rörlig, föränderlig och sugen på att byta livsstil är i mycket högre grad positivt laddade

värden för dessa informanter än för de finska invandrarungdomar för vilka en stabil arbetaridentitet intog en central plats i personligheten.

Sammanfattning

Vad kapitlet om de tjugo finländarna och deras föräldrar främst visar är att deras boende inte kan presenteras i något enkelt och entydigt etniskt mönster. Deras boendeformer skiljer sig inte från det i övrigt variationsrika och skiktade boendet i stan. Detta kan till stor del hänföras till Sveriges och Finlands geografiska närhet och i många stycken gemensamma historia vilket verkat för utjämnandet av etniska skillnader.

Det som utmärker den andra generationens finländare i intervjuerna baseras mer på klasstillhörighet än etniska särdrag. För dem är det inte på något sätt oviktigt att vara finländare, men ursprunget är mera en betonad aspekt än ett bärande kulturellt tema.

Föräldrarna till de intervjuade finländarna tillhörde genomgående arbetarklassen redan i Finland. De flesta som sökte sig till Göteborg tog också anställning inom industrisektorn. Många av dem hade trängande ekonomiska skäl för att komma, en del styrdes av äventyrslystnad eller hade andra personliga skäl för att söka sig till Sverige. I de intervjuade ungdomarnas berättelser framhålls genomgående den attraktionskraft de många lediga jobben och höga lönerna hade på deras föräldrageneration. Många av dem som kom hade bildat familj redan som unga i Finland. Bland dem som sökte sig till Göteborg på egen hand dröjde det ofta inte länge innan även de gift sig och fått barn.

Gemensamt för dem som kom till Göteborg under 50- och 60-talen var att man ofta fick sin första bostad i äldre arbetarstadsdelar som t ex Majorna, Haga, Annedal, Olskroken och Gamlestaden. Det var vanligt att man där flyttade in i äldre trähus, ofta s k landshövdingehus, med små och omoderna lägenheter. I dessa områden bodde förutom finländare även andra invandrargrupper, som ester och italienare. De senare hade som finländarna kommit hit som arbetsinvandrare. I Göteborg var det främst SKF som anställt ester och italienare under den begynnande högkonjunkturen strax efter kriget (Bergman/Jakobsson 1984:18f). De informanter vars föräldrar bodde i äldre trähusområden berättar att de bara stannade där en kortare tid. Oavsett när under perioden från slutet av 50-talet fram till början av 70-talet man kom till Göteborg flyttade man

ofta ett par år efter ankomsten vidare till de förortsområden som byggdes under dessa årtiondens kraftiga stadsexpansion. Det var de moderna och rymliga lägenheterna med hög standard familjerna sökte sig till. Främst under det s k miljonprogrammet 1965-75 byggdes det successivt nya förortsområden och dit flyttade även den stora majoriteten finländare som anlände till Göteborg de åren. De gamla och omoderna arbetarstadsdelarna blev samtidigt kraftigt sanerade och renoverade vilket också bidrog till flyttningsrörelsen mot stadens ytterkanter. (De Geer 1980:6f, Mörck m.fl. 1986:73)

Ungdomarnas föräldrar blev väl förankrade i ytterområdenas bostadskvarter. De flesta av dem bor fortfarande kvar, samtidigt som man i stor utsträckning kommit att stanna kvar inom arbetsmarknadens "manuella" sektor. Men inom dessa ramar har både boendet och arbetet förändrats. Flera familjer har skaffat sig egna hus, påfallande ofta i närheten av de bostadsområden i vilka man bott i hyresrättslägenheter och en del föräldrar, främst fäder, har skaffat sig mer kvalificerade manuella yrken. Några av mödrarna avviker från den allmänna bilden av klasstrohet - de har genom studier intagit en plats i medelklassen. Föräldrar med rikliga kontakter utanför de första årens finska umgängeskretsar verkar i allmänhet vara de som oftast skaffar nya anställningar, byter bostad och gör nya bekanskap.

De flesta av de intervjuade ungdomarna identifierar sig starkt med det förortsområde de vuxit upp och bor i. Förankringen i hemmakvarteren motiveras med att det är där man vuxit upp, gått i skola, har sina kamrater och tillbringar mycket av fritiden. Denna förankring i förörternas bostadsområden är inte etniskt avhängig. Det är inte "finländare" eller "svenskar" man umgås med, utan "barndomsvänner", "klasskamrater", "grannar" och "arbetskamrater".

Ingen av ungdomarna är särskilt intresserad av att flytta tillbaka till Finland. Den omställning som skulle krävas för ett nytt liv där är man inte beredd att genomgå. Dessutom anser sig många tala bättre svenska än finska. Det räcker med att kunna prata med släktingar vid de tillfällen man är i Finland på besök, anser många.

Till föräldrarnas och släktingars landsbygdsbakgrund har andragenerationen distans och ofta en ironiserande inställning. Far- och morföräldrar med hus eller gård på landsbygden säger man bor "på byschan", "i skogen", "i bushen" etc. Föräldrarnas hemtrakt utövar oftast ingen större dragningskraft på informanterna. Man har ofta varit där på semester - regelbundet med

föräldrarna, mer sporadiskt på egen hand - men tankar på att återvända för gott förekommer inte. Storstadens förorter är den miljö man känner sig hemma i. Däremot är ytterst få informanter särskilt attraherade av de företeelser som vanligen brukar förknippas med storstaden som helhet: kulturevenemangen, krogarna, det specialiserade utbudet av teater, musik och konst, folkvimlet, den färgstarka blandningen av livsstilar, "citypulsen" osv. För de flesta är Göteborg en arbetsmarknad med många möjligheter och förorten som man rotat sig i - Göteborgs centrum ägnas däremot ett mer förstrött intresse.

Föräldragenerationens allt mer varierade boende finns även representerat i barnens syn på den egna bostaden. I intervjuerna med dem nämns de flesta möjliga boendeformer - hyresrätt, bostadsrätt, eget hus - en del ofta, andra mer sällan. Önskemålet om ett eget hus är tämligen utbrett men ska först realiseras i samband med egen, stabil familjebildning. Alla de presumtiva villaspekulanterna skjuter dock in en markerad ungdomsperiod då man på olika sätt ska "leva livet" mellan "hemmaboendet" och det egna huset. För denna period finns ett brett spektrum av boendepreferenser som sträcker sig från att inte bry sig om boendet alls annat än som en lösning på övernattningsproblemen till önskemål om ensamhushåll, samboförhållanden, dela bostad med någon kompis och kollektivboende. En del räknar krasst med möjligheten av att stanna i föräldrahemmet tills arbete och inkomst, eller utbildning, är fullt säkrad för framtiden.

Bland de ungdomar som skaffat bostad, eller funderar på det, upplevs boendet inte som något kulturellt/etniskt problemfält. Den dominerande boendestrategin är i stället grundad på enkla och rationella skäl som ekonomi, socialt nätverk (oftast avgränsat inom den egna generationen och svenskt-finskt), standard, miljö etc. Ingen vill med boendets hjälp avgränsa ett finskt kulturellt sammanhang. En tendens hos de intervjuade är att arbetet oftast går före boendet i angelägenhetsgrad. En del ser det också som en självklarhet att ha en stor geografisk rörlighet för att kunna få de arbeten och erfarenheter man önskar. Att ha hela Norden som tänkbar arbetsmarknad är utmärkande för deras yrkesambitioner. I dessa fall blir boendet naturligtvis inte något projekt i sig utan inskränker sig till att vara en bas för den önskade yrkesmässiga och geografiska rörligheten.

Det faktum att de finska ungdomarna i någon form vill bo själva en tid innan de bildar egen familj representerar ett kontinuitetsbrott mellan generationerna främst av den enkla anledningen att föräldrarna oftast inte gått igenom samma livscykel. De har i regel flyt-

tat ifrån sina föräldrahem i samband med att de bildat egen familj. På ett annat plan är det emellertid möjligt att säga att just dessa ungdomarnas önskemål om ett boende på egen hand representerar en annan typ av kontinuitet.

De flesta ungdomarna beskriver sin uppfostran som hård och sträng. Ingen säger dock att strängheten syftat till att pranta in vikten av att gå in i samma livscykel som sina föräldrar. Vad man i stället velat lära sina barn är förmågan att kunna ta hand om sig själv, precis som föräldrarna fått göra t ex när de orienterat sig på arbetsmarknaden och när de genomgått emigrationsprocessen och under de i många fall hårda åren i Finland. Målet för uppfostran kan karakteriseras som självständighetens styrka.

Detta stämmer mycket bra överens med Marja-Leena Turunens (Turunen 1981) resultat i hennes undersökning av finska invandrarföräldrars syn på uppfostran. Hon fann att den finska uppfostran syftade till just självständighet med betoning på förmågan att klara sig på egen hand, reda sig utan allt för mycket hjälp av andra, ha egen vilja och att tänka självständigt.

Denna uppfostran till självständighet ska i första hand sättas i samband med den dristighet som kännetecknar många av de unga finländarnas rörelser på arbetsmarknaden och ibland inom utbildningsväsendet men den har också sin relevans för boendet. Att flytta från föräldrahemmet har för många av informanterna kommit att framstå en slags symbolisk konfirmation av den egna självständigheten. Samtidigt som man flyttar tar man också fullt ansvar för sig själv.

I vissa intervjuer märks dock en värderingsförskjutning mellan föräldragenerationen och deras barn kring självständighetsidealet.

Många föräldrar lever kvar i det arbetarklasslivsmönster och den anda som gällde vid den tidpunkt då de invandrade till Sverige. Då var det viktigt att förvalta en hård och disciplinerad arbets- och livsetik. Man skulle vara arbetare och helst en förbaskat bra och pålitlig sådan. Av intervjuerna - med andragenerationen och de få med föräldrarna - att döma har arbetandet inte bara haft karaktären av ett själlöst och instrumentellt gnetande för framtida mål utan ofta haft ett expressivt värde i sig. Man har förverkligat sig i arbetet och inte under de perioder i livet av experimenterande med livsstilar, studier, diskussioner och introspektion som idag ofta sätts i samband med självförverkligande. Några sådana perioder har i regel inte avbrutit de finländska föräldrarnas arbete. Bl a det tidiga familjebildandet har spelat en avgörande roll

för detta.

Det är detta livsmönster och denna arbetsetik som de finska ungdomarna i intervjuerna antingen faller väl in i, känner sig klivna inför, helt lämnar eller omformar efter egna önskemål och erfarenheter.

Den värderingsförskjutning som verkar föreligga tar sig i intervjuerna uttryck i flera informanternas vilja till att "leva livet", utbilda sig, vänta med familjebildning och prova ut ett boende efter egna preferenser, allt efter intressen och planer. En hel del föräldrar ställer också medvetet upp på detta. De ger dem ibland rådet att inte leva samma liv som de själva och inte göra samma misstag som de. Även om föräldrarna inte själva förändrat sin livsföring ger de ofta barnen passivt stöd för sådana strävanden. De tillåter dem att pröva sig fram på en lång rad områden som exempelvis utbildning, arbete och boende.

Även om arbetet som central värderingsgrund fått konkurrens av andra livsområden så är fortfarande självständigheten ett viktigt ideal, även för den andra generationens finländare. Några krav på att barnen tidigt ska börja arbeta likt föräldrarna förekommer inte. Däremot framkommer det i många intervjuer att de helst redan i unga år skulle kunna ta tillvara på sig själva och vara skötsamma, utan att vara andra till last.

Den finske sociologen Erik Allardt (Allardt, 1985:70f) beskriver en liknande värderingsförskjutning som på senare år skulle ha ägt rum även i Finland. I dagens Finland har arbetet enligt Allardt inte samma centrala betydelse som tidigare. De livsvärderingar som kommit att dominera hos stora grupper är inriktade mot det personligt upplevda och nödvändigheten av att följa en inre övertygelse. Allardt använder begreppen "nysubjektivism" och "expressivitet" när han talar om denna värderingsförändring. Arbetet har också ändrat sin karaktär. Den typiske löntagaren i Finland finns ofta inom vårdsektorn eller på kontor. Den stora betydelse som det hårda och sisubetonade arbetet hade för dem som flyttade till Sverige från slutet av femtiotalet och fram till början av sjuttioalet har alltså tappat mark i dagens Finland. Högre löner, större konsumtionsutrymme, utbildning och bättre arbetsmiljöer har bidragit till en process av en allt "tilltagande medelklassighet", enligt Allardt.

Samma fenomen som Erik Allardt talar om märks i intervjuerna med de tjugo andragenerationsfinländarna och det får sina konsekvenser för boendet. Grovt kan man säga att förskjutningen mot det Allardt kallar nysubjektivism delar informantgruppen i två under-

grupper, dock med den reservationen att så gott som samtliga vill avsätta en period i livet före familjebildandet till att "leva livet". En undergrupp har ingen ambition att lämna sin klass. Man har ofta hittat positiva värden i det manuella arbetet som tillsammans med det gamla kompisumgänget gör en mer omfattande omorientering i livet mindre intressant. Det är i den här gruppen som troheten mot de gamla bostadsområden och mot förorten är som starkast.

Den andra undergruppen stämmer bättre överens med Allardts begrepp "nysubjektivism". Dessa ungdomar tycker sig ana ett bredare fält av möjligheter i framtiden. För dem svarar inte begreppet självständighet mot en identitet som duglig och självständig arbetare. De vill snarare vara självständiga i ett sökande efter helt nya roller. De är i varierande utsträckning samsatta med att ta reda på vilka inneboende potentialer de har och hur dessa ska kunna utvecklas. I många fall får fortsatta studier fungera som det frirum i vilket undersökningen kan äga rum. Denna sökande hållning leder till en problematisering av självet och i förlängningen av det också av den egna bakgrunden. Hårt kroppsarbete är för dessa ungdomar inte det enda "naturliga" alternativet för framtiden. Inte heller uppväxtens bostadsområde och förorten ses som något självklart. Det är i den här gruppen som förortens för- och nackdelar är föremål för den livligaste diskussionen och det är också här som helt andra boendalternativ oftast diskuteras.

Denna senare undergrupp innehåller också två infomanter som redan har bytt klass och brutit den proletära kontinuiteten. Ingen av dem bor idag i förorten men båda värderar barndomens positivt även om också de negativa inslagen framhålls.

TURKARNA

Bakgrund till den turkiska emigrationen

Den stora massutvandringen från Turkiet till Europa inleddes under början av 60-talet. Industrierna i Västeuropa gick på högvarv, den ekonomiska tillväxten som inletts under 50-talet fortsatte i oförminskad takt också under 60-talet. Den inhemska arbetskraftsreserven räckte inte till för den industriella expansionen i dessa länder. Framförallt saknades folk till okvalificerade manuella jobb inom industri- och servicesektorerna. Gott om arbetskraft fanns det dock i mindre ekonomiskt utvecklade länder, huvudsakligen i Sydeuropa inklusive Turkiet. I detta skede träffades ett flertal avtal om arbetskraftsrekrytering mellan flera medelhavsstater och länder i Västeuropa. I många fall värvade företagen själva arbetskraft i de ekonomiskt svagare länderna. Stora migrationsrörelser ägde under denna tid rum mellan länder i Europa. De arbetslösa utvandrade i stora skaror för att fylla luckorna i det expansiva Västeuropas industrier. En stor del av arbetskraften rekryterades förvisso från geografiskt närbelägna länder med vilka man hade historiska band - för Sveriges del värvades t ex den mesta arbetskraften från Finland - men en betydande rekrytering ägde även rum i mer avlägsna länder.

I Turkiet hade under 50- och 60-talen en snabbt ökande befolkningstakt i samverkan med rationaliseringar inom jordbruket samt en dåligt utvecklad industri kommit att innebära att allt fler människor saknade utkomstmöjligheter. I detta skede förde de turkiska myndigheterna förhandlingar med västeuropeiska länder om arbetskraftsrekrytering och ett flertal sådana avtal slöts. 1961 tecknades det första bilaterala avtalet mellan Turkiet och Västtyskland och värvningskontor öppnades på ett flertal orter i Turkiet. Västtyskland har alltsedan dess utgjort det största utvandringslandet för turkar. Närmare 80% av de turkar som värvades till arbete utomlands hamnade i detta land (Alpay 1980:60). Även till länder som Nederländerna, Frankrike, Österrike, Belgien rekryterades många turkar. Fram till 1975 hade 814 917 turkiska arbetare värvats till Västeuropa. Ytterligare ca 90 000 har utvandrat och fått arbete på eget initiativ (Alpay 1980:67).

Begreppet "etniska turkar"

I december 1986 fanns enligt den officiella statistiken 21 879 turkiska medborgare i Sverige, vilket gör turkarna till den femte största invandrargruppen i landet (Statistisk årsbok 1988). Denna siffra ger oss dock endast besked om det antal personer som lever och verkar i Sverige vid denna tidpunkt och har turkiskt medborgarskap. Den säger inget om vilken etnisk tillhörighet personerna har - någon sådan statistik existerar inte. Turkiet är ett mångetniskt land och bakom de 21 879 turkiska medborgarna döljer sig ett flertal folkgrupper som t ex kurder, armenier, assyrier/syrianer m fl. Just gruppen turkassyrier/syrianer utgör t ex i det närmaste 50% av den turkiska invandrargruppen idag (Svanberg 1985:127). De kom till Sverige i stora grupper åren efter 1975 och har huvudsakligen bosatt sig i Stockholmsområdet och i Södertälje.

I denna studie har endast s k "etniska turkar" intervjuats. De har turkiska som modersmål och är sunni-muslimer. I Sverige utgörs denna grupp av ca 6 000 personer enligt en beräkning utförd av Invandrarverket 1985 (Svanberg 1985:127).

Till Sverige

Sverige är ett förhållandevis litet mottagarland för turkar. De första arbetsinvandrarna därifrån började komma 1961-62. Invandringen sköt fart först efter 1965 och redan 1966 noterades den högsta siffran vad gäller antal nyanlända turkar. Arbetsinvandringen fortsatte decenniet ut men hade så gott som upphört 1970. De turkar som utvandrade till Sverige kom dock inte till skillnad från t ex Västtyskland - hit p g a någon organiserad värvningskampanj. De kom på eget initiativ och rapporterade hem till vänner och bekanta i Turkiet om de goda möjligheterna att skaffa jobb. På så vis lockades fler turkar till Sverige. Denna typ av kamratrekrytering, något som uppmuntrats av de svenska storindustrierna, är den absolut vanligaste orsaken till den turkiska arbetsinvandringen till Sverige. Det arbetskraftsavtal som Sverige tecknade med Turkiet 1967 blev ingen succé. I Ankara öppnade AMS ett värvningskontor men detta fick snart stänga - endast 331 personer rekryterades denna väg (Alpay 1980:81). Nästan alla turkar som kommit till Sverige som arbetsinvandrare har gjort det genom kamratrekrytering.

De flesta turkar som värvades till Europas storindustrier utgjordes - tvärt emot Turkiets intentioner - av män i sin mest produktiva ålder (25-40 år). Det stora flertalet av dem kommer från landets relativt välut-

vecklade delar. De flesta utvandrarerna kommer från tätorter, de har haft en högre utbildnings- och yrkesnivå än genomsnittet bland den turkiska hemmabefolkningen (Alpay 1980:69). Endast en liten del har utgjorts av arbetslösa lantarbetare, jordlösa etc.

För Sveriges del stämmer dock inte detta. Av de turkar som lever i Sverige har en förhållandevis stor del sin bakgrund på den turkiska landsbygden. Mer än en tredjedel uppger Christoph Andersson i sin bok *Om turkar* (Andersson 1986:117). De flesta av dessa turkar kommer dessutom från en relativt väl avgränsad del i Turkiet, nämligen Kulu- resp Cihanbeyli-distrikten i Konya-provinsen i mellersta Anatolien. Genom kedjeemigration har åtskilliga byar i dessa distrikt kommit att omfattas av arbetsutvandring till Sverige. En annan viktig grupp av turkiska invandrare utgörs av personer från storstadsregioner. Främst från Istanbul, men också från Izmir, Ankara m fl storstäder. Dessa har oftast arbetar-, hantverkar- eller köpmannabakgrund.

Den turkiska invandringen till Sverige indelas av Alpay (Alpay 1980:82) i tre relativt väl avgränsade stadier:

1. Arbetskraftsinvandringen 1961-1970. Unga män utan familj.
2. Familjeåterförening 1971-1975. Hustrur och barn till de män som kommit under skede 1.
3. Den assyrisk/syrianska invandringen 1975-1977. (I denna rapport berörs inte assyrier/syrianer).

För så gott som alla turkiska män som lämnade sitt land för att arbeta utomlands var tanken att snabbt tjäna mycket pengar. Några års hårt slit skulle innebära att man kunde lägga undan så mycket pengar att det räckte till att investera i en mindre rörelse, en butik etc i sitt hemland. I Europa tog man okvalificerade manuella arbeten i industrin för att sedan, vid återvändandet till Turkiet, i stället för att vara anställd bli "sin egen". Drömmen om att kunna återvända efter några år har omfattat i stort sett alla turkiska män.

Arbetsinvandringen från Turkiet till Sverige upphörde i stort sett mot slutet av 60-talet. Det förändrade ekonomiska läget i Sverige medförde att bristen på arbetskraft i industrin upphörde. Genom olika krav och restriktioner gjordes också ansträngningar för att reglera invandringen. 1967 infördes krav på att icke-nordiska medborgare skulle ha arbetstillstånd före inresan i Sverige (Svanberg 1985:126). Efter 1970 har de flesta turkar som kommit till Sverige varit kvinnor och barn. Man har kommit för att återförenas med sina män. Nästan samtliga av turkarna i Sverige idag lever i storstäderna - stora grupper av dem är dessutom kon-

centrerade till några få stadsdelar.

Ser man på gruppen turkar som kommit till Sverige så kan de, mycket grovt, indelas i två kategorier med avseende på bakgrund i Turkiet: dels sådana med rötterna på landsbygden, dels storstadsturkar. En del viktiga åtskillnader kan göras mellan dessa bägge grupper, något som är viktigt att ha med sig i bagaget när man studerar hur de respektive deras barn (alltså andragenerationen, målgruppen för denna studie) bor i Göteborg idag. Landsbygdsturkarna, som alltså till stor del kommer från Konya-provinsen, har ofta traditionella storfamiljer vilka omfattar flera gifta söner och deras familjer - alltså hela släktgrupper. De har ofta kunnat återförenas genom en omfattande kedjeemigration från samma by (Svanberg 1985:127). Flera sådana familjegrupper har bosatt sig i Sverige. Några släkter har mer än hundra representanter bosatta här. Storstadsturkarna däremot utgörs oftare av rena skärnfamiljer.

Vidare är landsbygdsturkarna mer traditionsstyrda. Moraliska värderingar, religion etc har för dem ett större värde. De identifierar sig i mycket större utsträckning med det traditionella turkiska levnadssättet. De gamla reglerna - också sanktionerade i Koranen - som säger att mannen av hävd är familjens överhuvud, att fadern är den som bestämmer vilka hans barn ska gifta sig med osv, styr dessa turkars värderingar till stor del. Familjens heder och ära är viktigt och det är fadern som ytterst bär ansvaret för detta. Familjen, som är den mest dominerande sociala institutionen i det turkiska samhället, är således till sin struktur patriarkalisk, dvs den domineras av mannen. Ett annat viktigt kriterium i statushänseende är ålder. De yngre familjemedlemmarna ska lyda de äldre.

Storstadsturkarna är inte lika traditionsstyrda. Givetvis spelar de traditionella värdena stor roll även för dem - t ex har fadern i många avseenden kvar positionen som den dominerande i familjen - men i många situationer råder stora skillnader. Företeelser som religiös vigsel, hemgift, kusingiften - något mycket allmänt förekommande på landsbygden - existerar knappast inom den urbana familjen. Kvinnornas ställning är starkare. De kan vistas ute på egen hand utan att eskorteras av sina män. De kan utbilda sig, gifta sig med vem de vill osv.

Dessa markanta skillnader när det gäller de utvandrande turkarnas bakgrund i sitt hemland är något som också ger tydliga utslag i deras levnadssätt och val av boende i Sverige. Det är en mycket stor kulturell skillnad mellan det österländska, islamiska Turkiet

och Sverige. Detta är givetvis ett förhållande som alla turkar i Sverige blir varse, men för gruppen storstadsturkar blir dessa skillnader inte lika markanta, chockerande eller omvälvande. De har så att säga en större mottaglighet - är kulturellt förberedda - för det västerländska, något som inte landsbygdsturkarna är i lika hög grad. Statsvetaren Şahin Alpay har i sin studie *Turkar i Stockholm* intervjuat 265 turkiska medborgare boende i Stockholms kommun, de flesta i stadsdelarna Tensta och Rinkeby. Intervjuundersökningen gjordes i januari 1976. Han fann då dessa olikheter så betydande att han skriver:

"Den kulturella klyftan i Turkiet mellan landsbygd och tätort är så bred att man skulle kunna tala om två helt åtskilda 'samhällen'. 'Landsbygdssamhället' är traditionsbundet och konservativt, 'tätortssamhället' är modernare och öppnare för förändringar. Denna skillnad återspeglas också väl i vår undersökning. Tätortsbor och särskilt de som har utbildning uppvisar en svagare känsla för sin kulturella bakgrund och identitet och de verkar därför vara öppnare för att anpassa sig till svensk moral och svensk kultur och för att skaffa sig svenska vänner." (Alpay 1980:166)

Till Göteborg

I Göteborg bor de flesta etniska turkar i stadsdelarna Norra och Södra Biskopsgården. När de första turkarna kom till Göteborg på 60-talet fick många av dem bostäder i äldre orenoverade eller rivningshotade fastigheter omedelbart utanför stadens centrum. Många bodde t ex i stadsdelarna Majorna, Olskroken, Kvillbäcken och framförallt i Gamlestaden. Från början av 70-talet och framåt, då många turkiska familjer flyttade till Sverige för att återförenas med de i Sverige arbetande männen, har många turkar flyttat till Norra och Södra Biskopsgården.

De lägenheter som de första turkiska arbetsinvandrarna bebodde i Gamlestaden m fl områden var ofta små och trångbodda. Många gånger var det ettor med sk rivningskontrakt. I vissa fall delade flera turkiska män från samma by en större lägenhet. De flesta hade ju, som sagt, bara tänkt stanna utomlands under några år för att tjäna ordentligt med pengar. I det läget passade de billiga smålägenheterna dessa män bra. Men i och med att planerna av olika anledningar skrinlades och många bestämde sig för att ta hit sina familjer från Turkiet blev denna typ av boende en omöjlighet. Under de första åren av 70-talet var utbudet av lägenheter i Göteborgs nyare stadsdelar stort och de kom efterhand att bebos av stora invandrargrupper. För turkarnas del gick den största flyttningsströmmen till

Norra och Södra Biskopsgården - områden uppförda under tidigt 60-tal. Dessvärre finns ingen statistik i absoluta tal för de turkiska medborgarnas flyttningsrörelser inom Göteborg under den tidiga fasen av utflyttningen till de bägge områdena på Hisingen. För den senaste femårsperioden finns dock siffror som tydligt utvisar hur turkarna i dessa områden blir fler och fler. I absoluta tal har befolkningstillväxten för de bägge områdena sammantagit varit: 1982 - 636 turkiska medborgare, 1983 - 686, 1984 - 708, 1985 - 771, 1986 - 804. Större delen av denna tillväxt kan förklaras med ökade barnkullar, familjeåterföreningar samt giftermål då mannen respektive hustrun flyttat hit från Turkiet.

Av Göteborgs totalt 36 911 utländska medborgare (31/12 1985) utgjorde turkarna 2 565 (6.9%), vilket gör dem till den fjärde största gruppen utländska medborgare efter finländare, jugoslaver och norrmän. Av dessa 2 565 turkiska medborgare bodde 771 (27.7%) i Södra och Norra Biskopsgården, d v s mer än var fjärde. Exakt hur stor del av dessa 2 565 turkiska medborgare som är "etniska turkar" går alltså inte att utläsa i de statistiska sammanställningarna. De uppgifter som vi införskaffat på informell väg - via kontaktpersoner på Göteborgs Invandrarförvaltning etc - säger dock att den stora merparten av de turkassyrier/syrianer som kommit till Göteborg bosatt sig utanför Biskopsgården - företrädesvis i stadsdelarna Skattegården, Frölunda Torg och Grevegården i västra Göteborg, men också i Östra och Västra Bergsjön i östra Göteborg samt i Angeredsområdena Hjällbo och Hammarkullen. Hur många de är vet vi alltså inte exakt, men i dessa områden bor sammantaget 953 turkiska medborgare. Det finns dock goda skäl att våga sig på antagandet - vad gäller de etniska turkarna - att närmare hälften av dem bor i de bägge områdena i Biskopsgården.

Det totala antalet utländska medborgare i dessa bägge stadsdelar är 3 252. De 771 turkiska medborgarna utgör alltså 23.7% av de utländska medborgarna där, alltså en betydande grupp. Andra stora grupper i Norra och Södra Biskopsgården är jugoslaver och portugiser. Hela 36.4% av befolkningen i Norra Biskopsgården är utlänska medborgare, vilket gör den stadsdelen till den invandrartätaste i Göteborg. För Södra Biskopsgården är 26.2% av de boende utländska medborgare.

Utanför Biskopsgården bor det, förutom i de redan nämnda stadsdelarna, också ett flertal turkiska medborgare i stadsdelarna Kvillebäcken (132) och Backa (108).

Den första generationen i den andras berättelser - livet i Turkiet, utvandringen, den första tiden i Sverige

Tjugo turkiska män och kvinnor i åldrarna 18-31 år har intervjuats (nio män och elva kvinnor). Av dem har två - Döndü och Kasim - inte kommit till Sverige med sina föräldrar. Döndü, som är 28 år, kom till Göteborg som 16-åring när hon följde med sin man hit efter att ha gift sig med honom i deras gemensamma hemstad i Turkiet. De är kusiner och som brukligt är enligt sedvänjan flyttar den bortgifta dottern hem till sin makes föräldrar. Döndü flyttade alltså till sin makes familj i Biskopsgården. Den andre som kommit på egen hand är Kasim. Han kom till Göteborg vid 13 års ålder 1973 då han flyttade till sin bror som redan var i Sverige.

Bland de övriga arton intervjupersonerna finns några syskongrupper vilket reducerar gruppen föräldrapar till fjorton. Ser man på denna grupps geografiska bakgrund i Turkiet faller de väl in i det ovan beskrivna mönstret vad gäller de i Sverige boende turkarnas utvandringsorter. Sex familjer kommer från landsbygden, åtta familjer från städer. De sex landsbygdsfamiljerna kommer alla från Konya-provinsen, tre av dem från Cihanbeylidistriktet, två från Kuludistriktet. Dessa fem familjer har rikligt med släktingar i Göteborg. Den sjätte familjen kommer från södra Konya och har inga andra släktingar i Sverige - "vår familj är unik" säger den intervjuade 22-åriga sonen skämtsamt. De har dock ett flertal släktingar boende i Europa, företrädesvis i Västtyskland. Fem av de sex föräldrarna bor idag i Biskopsgården, det sjätte i östra Göteborg.

Åtta familjer kommer från städer, fem av dem från Istanbul. Av dessa familjer bor idag två föräldrapar i Biskopsgården. De övriga bor i Gamlestaden, Backa, Kvilleområdet respektive Kortedala. De bor alltså mer spridda i staden än turkarna med landsbygdsbakgrund. De har heller inte släktingar här i Göteborg, (eller i Sverige) i samma utsträckning som den först beskrivna gruppen - endast några föräldrar har någon enstaka syster eller bror som också bor i Sverige.

De sex familjerna med landsbygdsbakgrund bodde alla i egna hus på sina hemorter. Hus som av informanterna beskrivs som små och enkla tillverkade av lera och sten. Någon säger att huset var försett med jordtak. Husen bestod vanligtvis av tre rum samt ett köksutrymme. Ett av rummen användes som "sittrum" - i ett traditionellt turkiskt landsbygdshem sitter man på golvet t ex när man äter. Man sitter på tjocka hemvävda mattor och lutar sig mot väggkuddar, vilka är cirka

en halvmeter höga och hårt stoppade med halm eller dylikt. De övriga rummen brukades som sovrum. Toaletter fanns utanför husen. Vidare uppger en del informanter att man hade höns och gäss i något uthus samt grönsaksodlingar i trädgården. Männen i dessa familjer arbetade alla med något som anknöt till jordbruket - antingen i familjejordbruket eller också som arrendatorer. En man arbetade som någon form av mellanhand i en grossistfirma som handlade med grönsaker. Kvinnorna uppges av samtliga informanter ha varit hemma och skött hushåll och barn. Att de varit hemmafruar behöver dock inte betyda att de uteslutande haft sysslor knutna till hemmet. För många kvinnor i just dessa distrikt i Anatolien har det dagliga arbetet tills för bara några decennier sedan av tradition inneburit att de tagit åtskillig del i jordbruksarbetet. Vid sidan av de ordinarie plikterna i hemmet har de varit delaktiga i t ex sådd, skörd, vedbärande osv. Dessa sysslor har dock inte betraktats som arbete i egentlig mening (Sachs 1986:40).

För samtliga dessa familjer gällde, enligt informanterna, att det var svårt att få sin försörjning tryggad inom jordbruksarbetet. Någon säger att det var fattigt, en annan att det var ont om jobb. Det var också därför fäderna valde att lämna sina hembyar för att i stället söka mer inkomstbringande arbeten i Europa. De sex männen i denna föräldragrupp kom till Sverige mellan 1965 och 1967. Deras hustrur och barn kom några år senare - 1969-1972 - för att återförenas med sina män respektive fäder.

Av familjerna med bakgrund i stadsmiljö har några bott i egna hus inne i städerna. En del har levt tillsammans med farföräldrarna i ett hus och disponerat en våning för eget bruk. Tre av familjerna som bodde i Istanbul före utvandringen hyrde lägenheter i ordinära hyreshus. Det är ett vanligt sätt att bo i den staden, berättar en informant, vars farmor och mormor bägge bor i höghus idag nere i sexmiljonsstaden. En informant berättar att många turkiska familjer som bor i lägenheter utnyttjar ett rum för att möblera på "gamalt" vis med väggkuddar och sittdynor. De övriga rummen möbleras på modernt vis med soffgrupper etc.

De åtta föräldraparen med bakgrund i Turkiets städer har en varierande yrkesbakgrund. Klart är att alla kvinnor - med ett undantag - varit hemmafruar. En kvinna har haft ett arbete som daghemslärlarinna. Den andra kvinnan levde före utvandringen i Istanbul tillsammans med sin man som under flera år studerade till ingenjör. Det är troligt att hon var tvungen att arbeta för att försörja sig och maken under dennes studier. I Sverige har hon - tvärt emot det stora flertalet turkiska kvinnor - levt som hemmafru i över tjugo

år. Maken försörjde under den första tiden i Sverige familjen genom att arbeta som vikarierande lärare. Trots flera års försök erhöll han inte något arbete som ingenjör (vilket han utbildat sig till i Turkiet). Efter några år sadlade han om och satsade på en affärsrörelse i stället - något som han än idag håller på med.

De övriga sju männen har alla haft hantverksyrken i Turkiet (skräddare osv), eller drivit mindre affärsrörelser. De har inte lyckats trygga sin ekonomiska försörjning genom dessa arbeten, utan lockats till utvandring av kamrater som berättat för dem om möjligheterna att tjäna snabba pengar utomlands.

Ingen av de åtta föräldraren med bakgrund i stadsmiljö verkar ha tillhört något av de fattigaste skikten i Turkiet. Det är t ex väl känt (Alpay 1980:172, Andersson 1986:89, Sachs 1986:39, Yazagan 1983:20) att många människor i Turkiet under den senaste 30-årsperioden tvingats lämna landsbygden och söka sig till städerna för att söka sin utkomst där. I städerna lever de i väldiga barackområden av slumkaraktär där de bor i snabbt och provisoriskt uppförda hus som på turkiska kallas "gecekondu", vilket ungefär betyder "byggd under natten". Genom att hänvisa till denna bostad får man stanna kvar i städerna, vilket man inte annars har rätt till. I huvudstaden Ankara bor inte mindre än 74% av befolkningen i sådana slumområden (Andersson 1986:89). Alpay uppger att människorna i dessa områden i huvudsak är sysselsatta som arbetare, lägre tjänstemän, affärsidkare resp hantverkare (Alpay 1980:167). Detta stämmer väl överens med de yrken som informanterna har uppgett att deras farföräldrar hade i Turkiet, men i övrigt stämmer inte jämförelsen. De åtta har bott i egna hus respektive hyrda lägenheter. Ingen av dem beskriver tillvaron i Turkiet som speciellt fattig eller svår, bara att det stundtals varit problem för föräldrarna att få pengarna att räcka till. Det verkar som om fäderna lockats att utvandra i huvudsak p g a möjligheterna att tjäna mycket pengar utomlands. Ingen av dem har t ex varit arbetslös i Turkiet. Det verkar alltså inte som de åtta föräldraren varit särskilt utblottade i Turkiet och tvingats till utvandring p g a det. I stället har de sett sina framtidsmöjligheter som begränsade - affärsrörelserna har givit allt mindre och mindre - och därför har de valt att lämna landet lockade av andra turkars beskrivningar av möjligheterna att tjäna bra utomlands.

Den ingenjör som beskrivits ovan är den ende bland föräldrarna som varit utbildad i Turkiet. Hans hustru är också den enda som haft ett lönearbete före utvandringen. De bägge lämnade Turkiet tillsammans redan

1963 och kom till Sverige samma år.

De övriga sju männen med stadsbakgrund lämnade Turkiet mellan åren 1966 och 1971. De for ensamma och resterande familjemedlemmar kom något eller några år senare till Göteborg.

Ser man på de ovan beskrivna fjorton föräldraparens bakgrund i Turkiet stämmer de alla väl överens med den mer allmänna bild av utvandrargruppen som tecknats i bakgrundsbeskrivningen. Med endast ett undantag har männen kommit först (ingenjören och hans hustru kom samtidigt), arbetat och levt ensamma här en tid innan man hämtat hit familjen från hemlandet. Någon familj kom endast några månader efter det att mannen anlät, medan andra blev kvar i Turkiet under åtskilliga år innan de flyttade till Göteborg. De med bakgrund på landsbygden har alla gott om släktingar som kommit före eller efter dem till Sverige, de med stadsbakgrund saknar i stort sett släktingar här. De med landsbygdsbakgrund var alla sysselsatta inom jordbruksnäringen, medan de från städerna haft hantverksyrken eller drivit mindre affärsrörelser.

I Göteborg har samtliga fjorton män utom en (ingenjören) tagit anställning som industriarbetare. Tolv av dessa män har arbetat på Volvo där de haft skiftjobb på tillverkningsfabriken i Torslanda. De flesta har arbetat på Volvo merparten av sina år i Göteborg. Tre av dem har bytt arbetsplats - en man tog ett nattskift på en färgfabrik, två andra tog anställning på Arendalsvarvet. En fjärde man slutade på Volvo efter sju års skiftarbete och försökte i stället etablera en egen affärsrörelse i Göteborg. Hans avsikt var att importera skinnkläder från Turkiet och sälja dem vidare till svenska kunder. Projektet slog ej väl ut och efter endast ett år sökte han sig tillbaka till Volvo dit han dock inte var välkommen igen. Efter några års AMS-utbildning, perioder av arbetslöshet, diverse verkstadsjobb är han idag sjukpensionär. Av de övriga männen arbetar idag endast fyra kvar på Volvo - resten är sjukpensionerade.

De flesta kvinnorna har också varit yrkesverksamma under sin tid i Göteborg även om de periodvis, särskilt under de första åren efter ankomsten, varit hemma med sina små barn. Endast två kvinnor (varav en är ingenjörens hustru) har varit hemmafruar under alla år. Fyra av kvinnorna har också, tillsammans med sina män, arbetat skift på Volvo Torslanda. Två har arbetat inom konservindustrin. Sex kvinnor har arbetat med städning - den absolut vanligaste sysselsättningen bland turkiska invandrarkvinnor i Göteborg enligt flera av informanterna. "Till 99%" uppger en av de intervjuade.

Inte mindre än tolv av de sammanlagt tjugooåttio föräldrarna är idag förtidspensionerade från sina arbeten. De har efter åtskilliga års slit vid t ex Volvos löpande band drabbats av varierande krämpor. Enligt de intervjuade ungdomarna har deras föräldrar i första hand drabbats av belastnings- och förslitningsskador. Många av dem har varit sjukskrivna under flera års tid och har då genomgått flera läkarundersökningar. De har fått besöka olika läkare och experter innan de till sist fått sin värk eller sina skador godkända som yrkesskador av försäkringskassan. En man gick under två års tid på daglig rehabilitering på Sahlgrenska utan att hans värk gick över. En informant berättar att bägge hennes föräldrar idag är att betrakta som "halva människor". De lider av kontinuerlig värk i sina leder, de är oroliga och rastlösa, har sömnproblem osv. Modern har dessutom slitit ut sina knän och kan bara gå i några minuter innan hon börjar halta. Innan hon fick detta godkänt som arbetsskada besökte hon den lokala vårdcentralen vid flera tillfällen. Först därefter blev hon remitterad till Sahlgrenska för specialundersökning. Efter detta gick hon sedan två år på sjukgymnastik. Under denna period konsulterade hon på egen hand en läkare i Tyskland som sa att hon slitit ut menisken. När hon berättade detta för företagsläkaren på Volvo skrattade denne och svarade att bara fotbollsspelare får såna skador.

En annan informant berättar om sin far som alldeles nyligen blivit förtidspensionerad från Volvo. Det var ryggen som inte höll för påfrestningarna längre - fadern orkade inte med alla de tunga lyftmomenten. Han var enligt vår sagesman en av de sista turkarna från 60-talet som fortfarande var kvar vid löpande bandet.

Över huvud taget framkommer i intervjuerna mängder av exempel på svårigheter i kontakterna mellan turkarna och olika läkare, myndigheter som försäkringskassan osv. Just försäkringskassan anses som en svår instans att komma till tals med - en person säger att han tycker att denna institution "nästan räknas som Gud i Sverige". Detta eftersom man under många år vägrade erkänna hans fars skada som en yrkesskada trots att han hade läkarintyg på att han inte var bra och inte kunde arbeta längre. Dessa kontaktsvårigheter skulle kunna bero på att många av de äldre turkarna har svårigheter när de ska förklara för läkarna exakt vad det är som är fel på dem. De har helt enkelt inte ord att tydligt nog beskriva sitt sjukdomstillstånd. I mötet med de svenska läkarna sker en kulturkrock. De har ont - kanske i en arm eller ett ben - de känner sig slitna men kan inte exakt peka på vad som är fel. Läkaren i sin tur klarar inte att ställa någon diagnos utifrån så vaga beskrivningar, utan klassificerar patienternas tillstånd i mer allmänna termer, typ "trötthet", "ont i

axeln", "värkar på olika ställen" etc. Detta är inte tillräckliga skäl för att klassas som yrkesskador anser försäkringskassan som, enligt en informant, inofficiellt använder termen "invandrarsjuka" för dessa för dem obegripliga och odefinierbara symtom.

Turkarnas kulturella bakgrund gör att de inte på ett begripligt sätt kan kommunicera sitt sjukdomstillstånd för svenska läkare. Lisbeth Sachs gör i sin studie *Onda ögat eller bakterier* som bl a handlar om några Kulu-kvinnors möte med svensk sjukvård en distinktion mellan begreppen "illness" och "disease" (Sachs 1986:22ff). "Illness" står för ett sjukdomstillstånd som inte är precist definerat ("en grej i magen", "känner mig dålig" osv) - något som patienten själv känner - medan "disease" är en beteckning på en sjukdom fastställd genom en läkares diagnos ("njursten", "diskbråck" osv). I den turkiska kulturen gäller "illness" i hög grad i kontakten mellan patient och läkare. I Sverige arbetar däremot läkarna efter principen "disease" - dvs varje läkare strävar efter att med så stor noggrannhet som möjligt fastställa en diagnos. En svensk läkare kan inte bekräfta att patienten är sjuk om han inte hittar något "objektivt" fel. När de turkiska männen och kvinnorna (detta gäller generellt för alla turkar, men i synnerhet för dem med landsbygdsbakgrund) uppsöker läkare i Sverige är de inte kulturellt förberedda för de svenska principerna. De känner sig inte bra, klarar inte ett jobb i samma utsträckning som förr (ofta har de ju då haft mycket hårda och slitsamma arbetsuppgifter i åtskilliga år), men känner att de inte blir trodda av läkarna. Först får de problem under flera år med att övertyga läkarna om att de är oförmögna till fortsatt industrijobb. Därefter blir de lika negativt bemötta i nästa instans, försäkringskassan, som bara godkänner sjukdomar fastställda genom läkares exakta diagnos ("disease"). Resultatet blir att många bland de äldre turkarna känner sig ganska bittra idag. Turerna med läkare och myndigheter har varit många och kostat mycken energi.

När männen först kom till Göteborg på 60-talet så hade de för avsikt att stanna utomlands under endast några få år, tjäna ordentligt med pengar och sedan återvända till Turkiet igen. Denna tanke hade alla. En del män valde därför att inte ta med sina familjer hit - man hade aldrig för avsikt att göra det överhuvudtaget. Några få års utlandsvistelse skulle det bli - inte mer. För andra män gällde en annan strategi: de försökte ombesörja så att de resterande familjemedlemmarna skulle komma efter så snart som möjligt. Att denna skillnad i strategier i mångt och mycket varit kulturellt betingad och orsakad av de lokala förhållandena i hembyn i Turkiet har U-B Engelbrektsson visat i sin bok *The Force Of Tradition* (Engelbrektsson 1982). Hon

jämför två små byar i Konya-provinsen: Alihan och Yeniköy. Från den ena byn utvandrade i stort sett bara männen, från den andra kom hela familjerna att utvand-
ra. (I denna studie träffar vi naturligt nog bara på
representanter ur den sistnämnda kategorin).

De turkiska ungdomar som intervjuats i denna under-
sökning har alla kommit till Göteborg med sina mödrar
något eller några år efter sina fäder. De som har sina
rötter på den turkiska landsbygden kom efter ca tre-
fem år, medan de från städerna verkar ha kommit efter
sina fäder något fortare - redan efter ett-två år.

I stort sett alla föräldrarna har dock haft för avsikt
att återvända till Turkiet igen. Endast två informan-
ter uppger att deras föräldrar inte tänker återvända.
En del har försökt, några har t o m bott i Turkiet un-
der några år på 70-talet men blivit tvungna att åter-
vända till Göteborg igen. Ett par flyttade tillbaka
till Istanbul för två år sedan och bor där i en villa
som man låtit uppföra åt sig. Tre-fyra månader varje
vinter bor de dock hos sina barn i Biskopsgården. Att
denna tanke om det snara återvändandet - att utlands-
vistelsen bara skulle bli en parentes - har varit för-
härskande visar en historia som en informant berättar
om sin far. Tillsammans med tre kompisar kom han till
Göteborg 1966 direkt från den turkiska landsbygden. De
hade egentligen tänkt stanna i Västtyskland och söka
jobb där, men misslyckades med detta och fortsatte
därför till Göteborg där de visste att en man från
deras hemby bodde. Samtliga fyra började tämligen
omgående att arbeta på Volvo. Där frågade man var och
en hur länge de hade tänkt stanna i Göteborg. Den
förste sa sex månader, den andre ett år, den tredje
tre år medan den fjärde sa att han förmodligen inte
skulle flytta tillbaka till Turkiet igen. Han blev
utskrattad av de andra turkarna och döptes till "dum"
bara för detta löjliga svar. Alla fyra bor än idag i
Göteborg och "dum" kallas fortfarande för "dum" fast
det egentligen var han som hade rätt den gången för
tjugotvå år sedan.

I Şahin Alpays undersökning av turkar i Stockholm -
som utfördes för mer än tio år sedan - konstateras bl
a att många turkar då tillhörde de aktivaste på ar-
betsmarknaden i jämförelse med andra invandrargrupper.
Många av dem hade både dubbla och tredubbla arbeten,
och även kvinnor och barn skaffade sig jobb så fort de
kunde. Allt för att tjäna så mycket pengar som möjligt
för att kunna investera i framtiden till en tänkt
återflyttning. Från Göteborg berättas om en grupp
turkiska män från Konya-provinsen som arbetat på ett
flertal arbetsplatser samtidigt. De var under dagarna
anställda på varvet, och hade vid sidan av detta ett
flertal extrajobb (Engelbrektsson 1982:233).

I Stockholmsstudien framkommer vidare att turkarna trots sin segregerade ställning såväl yrkesmässigt, boendemässigt som socialt var "en synnerligen tillfredställd invandrargrupp" (Alpay 161). Ambitionen var i första hand att tjäna pengar och sedan återvända till Turkiet. Flertalet turkar såg positivt på möjligheterna att förverkliga detta. Alpay spådde dock att de attityderna inte skulle komma att förbli bestående i framtiden när möjligheterna att återvända blev allt mindre och mindre.

De uppgifter som framkommit genom de intervjuades berättelser om deras föräldrars tid i Göteborg bekräftar Alpays spådom om framtiden. Med den reservationen att vår studie rör Göteborg och betydligt färre turkar än Stockholmsstudien, kan man ändå slå fast att inställningen bland turkarna har förändrats betydligt under de dryga tio år som förflutit. Åtminstone vad gäller den yrkesmässiga segregationen är föräldragenerationen inte längre någon tillfredställd grupp. När det stått klart för många av dem att möjligheterna att återvända blivit mer och mer begränsade - t ex genom att barnen blivit alltmer beroende av att leva i Sverige - har också den motivation som drivit dem under många år falnat. Detta i takt med att man dessutom drabbats av fysiska åkommor p g a de monotona arbetsuppgifterna. De arbetsuppgifter man haft har varit lågstatusjobb där de svenska arbetskamrater man arbetat tillsammans med utgjorts av ungdomar etc som sökt sig till de arbetsplatserna tillfälligt. För svenskar har det varit ett genomströmningsjobb, för turkarna däremot ett arbete utan några som helst framtidsmöjligheter. Den yrkesmässiga segregationen har blivit uppenbar för dem under årens lopp samtidigt som den slitna kroppen har börjat säga ifrån.

När det däremot gäller den eventuella boendesegregationen framkommer inte i informanternas berättelser samma negativa och besvikna attityder hos föräldrarna. Socialt sett har man det tämligen bra i Sverige, anser man. Många jämför sig med de andra utlandsturkarna i Europa - särskilt de i Västtyskland - och tycker att man befinner sig på toppen när man lever i Sverige. Man har som invandrare i stort sett samma rättigheter som andra medborgare i landet, t o m rösträtt i kommunalvalen. Man har efter att ha haft uppehållstillstånd i ett år rätt att hämta hit t ex sin maka från Turkiet osv. De turkar som lever i Västtyskland saknar i stort motsvarande rättigheter (de ges ju inte heller status som invandrare utan betecknas av tyskarna som "gastarbeiter"). Först efter sex års vistelse i Västtyskland får man ta dit sin familj från Turkiet, uppger en informant.

Även i fråga om boendet jämför man sig med landsmän i Västtyskland. De lever visserligen billigare men bor i eländiga, vanskötta, rivningshotade kvarter ofta i hårt nedsmutsade områden. De lever mer eller mindre i misär. Turkarna i Sverige däremot lever i "lyxbostäder", som en man säger. Det är förvisso dyrt, men standardmässigt finns inget att klaga på.

Att turkarna på något vis skulle känna sig "förvisade" till Biskopsgården framkommer heller inte. Många av informanterna nämner visserligen att det skulle vara någon form av myndighetsbeslut som ligger bakom att så många hamnat där ("förr bodde alla i Gamlestan. Sen skulle det rivas där och då flyttades alla till Biskopsgården"), men efter vad de intervjuade berättar verkar många av föräldrarna nöjda med att få bo så nära sina släktingar och landsmän. En man ur första generationen som intervjuats säger att han är mycket nöjd med att bo så nära sina landsmän som han gör. Turkarna vill bo nära varandra eftersom de har så mycket umgänge mellan familjerna, berättar han. Många av dem har långa arbetsdagar och är trötta på kvällarna och det skulle vara fruktansvärt jobbigt om de närmaste släktingarna bodde i andra ändan av stan när man skulle hälsa på dem, resonerar han.

Det är främst turkarna med landsbygdsbakgrund som bor i Biskopsgården och bland intervjuerna med deras barn framkommer i stort inget missnöje mot detta sätt att bo etniskt intimt. Något som fortlever även i andragegenerationen bland flertalet, vilket ska visas längre fram. Några informanter är dock missnöjda med att turkarna, som de säger, tvingats av bostadsbolag och myndigheter att samlas i detta bostadsområde. Deras missnöje är dock i första hand personligt och att det skulle vara förankrat även hos föräldrarna framkommer inte. Det övergripande intrycket man får av intervjuerna är att de flesta ur första generationen som bor i Biskopsgården är nöjda med detta.

Samtliga intervjuade har gjort årliga resor till Turkiet med sina föräldrar ända sedan de kom till Sverige. En till två månader varje sommar besöker man hemorten. Man reser oftast i bil genom Västtyskland, Österrike, Jugoslavien och Bulgarien - en resa som tar fyra-fem dagar. Detta med det årliga hembesöket har en mycket stor betydelse för turkarna, en informant uppger att man i familjen brukar säga att det är som ett "uppladdningsbatteri" (för en ny säsong i norra Europa). Samtidigt som resan till hemlandet utgör årets höjdpunkt innebär den också en stor kostnadsbelastning för familjerna. De upp till två månadernas bortvaro från Sverige innebär för många att årets besparingar förbrukas.

Flera familjer har låtit uppföra egna hus på sina hemorter. Hus som står tomma under vinterhalvåret när familjerna befinner sig i Göteborg. Man har låtit bygga husen för sparade pengar och därför utgör de ingen extra kostnadsbelastning i form av amorteringar etc. När föräldrarna väl återvänder till Turkiet för gott igen (vilket ju de flesta önskar) finns där ett färdigt hem för dem. De med stadsbakgrund har köpt sig lägenheter i sina hemstäder. Några familjer hyr lägenhet varje sommar när de besöker Turkiet. Att satsa stora ekonomiska resurser i ett framtida tänkt permanentboende i Turkiet är något som även flera ur andragenerationen har gjort. Mer om detta i nästa kapitel.

En turkisk by i Biskopsgården

Halime, 27 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor idag med man och barn i samma område. Hemmafru. Familjen från Istanbul. I Sverige arbetar fadern inom industrisektorn, modern är förtidspensionerad.

Tandoğan, 17 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor hemma i föräldrahemmet som är en bostadsrätt i samma område. Diskare på pizzeria. Familjen från Kulu. Idag är föräldrarna industriarbetare.

Durmuş, 29 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor med fru och två barn i samma område. Verkstadsarbetare. Familjen från Kulu. Idag är fadern förtidspensionär och modern städerska.

Seher, 23 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor med sin man i samma område. Affärsbiträde. Syster till Durmuş.

Serpil, 19 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor med sin man i samma område. Affärsbiträde. Syster till Durmuş och Seher.

Gül, 24 år. Uppvuxen i Kvillebäcken. Bor kvar hos föräldrarna i samma område. Kassörska på varuhus. Familjen från Istanbul. Idag är fadern industriarbetare och modern städerska.

Neyir, 21 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Bor med man och barn i samma område. Barnskötare på turkisk daghemsavdelning. Familjen från Cihanbeyli. Idag är båda industriarbetare.

Hanzade, 19 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Är gift och bor i andrahandslägenhet i samma område. Går sista terminen på vårdlinjen. Syster till Neyir.

Halide, 24 år. Uppvuxen i Bergsjön. Bor med Kasim och två

barn i samma område. Förskolelärare på turkiskavdelning.
Familjen från mindre stad nära Ankara. Idag är fadern för-
tids pensionerad och modern industriarbetare.

Kasim, 26 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Gift med Halide.
Utbildar sig f n till hemspråkslärare. Familjen från Istan-
bul där föräldrarna fortfarande bor,

Respekt för föräldrarna och deras kunskaper och erfarenheter är det övergripande temat när dessa tio informanter beskriver sin uppfostran. "Man ska rätta sig efter vad de äldre säger, eftersom de alltid vet bäst" säger Halime. Föräldrarna har hållit sina barn i strama tyglar, det är alla informanterna ense om, men det är inget som avsätter spår av missnöje i intervjuerna. Tvärt om uttrycker informanterna tacksamhet för den uppfostran de fått. Argumenten för att tacksamheten är befogad består nästan alltid av negativa jämförelser med den bild man har av svensk uppfostran och dess resultat. Svenska föräldrar är slappa och låter barnen göra som de vill. Enligt Tandoğan, som kanske är den som har de mest tillspetsade synpunkterna på problemet, leder detta till att svenska ungdomar kommer i kontakt med "hasch och allt möjligt" och ofta blir "tjuvar och gangsters".

Men ungdomar med storstadsbakgrund och landsbygdsbakgrund hålls i olika strama tyglar. Konyaungdomarnas uppväxt har präglats av en mycket konsekvent avgränsning gentemot det svenska. För det första har ungdomarna inte sökt sig kamrater bland Biskopsgårdens svenska invånare. De har i stället umgåtts med landsmän i allmänhet och släktingar i synnerhet. Eftersom släkterna är mycket stora innebär detta inte att umgänget med jämnåriga varit särskilt begränsat i numerärt avseende. Durmuş, Seher och Serpil uppskattar t ex sina släktingar i Göteborg till drygt femtio varav de flesta bor i Biskopsgården. Särskilt bland flickorna är det vanligt att man umgåtts med sina kamrater/ släktingar hemma i respektive lägenhet.

För det andra har föräldrarna aktivt begränsat ungdomarnas möjligheter att komma i kontakt med svenska jämnåriga. Tandoğan's föräldrar utfärdade tidigt ett absolut förbud mot besök på discotek och ungdomsgårdar. Förbudet gällde också besök på egen hand i Göteborgs innerstad. Tandoğan tror att alla turkiska ungdomar i Biskopsgården haft att anpassa sig till liknande förbud men det är inte riktigt sant: Durmuş fick åka in till centrum tillsammans med sina kompisar men först efter det att han bett sin far om lov och berättat vad han skulle göra och när han skulle komma hem.

Seher och Serpil, Durmuş systrar, har däremot aldrig fått åka in till stan på egen hand. De gånger de varit på bio eller restaurang har de alltid haft en äldre kvinnlig släkting med som sällskap. Över huvud taget har flickorna övervakats mycket strängare än pojkarna. Det finns en del historier som illustrerar detta. En ska återges här. Serpil och Seher var under en tid medlemmar i en förening för turkiska flickor med fritidsgården i Biskopsgården som bas. Inom denna förening bildades så småningom en folkdansgrupp som framträdde i flera sammanhang i Göteborg. Gruppen vann framgångar och det blev aktuellt med en turné, bl a till Stockholm. Detta kunde emellertid inte de flesta av flickornas föräldrar acceptera. Flickorna fick inte åka med på turnén och de fick heller inte fortsätta vara med i dansgruppen som därigenom förlorade merparten av sina dansare. Kort därefter lades den ner.

Att trotsa föräldrarnas förbud kan få mycket vittgående konsekvenser. Serpil hade en turkisk skolkamrat som blev ihop med en svensk kille. Föräldrarna sa omgående till henne att göra slut på förhållandet. Flickan vägrade och detta ledde till en total brytning. Idag vill föräldrarna inte veta av henne och inte heller hennes turkiska tjejkompisar vill umgås med henne. Hon är herostratiskt beryktad som "den som gick med den svenska killen" och enligt Serpil "bor hon visst på nåt ungdomshem" numera. "Det går inte att vara tillsammans med svenska killar", säger Serpil, "inte ens i smyg. Det är alltid någon som får reda på det och så får man höra det dagen efter. Man får ta det ena eller det andra. Det finns inga mellanlägen."

Halime och Gül från Istanbul tycker också att det är viktigt med endräkt i familjen och respekt för föräldrar men de är kritiska mot konyaturkarnas metoder för att försvara dessa dygder. Trots att Halimes familj bor i Biskopsgården har man undvikit allt för stor kontakt med konyaturkarna. Deras sätt att avgränsa sig mot det svenska är helt främmande för Halime och hennes familj. Konyaturkarnas syn på svenskarna bygger enligt henne till stor del på missförstånd och fördomar och detta irriterar henne. Gül jämför ofta sin egen uppväxt med konyaungdomarnas. Hon räknar upp en rad saker som hon fått göra men inte de: hon har fått gå på bio och dans med kompisar, hon har fått följa med på en skolresa till England, hon har haft svenska killkompisar som varit hemma hos henne och hälsat på osv. Dessutom var Gül medlem i samma dansgrupp som Seher och Serpil men hon hörde till den minoritet som hade föräldrarnas sanktion att dansa också utanför Göteborg. Hon tycker att hon fått en fri uppfostran och detta ökar hennes tacksamhet gentemot föräldrarna.

Alla tio informanterna har gått på gymnasieskolan. Halime och Gül har gått ekonomisk respektive humanistisk linje, de övriga har gått kortare yrkesinriktade linjer (pojkar - verkstadsteknisk och distribution och kontor, flickor - distribution och kontor och vårdlinjen). I många fall verkar skälet för fortsatta studier vara att man vill undvika samma typ av arbeten som slitit ut föräldrarna. I valet att fortsätta studierna efter grundskolan har alla stötts av sina föräldrar med ett undantag. Neyirs önskan att läsa vårdlinjen mötte ingen större entusiasm. Eftersom hon var den äldsta dottern och båda föräldrarna arbetade heltid tyckte de att hennes uppgift var att ta hand om småsyskonen i stället för att studera. Hennes yngre syster Hanzade har däremot fått ett helt annat stöd. Neyir tror att detta delvis beror på att föräldrarna med åren insett vikten av vidareutbildning för ett "bra liv i Sverige".

Många har valt samma utbildning som sina äldre syskon och alla har gjort sitt val först efter att ha rådgjort med sina fäder. Så gjorde också Durmuş trots att hans far inte visste vilket betyg sonen fått eller vilka betyg som krävdes för olika utbildningar. Durmuş berättade att han kunde komma in på fordonsmekanisk, finmekanisk och verkstadsteknisk linje. Familjen hade på den tiden för avsikt att snart återvända till Turkiet och eftersom pappan visste att det fanns gott om bilkunnigt folk i hemlandet enades han och Durmuş om verkstadsteknisk linje.

Många av ungdomarna har haft svårigheter att få jobb efter avslutad utbildning och många misstänker att det har att göra med deras turkiska bakgrund. Durmuş säger att turkar generellt sett särbehandlas på arbetsmarknaden, "vi räknas som andra klassens människor (på arbetsmarknaden)". Hans syster Serpil hade mycket stora problem innan hon nådde sitt drömyrke som affärsbiträde och hon är övertygad om att detta har med hennes etniska bakgrund att göra. Efter att ha sökt "tusen" jobb övervägde hon att färga håret blont och söka svenskt medborgarskap, berättar hon.

När informanterna väl fått jobb har de trivts bra med dem och med sina arbetskamrater. Men många har någon enstaka historia om diskriminerande uppträdande från någon arbetskamrat att berätta. Ibland är historierna otäcka och chockerande: Halide och hennes syster - som är djupt troende muslimer - arbetar på en turkisk avdelning på ett svenskt dagis. Den jul som föregick intervjutillfället skulle de svenska dagisavdelningarna och den turkiska i pedagogiskt och gränsöverskridande syfte fira gemensamt. Delar av den svenska personalen såg detta som ett tillfälle till trakasserier av de turkiska systerarna och överlämnade

följande "presenter": en julskinka, en marsipangris och en tårta som av "humoristiska" skäl döpts till "gristårten". Det är överflödigt att påpeka att Halime och hennes syster kände sig djupt kränkta och att de numer har en betydligt ljummare inställning till samarbete med svenska kollegor.

Det egna arbetet medför inte att de täta banden till den egna familjen löses upp. Man fortsätter att bo hemma och de pengar man tjänar överlämnas till fadern i familjen som ansvarar för hela familjens ekonomi. Behövs pengar för individuella utgifter vänder man sig till honom.

Tandoğan säger att man betraktas som mogen och får göra som man vill först när man gift sig. Vid en svensk jämförelse är giftermålsåldern låg: de åtta informanter som är gifta har varit det sen de var mellan 17 och 21 år (Tandoğan, 17 år och Gül, 24 år är ogifta). Med undantag för Kasim och Hanzade som träffades och gifte sig i Sverige har alla hittat sin äktenskapspartner på hemorten i Turkiet. Av intervjuerna att döma, åtminstone dem med konyaturkar, är föräldrarna mycket aktiva vid valet av make/maka. Enligt Tandoğan går det till så här: pojken väljer ut en flicka som han tycker bra om varpå han meddelar sina föräldrar sitt val. Dessa söker sedan upp flickans föräldrar för att prata igenom saken.

Efter giftermålet, som äger rum i Turkiet, flyttar paret till föräldrarnas lägenhet i Biskopsgården. Särskilt för de svenskturkiska flickorna blir den första tiden som gift i Sverige mycket besvärlig. Den turkiske maken får inte söka arbete förrän han fått uppehålls- och arbetstillstånd och när han fått det vidtar en rad svårigheter för att få fotfäste på arbetsmarknaden. Även om flickornas föräldrar stöder det nygifta paret efter förmåga ligger det i första hand på den nygifta makans lott att få familjeekonomi att gå ihop. För Hanzade innebar detta att hon fick arbeta extra som städare på kvällstid vid sidan av studierna. Halime hoppade av den ekonomiska linjen på gymnasiet (när maken fått arbete återupptog hon studierna) och tog i stället ett dåligt betalt arbete som försäljerska i en modebutik samt ett extraarbete som städare på mornarna. På så vis började hennes arbetsdag klockan fyra på morgonen och slutade klockan sju på kvällen. På söndagarna lagade hon mat för hela veckan åt sin man för "de kan ju inte laga mat om man säger så".

Avslutningsvis ska så denna allmänna bild av informanternas liv relateras till deras boende. Det första som kan sägas är att de ungdomar som bor i Biskopsgården är mycket djupt rotade där. Men deras Biskopsgården är

ett turkiskt Biskopsgården. Man umgås i första hand med sina landsmän som oftast samtidigt är släktingar. Dessutom är Kulu, Cihanbeyli och Istanbul mycket närvarande i detta turkiska Biskopsgården. Man står i relativt tät kontakt med släktingar på hemorten och händelserna där är ett mycket populärt samtalsämne i kolonin. Många av föräldrarna har också sparat ihop till ett hus på hemorten i Turkiet som man besöker varje sommar. I många fall varar besöken i två månader och de är föremål för familjernas stora ekonomiska prioritering. Man sparar gemensamt till den årliga resan och i Durmuş, Sehers och Serpils familj har det gemensamt förvärvade sparkapitalet lagts på den skåpbuss i vilken familjen transporterar sig till Kulu.

Kontakterna med det "svenska" Biskopsgården kan betecknas som neutrala, i stor utsträckning begränsade och goda. Trots det finns det exempel på gnissel i relationerna med enstaka svenska grannar. Några sådana grannar föranledde Tandoğans familj till en flyttning inom Biskopsgården från de gator där de flesta turkarna bor till en insatslägenhet i ett hus där familjen endast har några släktingar. Problemet var att barnen i Tandoğans familj blev beskyllda för bus som andra turkiska barn ställt till med.

Men biskopsgårdsturkarna kan alltid skilja ut dessa grannar som några besvärliga individer som inte är representativa för områdets övriga svenska befolkning. För Kasim och Halide i Bergsjön är situationen en annan. Deras enda kontakter med svenska grannar består av lappar med texten "Svartskallar, åk hem!" som stoppas i brevlådan och glödlampor som kastas mot familjens dörr.

Att flytta hemifrån före eget familjebildande är uteslutet för informanterna. I själva verket är det vanligare att de flyttar först en tid efter att de gift sig. Tiden som gifta hemma hos föräldrarna ägnas åt att försöka hitta en egen lägenhet i Biskopsgården så nära föräldrarnas som möjligt. Generellt kan man säga att informanterna känner två vägar till denna lägenhet. Ibland har släktens överhuvud i Biskopsgården utvecklat goda relationer till representanter för de allmännyttiga bostadsbolagen i området. Tandoğans farfar är ett sådant exempel, han har ordnat många lägenheter åt sina barn och barnbarn. Kasim har gått samma väg. När han behövde en lägenhet till sig och sin fru kände han inte till Bostadsförmedlingens existens utan vände sig i stället till sin svärfar. Denne tog kontakt med sin portvakt som lyckades ordna en omodern etta i samma nedgångna hus i Gamlestaden som svärfadern bodde i.

Den andra vägen består i segdragna övertalningskam-

panjer gentemot bostadsbolag och -förmedling som ungdomarna genomför individuellt. Ibland används då turkisktalande invandrarkonsulenters kunskaper och kontakter som hjälpmedel. Serpil har t ex fått sin lägenhet på det sättet.

Några alternativ till hyresrättsboendet och till Biskopsgården finns inte. Det viktiga är att få bo i närheten av sin familj. Av de tre informanter som inte bor i Biskopsgården är Gül den enda som inte vill bo i Biskopsgården. Kasim och Halide överväger däremot att flytta dit trots att de har sina släktingar på bekvämt avstånd i de östra stadsdelarna. Deras äldste son ska snart börja skolan och det är i Biskopsgården som hemspråksundervisningen är bäst utbyggd. De trivs heller inte särskilt bra i sitt nuvarande bostadsområde.

Några av ungdomarna har mer eller mindre konkreta funderingar på att flytta tillbaka till Turkiet men de som verkligen tror att de kommer att göra det är få. Detta trots att fyra av flickorna har bostäder också i Turkiet. Två flickor från Konya har fått hus som hemgift och de två istanbulflickorna har köpt lägenhet respektive hus i Istanbul tillsammans med make respektive fästman. Trots att de turkiska bostäderna inreds med större omsorg än de svenska är det bara Neyir som bestämt sig för att flytta tillbaka tillsammans med sin man. I hennes hemgift ingick utöver huset också en butik som efter flyttningen ska sörja för familjens bärgning.

En fot i varje läger - kritik och solidaritet

Sevinç, 29 år. Uppvuxen i Kvillebäcken. Är gift med Erbil och har två barn. Bosatt i Biskopsgården. Tolk. Familjen kommer från Istanbul. Idag är bägge industriarbetare.

Erbil, 31 år. Uppvuxen i Gamlestaden. Driver sevicebutik. Föräldrar från Istanbul. Idag är fadern förtidspensionerad, modern städerska.

Kubilay, 31 år. Uppvuxen i Biskopsgården. Är gift och bosatt i samma område. Varvsarbetare, f n sjukskriven. Familjen från Ankara. Idag är bägge industriarbetare.

Haluk, 30 år. Uppvuxen i Gamlestaden och Biskopsgården. Är gift och bosatt i Biskopsgården. Gatuköksinnehavare. Familjen från Kulu. Idag är fadern för tidspensionerad, modern industriarbetare.

Murat, 29 år. Uppvuxen i Gamlestaden och Kvillebäcken. Är gift och har två barn. Delar tvåfamiljsvilla tillsammans

med föräldrarna i östra Göteborg. Gatuköksinnehavare. Föräldrarna från Kulu. Idag är båda förtidspensionerade.

De här fem informanterna delar de flesta av de tio föregående erfarenheter. De har blivit strängt uppfostrade till lydnad och respekt gentemot äldre. Deras frihet kringkars av föräldrarnas förmaningar. Precis som föregående avsnitts flickor fick Sevinç inte åka till stan på egen hand. Deras giftermålsålder är låg: också de har gift sig då de varit mellan 17 och 21. Tre av dem har också hittat sina hustrur på hemorten i Turkiet. Sevinç och Erbil, båda från Istanbul, träffades däremot i Göteborg. De har alla flyttat hemifrån först i samband med giftermålet.

Men på några viktiga punkter skiljer sig de fem från de tio. Den första är deras ålder. Vid ankomsten till Sverige var de alla så gamla att de fick hoppa direkt in på högstadiet. De gjorde detta under en tid, början av sjuttiotalet, då hemspråksundervisningen och beredskapen från samhällets sida att handskas med nyanlända invandrarbarn var bristfällig. För alla utom Sevinç innebar detta att skoltiden i varierande grad var problematisk. Med fortsatt undantag för Sevinç var deras föräldrar vid denna tidpunkt inte heller riktigt på det klara med betydelsen av en fortsatt utbildning och någon större uppmuntran till vidare studier har de fyra unga unga männen inte fått. De fem informanterna har redan tidigt vant sig vid att relativt ensamma ställas inför nya och obekanta problem.

Kubilay och Erbil började arbeta direkt efter grundskolan och mötte samma öde som så många i deras föräldrageneration: pga förslitningsskador och (i deras fall) varvsnedläggelse slogs de efter mindre än tio år ut från arbetsmarknaden. Kubilay har ännu inte kunnat återvända till den. Han är långtidssjukskriven trots att han inget hellre vill än arbeta. Det har fått menliga effekter på hans psykiska välbefinnande: han beskriver sig som knäckt och mycket bitter. Erbil har däremot gjort comeback, nu som innehavare av en servicebutik.

Halûk inspirerades av en turkisk hemspråkslärare att söka till folkhögskola. Hans far tyckte att det var en dum idé. Han ansåg att sonens inkomster var viktigare för familjen än hans utbildning. Halûk lyckades emellertid tjata till sig ett år som internatstuderande på en folkhögskola och det sätter han det högsta värde på idag. Efter folkhögskolan började han på Volvo där han vantrivdes så grundligt att han slutade efter två år.

Murat och Sevinç har däremot ägnat många år efter grundskolan åt utbildning. En lärare lotsade in Murat på samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet och efter det har han läst samhällsvetenskapliga ämnen på universitetet. Sevinç läste humanistisk linje på gymnasiet och fortsatte med engelska på universitetet. Hennes föräldrar kommer från Istanbul och har en viss bildningsvana. De har hela tiden uppmuntrat henne att läsa vidare. Vad som stimulerat Murat förutom en välutvecklad vilja, initiativrikedom och den nämnde läraren framgår däremot inte. Båda avbröt sina studier i samband med att de gifte sig. Sevinç med Erbil och Murat med Döndü, hans kusin i Kulu.

En annan sak som skiljer dessa informanter från de föregående är att de alla partiellt och individuellt brutit med det mönster som de tio följer. Kubilay och Halûk bodde båda hos sina föräldrar som nygifta. När de så småningom flyttade - till andra lägenheter i Biskopsgården som de fick "övertalningskampanjvägen" - gjorde de det pga att de inte längre kunde komma överens med sina föräldrar. Ingen i den förra gruppen anför osämja i familjen som skäl för flyttning. Med tanke på den mycket omhuldade ställning som den familjerna endrärkten hade i den gruppen får Kubilays och Halûks öppet redovisade slitningar ses som anmärkningsvärda. Halûk har dessutom gått emot sin fars vilja i utbildningsfrågan.

Erbil och Sevinç väntade med att gifta sig tills de hittade en lägenhet som inte låg i någon av deras föräldrars bostadsområden. Denna lägenhet råkade, enligt makarna, ligga i Biskopsgården. Skälet till detta var att de ville vara i fred från sina föräldrar och vara fria.

Murat har gått sin egen väg genom utbildningsväsendet men också på bostadsmarknaden. På det senare området är han den ende store radikalen. Efter en tid i hyresrätt i Biskopsgården flyttade han med fru och barn till ett hyrt radhus i de östra stadsdelarna, alldeles intill det gatukök som tryggade och tryggar familjens försörjning. Efter ytterligare några år köpte han ett tvåfamiljshus till vars övervakning hans föräldrar flyttade. Han ville bo i närheten av dem och de behövdes som barnvakter så att Döndü kunde hjälpa till i gatuköket. Det omvälvande i detta ligger i att det var Murats vilja och handlingar som bestämde var föräldrarna skulle bo och inte tvärtom och det traditionella i att generationerna fortfarande bor tillsammans.

De fem har alla haft eller har en medierande ställning mellan turkiskt och svenskt. Tre av professionella skäl. Sevinç är tolk. Halûk och Murat har båda med stort patos arbetat som fritidsassistenter på skolor

med många turkiska barn för att underlätta dessas kontakt med skolan och med svenska skolkamrater. Bådas anställningar var tidsbegränsade men det är uppenbart att perioden - som inföll mellan universitetsstudierna respektive jobbet på Volvo och den nuvarande perioden som gatuköksinnehavare - varit mycket viktig för dem och de längtar båda tillbaka till den.

Dessutom är alla de fyra unga män framträdande profiler i fotbollsföreningen FTU - Förenad Turkisk Ungdom. Föreningen uppstod genom att ungdomssektionen i en turkisk kulturförening under bl a Halûks, Erbils, Murats och Kubilays ledning bröt sig ut. Det rörde sig om en ren generationskonflikt. Ungdomarna tyckte att de äldre inte tillställde tillräckliga medel för en vettig aktivitet och föredrog därför att bilda eget. FTU har idag en provisorisk lokal i Biskopsgården. Den har blivit en samlingspunkt också för den äldre generationens män av vilka många är sjukpensionärer och i stort behov av en samlingslokal (ett behov som fö är mycket större än så: i många intervjuer talas om bristen på kaféer och samlingslokaler i Biskopsgården). Lokalen saknar fullgod ventilation och eftersom de flesta av männen är storrökare är luften vare sig särskilt hälsosam eller angenäm att vistas i. Styrelsens förening, i vilken de fyra ingår eller har ingått, ägnar mycket energi åt att försöka påverka myndigheter och bostadsbolaget att ordna en ny och hälsosammare lokal, hittills utan resultat. Den nya lokalen måste ligga i Biskopsgården där medlemmarna och deras fäder bor.

Det intressanta med denna klubblokal är att det är den andra generationen som på egen hand skaffat den och därigenom givit den första ett mycket viktigt socialt rum. Det är också den andra generationen som formulerar och driver både fäders och söners krav om en bättre lokal. Den andra generationen har övertagit den förstas roll som talesmän och agenter gentemot samhället.

FTU-styrelsens ställning i lokalfrågan kan sägas representera något annat de fem informanterna har gemensamt. I intervjuerna framträder de alla som något av talesmän för den egna gruppen. De tycks uppfylla av en vilja att underlätta mötet mellan landsmännen och det svenska samhället. Deras kritik mot svenska myndigheter och arbetsgivare (det är främst Volvo som får klä skott) är ofta hård. Den går ut på att de turkiska invandrarna utnyttjats och förslitits utan att de särskilt mycket för det. De fem beskriver alla koncentrationen av turkar i Biskopsgården som resultatet av kommunala myndigheters beslut. I deras berättelser finns inget som tyder på att kolonin är frivilligt grundad. Trots detta är ingen direkt kritisk mot kon-

centrationen i sig. De tycker att turkarna behöver varandras stöd och hjälp för att kunna må någorlunda bra i Sverige. Själva både trivs de i och har behov av den turkiska kolonin. Det är i stället mot vad man uppfattar som bristande resurser i Biskopsgården som kritiken inriktar sig. Det behövs samlingslokaler, bättre utbyggd hemspråksundervisning, större resurser till Sjumilaskolan osv.

Denna hållning innebär inte att man har en kritiklös inställning till den egna gruppen. Det är tvärt om bland dessa informanter som den största kritiken mot en traditionell och avgränsande livsstil formuleras. Ibland beskrivs den milt ironiskt överseende, ibland irriterat och bittert men innehållet i kritiken är densamma: så länge den turkiska gruppen sluter sig mot det svenska samhället och inte kräver sina rättigheter kan man inte förvänta sig några förbättringar. Några menar också att turkarna i allt för hög grad förlitar sig på vissa myndigheters välvilja och därigenom lämnar utrymme för daltigt överbeskydd och i förlängningen av det maktfullkomlighet och inskränkning av turkarnas frihet att agera själva. Åtminstone Håluk tycker sig själv ha upplevt exempel på det senare.

På arbetets område har den här gruppen gjort betydelsefulla erövringar. Innehav av gatukök och servicebutik samt arbete som tolk representerar något kvalitativt nytt i turkarnas tjugoåriga svenska historia. På boendets område presenterar dock endast Murat en nyhet. De övriga fyra är fast förankrade i Biskopsgården bland släktingar och vänner (detta gäller också Sevinç och Erbil som med åren funnit sig väl till rätta i området). "Om jag flyttar härifrån kommer jag att vara här en till två gånger i veckan ändå", säger Kubilay.

Konsensus och förändring

Küzhan, 23 år. Uppvuxen i Gamlestaden och Biskopsgården. Är gift och bosatt i samma område. Driver kebabbar. Familjen från Cihanbeyli. Idag är fadern industriarbetare, modern förtidspensionerad.

Cem, 22 år, Küzhans bror. Bor kvar i föräldrahemmet i Biskopsgården. Driver kebabbar med sin bror.

Işik, 19 år. Uppvuxen i Kortedala. Bor kvar i föräldrahemmet i samma område. Studerar till civilekonom. Familjen från Istanbul. Idag driver fadern ett gatukök, modern hemmafru.

Nejla, 19 år. Uppvuxen i Backa. Bor kvar i föräldrahemmet i

samma område. Har gått den tre-åriga ekonomlinjen på gymnasiet och nyss avslutat en påbyggnadskurs i ADB-teknik. Familjen från Istanbul. Idag är bägge industriarbetare.

Också i den här gruppen har vissa viktigare avsteg från föräldrarnas mönster gjorts. Men medan ungdomarna i det föregående avsnittet förändrades individuellt och i viss opposition mot den första generationen har dessa fyra ungdomar stötts och uppmuntrats av sina föräldrar.

Det finns flera förklaringar till den här skillnaden. Den första är densamma som användes för den förra gruppen: ungdomarnas ålder. De är cirka tio år yngre än de fem förra ungdomarna och de kom till Sverige när de bara var några år gamla. De har genomgått hela den svenska grundskolan och det under en period då den hunnit prova ut arbetsformer som tar större hänsyn till de invandrade elevernas speciella förhållanden.

Under deras tid i grundskolan har också föräldragenerationens inställning till industriarbetet förändrats. Den industriella arbetsprocessen har farit hårt fram med föräldragenerationen som nu räknar in många sjukpensionärer och långtidssjukskrivna i sina led. Samtidigt har de ekonomiska förväntningarna inte infriats. Det har visat sig vara mycket svårt att arbeta ihop det kapital som skulle göra en återetablering i Turkiet meningsfull och värd uppoffringarna i Sverige. Med åren har föräldrarna börjat intressera sig för andra livsstrategier och många har dragit slutsatsen att utbildning kan skapa ett annat liv för deras barn än det de själva levte.

De fyra ungdomarna har också en bakgrund som skiljer sig från många av de andras. Kuzhan och Cem kommer visserligen från en by i närheten av Kulu men deras familj har utvandrat helt på egen hand och saknar helt släkt i Sverige. Trots att familjen bor i Biskopsgården har den haft ett mycket begränsat umgänge med de andra konyaturkarna. Just detta förhållande ser bröderna som förklaringen till att deras familj varit mycket öppnare mot svenskar och det svenska samhället än landsmännen. Kuzhan och Cem har aldrig haft några problem när de velat besöka centrum för att gå på bio och discotek och de har många svenska jämnåriga i sin kamratkrets.

Işik och Nejla kommer från Istanbul och därigenom från en annan kulturell bakgrund än konyaturkarna. Işik hör därutöver till den enda av undersökningens familjer som har en gedigen bildningsbakgrund. I Turkiet var hennes far ingenjör och hennes mor förskollärare. Båda

flickornas föräldrar räknar flera svenskar - grannar och arbetskamrater - som sina vänner.

Ett förhållande som förenar dessa fyra ungdomar är att de alla har ganska klart preciserade mål i framtiden och att de gjort upp en strategi för att nå dem. Den ryckighet som kännetecknade flera livsförlopp i den föregående gruppen saknas. De fyra satsar i stället hårt och målmedvetet på arbete och studier och förhoppningen är att denna period av försakelse och slit ska leda till ett förverkligande av några av deras drömmar längre fram i livet.

Cem och Nejla vill återvända till Turkiet, Cem på egen hand, Nejla med familjen. Deras familjer har gjort varsitt misslyckat försök till återetablering och Cem och Nejla har lärt av misstagen. Det är främst med en svensk utbildnings hjälp de hoppas kunna skapa ett stabilt liv i Turkiet. Cem har läst den ekonomiska linjen på gymnasiet och arbetar nu hårt och själv-uppoffrande i den kebabbar som han äger och driver tillsammans med Küzhan. Arbetet ska ge det nödvändiga kapitalet för ett drägligt turkiskt liv. Men Cem har dragit slutsatsen att kapitalet måste kompletteras med kunskaper om han ska lyckas som turkisk företagare. Därför har han läst en specialkurs i marknadsföring och därför ska han vidareutbilda sig på Handelshögskolan i Göteborg när kebebbaren inbringat det nödvändiga kapitalet.

Nejla har också gått den ekonomiska linjen men har sedan haft svårigheter med att få jobb. Hon är övertygad om att det beror på hennes turkiska bakgrund. Hennes primära mål är emellertid att få ett kontorsarbete. Men detta arbete är mer ett medel än ett mål: det ska ge henne arbetslivserfarenhet som ska göra henne konkurrensduglig på den turkiska arbetsmarknaden.

Işik läser på Handelshögskolan och siktar på ett jobb som marknadsförare. Hon bor hemma och tar inga studielån utan är ekonomiskt helt beroende av sina föräldrar. Hon ser bara fördelar i arrangemanget. För Küzhans del ska det sparkapital som kebebbaren inbringar utgöra grundplåten till den villa han ska bo i med sin fru och sina barn.

Det är karakteristiskt för dessa fyra att endast Küzhan tillåtit giftermål avbryta studierna. När han gifte sig med en flicka från hembyn slutade han på den ekonomiska linjen. De andra tre väntar med äktenskap tills de nått sina mål. Işik är mest programatisk på den punkten: utbildningen är hennes viktigaste prioritering som ingenting får störa.

Detta innebär också att de väntar med ett eget boende

- för alla fyra är det förknippat med eget familjebildande. Det gäller också Kuzhan. I likhet med många andra unga konyaturkar flyttade han hemifrån först en tid (ett halvår) efter det han gift sig.

Det finns tillfällen när de fyra tycker att det är svårt att leva med svenskar. Ett exempel är festerna på Handels som chockerat İşik ordentligt. De berusade kamraternas beteende skrämde henne och numer stannar hon hemma när det är fest på skolan. Men svårigheterna är inte så stora att ungdomarnas familjer känner behov av det stöd och den trygghet som konyaturkarna försöker skapa genom en boendekonzentration i Biskopsgården. Tvärtom tar man i stället avstånd från deras sätt att bo och leva. Nejla och İşik kommer från Istanbul och står främmande inför konyaturkarnas livsstil. I-siks familj har medvetet undvikit Biskopsgården. De har haft två önskemål när det gäller boendet. De vill helst bo centralt eftersom de är vana vid stadsliv från Istanbul och de vill inte bo i Biskopsgården. Det senare önskemålet har uppfyllts men inte det förra och det har räckt för att familjen ska känna sig mycket nöjd med sitt boende. Nejla vill heller inte bo i Biskopsgården.

Trots att de växt upp i Biskopsgården vill varken Kuzhan eller Cem bo kvar där. Cem vill flytta till Turkiet och Kuzhans villa ska ligga i Mölndal eller Kungälv, inte på Hisingen och framför allt inte i Biskopsgården. Bröderna framhåller boendekonzentrationens negativa sidor. Invandrartätheten i Biskopsgården förhindrar rika kontakter med svenskar och koncentrationen av turkar gör att gruppen attackeras kollektivt när någon gjort något som svenskarna i Biskopsgården ogillar. Dessutom tycker de att bostäderna i området är slitna och fula. Båda bröderna vill gärna lämna området för gott.

Tjugo år i Göteborg - två generationers turkars levnadsomständigheter

För omkring tjugo år sedan kom de intervjuade ungdomarnas fäder för första gången till Göteborg. De kom för att arbeta intensivt under en period och sedan återvända hem med sina ihopsparade slantar. Vistelsen i utlandet skulle bara vara några år var det tänkt. De tog anställning i industrin - de flesta av dem på Volvo. Många av dessa turkiska män fick - ibland med företagens hjälp - smålägenheter i orenoverade, äldre trähus i Göteborgs f d arbetarstadsdelar. Sålunda kom en stor grupp att hamna i Gamlestaden, Olskroken, Majorna m fl områden.

Efter några år insåg männen att vistelsen i Sverige skulle komma att bli längre än vad de först tänkt sig. Många valde därför att låta de resterande familjemedlemmarna flytta till i Göteborg. I början av 70-talet kom därför fruar och barn att också bosätta sig i staden. Till en början fortsatte mödrarna att verka som hemmafruar, men efter några år kom flertalet av dem att också hamna i förvärvslivet - en del i industrin, de allra flesta som städerskor.

De andragenerationsungdomar som presenterats i denna studie kom nästan samtliga till Göteborg under denna tid. De som idag är runt trettio år hamnade i grundskolans sista årskurser. De fick stora anpassningsproblem - inte minst språkligt. Varken skolan eller dessa ungdomars föräldrar var situationen vuxna vid denna tid. För många i denna grupp blev resultatet att de med tiden hamnade i industrin - i samma arbetssituation som föräldrarna. Med åren skedde dock en förändring så att alltfler ur andra generationen fortsatte till gymnasiet. Detta blev möjligt främst p g a två samverkande skäl. För det första därför att ungdomarna själva genom bl a större färdigheter i svenska språket kunde hävda sig i skolan. För det andra därför att även den första generationen med tiden blev medvetna om fördelarna med att låta barnen vidareutbilda sig. Tendensen är att de ungdomar som idag är runt tjugo år har gått antingen vårdlinjen eller distribution- och kontorslinjen (flickor) eller verkstads- resp fordonsteknisk linje (pojkar) och därigenom skaffat sig en något bättre position på arbetsmarknaden än vad föräldrarna har eller har haft. Några ungdomar - företrädesvis med föräldrar som kommer från turkiska städer - har gått teoretiska linjer på gymnasiet och fortsatt också till högskolan.

I samband med familjeåterföreningarna blev det boende som männen först tilldelats ohållbart. Under denna tid - första hälften av 70-talet - skedde därför en stor flyttningsrörelse från de omoderna, trånga lägenheterna i Gamlestaden m fl platser till stadsdelarna Norra och Södra Biskopsgården. Även om mindre grupper av turkar än idag bebod Gamlestaden, samt områden som Majorna, Backa, Kvillebäcken osv, har Biskopsgården allt sedan dess varit det verkliga kärnområdet för den turkiska gruppen i Göteborg.

Den turkiska kolonin i Biskopsgården är solitt förankrad och under fortsatt tillväxt. Den domineras av de sk landsbygdsturkarna - alltså de med sina rötter i byarna i Kulu- respektive Cihanbeylidistriktet i mellersta Anatolien - som i en del fall har hela släktgrupper på mer än femtio, ja, t o m hundra, individer bosatta i området. Men även turkar med stadsbakgrund

bor i Biskopsgården. Allt talar för att antalet turkar i stadsdelen kommer att fortsätta öka under åtskilliga år.

Banden till Turkiet är starka också i den andra generationen. Den årliga semesterresan till hembyn eller hemstaden är ett arv man intensivt vårdar och pratar lyriskt om. Många ungdomar har dessutom egna framtida boendeplaner förlagda till Turkiet. Man har satsat pengar i husbyggen eller har för avsikt att göra det. Några - även bland dem som var mycket unga när de kom till Göteborg - pratar om att flytta tillbaka till Turkiet definitivt om ett par år. På så sätt för man verkligen första generationens arv vidare: drömmen om återvändandet är hos några av de intervjuade ungdomarna lika stark som hos föräldrarna. Andra tror att de nog aldrig kommer att flytta till Turkiet för gott. Men banden med hemlandet är starka hos samtliga intervjuade.

De representanter ur andra generationen som vi intervjuat identifierar sig i stor utsträckning med den första när det gäller boendet. Ingen flyttar hemifrån förrän i samband med giftermålet, något boende på egen hand existerar inte. De som vuxit upp i Biskopsgården förblir området trogna - de ungdomar som gift sig och flyttat hemifrån och fått lägenheter i närheten av sina föräldrar är mycket nöjda med detta. Även de personer som beskrevs under rubriken "pågående förändring - individuella strategier" har - med ett undantag - förblivit området trogna. Bland dem framkom mycket stark kritik mot hur den första generationen blivit behandlad av svenska myndigheter. Vidare framkom kritik mot den orättvisa behandling som man tycker att andra generationen utsätts för - t ex i skolan, men även när man söker lägenheter eller arbete. Men konkret om själva boendet - lägenhetsstandard etc - framkom påfallande lite kritik. Tvärt om såg man också i denna grupp fördelar med att ha sina landsmän så tätt inpå sig.

Av de tjuugo intervjupersonerna bor sex utanför Biskopsgården. Kasim och Halide i Gamlestaden, Gül i Kvillebäcken, Nejla i Backa, Isik i Kortedala och Murat i ett villaområde i öster. Vid sidan av Biskopsgården är Gamlestaden, och speciellt Kvillebäcken och Backa exempel på områden i Göteborg som bebos av små turkiska grupper som verkar rotade i områdena och som företrädesvis har stadsbakgrund i Turkiet. Bland dessa turkar förekommer ett visst etniskt umgänge, men även umgänge utanför gruppen är vanligt. Sålunda berättar t ex både Gül och Nejla att deras föräldrar umgås flitigt med svenska arbetskamrater och grannar, något som måste betecknas som mycket ovanligt för flertalet av turkarna i Biskopsgården. Att dessa tur-

kar en gång valt att bosätta sig i Kvillebäcken respektive Backa och inte i Biskopsgården är knappast någon slump. Man har helt enkelt inte haft något intresse av att söka sig till Biskopsgården - tvärtom är det troligt att man önskat undvika att hamna där. Man har inte något gemensamt med landsbygdsturkarna. Inte heller har man haft någon grupp av släktingar i Göteborg som man önskat bosätta sig i närheten av - de flesta med bakgrund i de turkiska städerna har ju kommit till Göteborg som kärnfamiljer. Däremot är det troligt att pappan haft någon kamrat som redan varit bosatt i staden och att pappan därför valt en lägenhet i närheten av denne vän. Så har fallet varit både med Güls och Nejlas föräldrar.

Işik och Murat avviker helt från de övriga. Işik bor med sina föräldrar i Kortedala. Varken hon eller föräldrarna, som alltså kommer från Istanbul, har några större kontakter med andra turkar - det umgänge med landsmän som finns begränsas till några få mycket nära vänner. När föräldrarna bosatte sig i Göteborg för drygt tio år sedan valde man avsiktligt att bosätta sig långt från Biskopsgården. Man önskade inte bosätta sig bland de många turkarna där eftersom man inte tyckte sig ha något gemensamt med dem. Föräldrarna visste inget om Göteborg i övrigt och att det blev Kortedala var naturligtvis en ren slump. Man har dock trivts väldigt bra - Işik finner ingenting som hon kan klaga på när det gäller boendet.

Murat har gjort en exceptionell boendekarriär. Bland de intervjuade är han den ende turk med landsbygdsbakgrund i Turkiet som bor utanför Biskopsgården idag. Dessutom har han genom sitt agerande lyckats få även sina föräldrar att flytta från det turkiska kärnområdet - idag bor de tillsammans med sonen och hans familj i en tvåfamiljsvilla i östra Göteborg.

Fjorton av de tjugo ungdomarna bor i Biskopsgården. I intervjuerna med dem framkommer, som sagt, mycket lite kritik av själva boendet. Både första och andra generationen är nöjda med den standard som lägenheterna erbjuder. De är ju, som någon säger, närmast att betrakta som "lyxlägenheter" för de äldre turkarna vana vid betydligt lägre standard från sina hembyar. Den kritik som framskyntar i intervjuerna gäller i första hand förhållandena i bostadsområdet utanför lägenheterna. Alltså efterlyses fler och bättre lekmöjligheter för barnen, iordningställandet av rekreationsområdet Svarte Mosse till bl a badsjö osv - krav som man delar med andra invandrare och svenskar i området.

Men också specifikt etniska krav från turkarna framkommer. Man efterlyser ett bättre utbud på gemensamma samlingslokaler - både för män och kvinnor. Idag är

FTU-lokalen en sådan samlingspunkt för både yngre och äldre män, men den lokalen är man inte nöjd med. Ungdomarna vill ha större och bättre utrymmen för sin verksamhet och förhandlar med bl a Fritid Göteborg om detta. Ett viktigt krav från FTU-representanterna är att de nya lokalerna också ska finnas i Biskopsgården. För den äldre generationen efterlyses, genom de intervjuade, naturliga samlingspunkter som t ex caféer. Vidare framgår att många med glädje skulle hälsa en religiös samlingspunkts - kanske en moské - förläggande till området. För några år sedan fanns långt framskridna planer på att köpa och bygga om fritidsgården Väderleken till en moské, men av olika anledningar rann detta ut i sanden, något som gjorde många besvikna.

Under de senaste åren har en viss affärsverksamhet med speciell inriktning mot turkarna etablerats i Biskopsgården - det finns bl a en turkisk videobutik, några småbutiker med turkiska varor, en livsmedelsaffär som saluför enligt muslimsk sed korrekt slaktat kött osv. Dessa butikers etablerande i området har rönt stor uppskattning. Något som också är väldigt populärt är den grönsaksförsäljning som sker från en lastbil som varje fredag kommer till Biskopsgården. Den servicen vill man inte vara utan. Önskemål om ytterligare affärsetablering i området finns dock. Något som många skulle välkomna är öppnandet av ett turkiskt café.

CHILENARNA

Den chilenska invandringen till Sverige - bakgrund

Under ledning av den nyinstallerade överbefälhavaren general Augusto Pinochet genomförde Chiles väpnade styrkor en statskupp den 11 september 1973. Mot anhängarna av Salvador Allendes och Unidad Populars tre år gamla socialistiska experiment inom parlamentariska ramar riktades omgående en massiv och brutal repression. För många var landsflykt det enda alternativet till förföljelse, fångenskap och, ofta, död.

Många fick asyl i länder längre norrut på den latin-amerikanska kontinenten som Mexico, Venezuela och Kuba. Betydligt fler sökte sig dock till grannländerna Argentina och Peru. Från dessa länder - allra främst Argentina som efter militärkuppen 1976 blev en rent livsfarlig uppehållsort för exilchilenare 2) - har Sverige mottagit stora flyktingskaror.

De som först drevs i exil var medlemmar i de partier som ingick i Unidad Popular samt organisationer som på olika sätt och med olika grad av kritik stödde folkfronten (MIR - den revolutionära vänsterrörelsen - och landsorganisationen CUT var två av de viktigaste av dessa). Efterhand kom dock repressionen att riktas mot organiserade intellektuella och basaktivister i fackliga och kyrkliga organisationer. Tusentals fackföreningsaktivister avskedades från sina arbetsplatser, radikala studenter och lärare avstängdes från universitetet och kulturlivet utarmades genom en rad förbud mot allt som ansågs vara vänstertendenser inom litteratur, konst, musik och teater.

Juntan har sedan kuppen fört en monetaristisk ekonomisk politik. Marknadskrafterna och priserna släpptes fria medan lönerna hölls nere. Samtidigt skars de statliga utgifterna ned radikalt. Detta har fått till följd att en mängd mindre och mellanstora företag tvingats slå igen och att monopoliseringen av ekonomin ökat. Priserna har stegrats dramatiskt på vissa varor. Arbetslösheten har i perioder legat kring 20 % (som ska jämföras med 8 % 1970 och 4 % 1971). De flesta sociala förmånerna från allendetiden har försvunnit, häsovård och skolutbildning har försämrats. Detta har givit upphov till politiskt missnöje och

motstånd. Det kristdemokratiska partiet som åtminstone delvis stödde kuppen 1973 har sett sin breda sympatisörsbas inom medelklassen och bland småföretagare drabbas av den ekonomiska politiken, vilket omsider ställt kristdemokraterna i opposition till juntan. 1977 förbjöds partiet helt men trots detta kan det ändå föra fram en förhållandevis öppen kritik mot regimen.

Landsorganisationen CUT förbjöds visserligen i samband med kuppen liksom nästan all facklig aktivitet. Trots hårda utrensningar har dock den fackliga aktiviteten envist levt kvar. Krav på reformer har framförts, större strejker har genomförts liksom demonstrationer på 1 maj. I de nationella protestdagar som genomförts har fackliga aktivister spelat mycket framträdande roller.

Den av kyrkan stödda rörelsen för de mänskliga rättigheterna och de politiska fångarna har också spelat en mycket viktig oppositionell roll. Inom ramarna för denna rörelse har en omfattande humanitär och social hjälpverksamhet tagit form. Ett viktigt exempel är de folkmatsalar som bildats för att ge barn och arbetslösa mat.

Alla dessa former av protest och motstånd har bemötts med repression av varierande hårdhetsgrad. I kombination med den mycket svåra ekonomiska situationen för stora delar av Chiles folk har denna borgat för att flyktingströmmen inte sinat.

Till Sverige

1986 bodde i Sverige 15 369 personer som var födda i Chile (Statistisk årsbok 1988). 1982 var siffran för chilefödda boende i Sverige 10 500. Av dessa hade 700 (7%) kommit hit före 1972, 4 400 (42%) före 1977 och 8 600 (82%) före 1980. Före kuppen var alltså den chilenska invandringen mycket blygsam men fyra år efter hade den ökat med 3 700 personer. Den har sedan inte avstannat utan tvärtom accelererat - under femårsperioden 1977-1982 kom 4 200 chilensare (Tema invandrare 1984) och under fyraårsperioden 1982-1986 drygt 6 700. Chilensarna var 1986 den åttonde största invandrargruppen i Sverige. 5 106 av de 15 369 chilefödda personerna i Sverige var 1986 svenska medborgare. Definierar man invandrargrupperna utifrån medborgarskap och inte utifrån födelseland var chilensarna den nionde största gruppen - de iranska medborgarna i Sverige var fler (Statistisk årsbok 1988).

Chilensarna i Sverige är så gott som samtliga politiska flyktingar. En uppgift från 1981, dvs året innan det

år det bodde 10 500 chilefödda personer i Sverige, i vilken inte barn under 16 år räknats in berättar att 9 150 personer kommit från Chile som flyktingar. Antalet flyktingar 1981 - alltså före Falklandskriget och den allmänna amnestin i Uruguay 1985 - från "de tunga" latinamerikanska flyktingländerna Argentina, Bolivia och Uruguay var 1 300, 950 respektive 1 200. Chile är alltså, föga hedrande för pinochetregimen, den i särklass främsta leverantören av politiska flyktingar från Latinamerika till Sverige (Tema invandrare 1984). Jämfört med övriga flyktinggrupper i Sverige hamnar Chile 1981 på andra plats. Större var bara den ungerska gruppen som bestod av 13 900 personer.

Idag är de svenska rutinerna och bestämmelserna för flyktingmottagande annorlunda än under den period då föräldrarna till de intervjuade chilenerna anlände till Sverige. Kortfattat kan den tidens flyktingmottagande beskrivas så här: chilenerna - och alla andra flyktingar - kom hit som *kvotflyktingar* eller *spontanflyktingar*. Kvotflyktingarna kom hit inom den sk flyktingkvot som regeringen fastställde för varje budgetår. Vid sin ankomst till Sverige placerades de i allmänhet i någon av AMS' flyktingförläggningar. De två största låg i Alvesta och Moheda, exempel på mindre är Ronneby, Hallstahammar och Sättra Brunn.

I förläggningarna fick flyktingarna genomgå en kortare kurs i svenska och ta del av information om det svenska samhället och, inte minst, dess arbetsmarknad. Samtidigt arbetade förläggningarnas personal med att försöka placera ut flyktingarna på lämpliga orter med avseende på tillgång på arbete, bostäder, barnpassning och arbetsmarknadsutbildning. Uppgifter (Binde 1986, Lundberg 1977, Quintans/Verdinelli 1984) tyder på att valet av dessa "lämpliga orter" i en del fall visat sig vara svärförenliga med flyktingarnas önskemål om bostadsort. Vidare erbjöds flyktingarna ett ur avbetalningssynpunkt fördelaktigt sk startlån som i första hand brukar användas vid möbelköp.

Spontanflyktingar kallades de flyktingar som kom till Sverige utanför flyktingkvoten. Dessa flyktingar kom inte till förläggningarna utan till den ort de själva valt, främst förstås sådana där de redan hade släktingar och vänner. Under den tid som Statens Invandrarverk undersökte flyktingens ärende för att avgöra om han/hon skulle få uppehålls- och arbetstillstånd hade han/hon inte rätt att vare sig arbeta eller studera annat än svenska. För att klara sitt uppehälle hänvisades flyktingen till socialtjänsten.

Merparten av de latinamerikanska flyktingarna har bosatt sig i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö samt i universitetsstäderna Lund och Uppsala.

Många har samlats i nybyggda förorter med höga invandrarkoncentrationer.

1982 bodde drygt 4 700 av de då drygt 8 400 chilenska medborgarna i Sverige i Stockholms län (Bustos/Ramos Ruggiero 1984). 1983 bodde 48.7% av dessa i bostadsområden med minst 20% invandrare. Sådana områden kommer vi i fortsättningen att kalla för invandrartäta bostadsområden (Invandrare i Stockholms län 1985:48). 1985 bodde 610 chilenska medborgare i Göteborg.

Till Göteborg

1970 fanns 16 chilenska medborgare i Göteborg. Fem år senare hade siffran mer än sjudubblats, chilensarna var då 119 stycken. Ytterligare fem år senare hade antalet nästan femdubblats till 568. Efter dessa dramatiska ökningar har antalet chilenska medborgare hållit sig ganska stabilt runt 600 personer. 1985 var chilensarna den elfte största invandrargruppen i Göteborg.

Av de 610 chilenska medborgarna som bodde i Göteborg 31/12 1985 var nio stycken födda i Sverige. Samtidigt fanns 290 svenska medborgare som var födda i Chile. Bland dessa sammanlagt 900 personer finns de tjugo intervjuade ungdomarna som strax skall presenteras (Statistisk årsbok Göteborg 1986).

För förhållandena vid årsskiftet 1984/1985, då det bodde 576 chilenska medborgare i Göteborg, finns demografiska uppgifter för gruppens fördelning på kommunens primärområden, sammanställda av Eric De Geer (Invandratäta bostadsområden i utveckling 1986). Av dessa framgår att Angered är det stora chilenska kärnområdet i Göteborg med Hammarkullen som centrum. I hela Angered bodde 249 chilenska medborgare, alltså närmare hälften av hela gruppen. I Hammarkullen bodde 90 chilenska medborgare, i Gårdsten 43, i Eriksbo 42, i Hjällbo 33 och i Lövgärdet 25. I inget av de övriga angeredska primärområdena bodde fler än tio chilenska medborgare.

Ytterligare ett område med förhållandevis hög chilensk koncentration finns och det är Backa på Hisingen med 71 chilenska medborgare. Vi har förstått att denna "koloni" är av ganska sent datum och främst utgörs av chilensare som bott ganska få år i Sverige.

Det finns bara ytterligare två primärområden där det bor fler än tjugo chilenska medborgare - Kvillebäcken (33) på Hisingen och Krokslätt (32), ett relativt centralt område med många studentbostäder.

I Göteborg finns nio primärområden med minst 20% ut-

ländska medborgare och som vi alltså kallar invand-
rartäta. 266 chilenska medborgare, drygt 46%, bor i
sådana områden. Andelen är således ungefär densamma
som i Stockholm 1983. Av de ovan uppräknade områdena
är Hammarkullen (28.7% utländska medborgare), Gårdsten
(34.7%), Eriksbo (31.4%), Hjällbo (33.4%) och Lövgär-
det (21.5%) invandrantäta. I Backa är andelen utländs-
ka medborgare 9.6% och i Kvillebäcken och Krokslätt
11.3% respektive 8.3%. Göteborgs samtliga primärområ-
råden har i genomsnitt 8.7% utländska medborgare.

Ingenstans utgör dock chilensarna någon större andel av
befolkningen. I de två "stora" chilenska primärområde-
na Hammarkullen och Backa står chilensarna för 1.4%
respektive 0.5% av det totala invånarantalet.

Det har hävdats (Lundberg 1977:33, Invandrare i Stock-
holms län 1985:33) att många av de invandrantäta om-
rådena också skulle vara områden som hyste många re-
surssvaga invånare med sociala problem. Det är natur-
ligtvis en mycket intrikat och vanskelig uppgift att i
det här avseendet försöka värdera olika bostadsområ-
den. Med all respekt för den komplexitet som dessa
sociala och ekonomiska frågor rymmer ska vi ändå kasta
en blick på två kvantitativa indikatorer (Statistisk
årsbok Göteborg 1986).

I oktober 1984 var i genomsnitt 5.7% av befolkningen i
Göteborgs kommun aktuella i socialtjänstens individ-
och familjeomsorg. För ett av de "chilenska" områdena,
Krokslätt, var andelen lägre (3.9%). För två, Backa
och Kvillebäcken, något högre (6.0 respektive 6.6%).
Samtliga "chilenska" angeredsområden låg dock avsevärt
mycket högre. För Hammarkullen var andelen 14.1%, för
Gårdsten 21.7%, för Eriksbo 22.1%, för Hjällbo 22.1%
och för Lövgärdet 20.1%.

Medelinkomsterna i de "chilenska" områdena låg alla
under det göteborgska genomsnittet. Med index 100 satt
för hela Göteborg fick Krokslätt, Kvillebäcken och
Backa värdena 98, 92 och 99. Angeredsområdena hade
lägre värden: Hammarkullen och Gårdsten 88, Eriksbo
82, Hjällbo 78 och Lövgärdet 85.

Tillgängliga siffror indikerar alltså att de invand-
rantäta angeredsområdena stämmer ganska väl överens
med den gängse förmedlade bilden av invandrantäta
bostadsområden - i vart fall finns här gott om per-
soner som varit i kontakt med socialtjänsten och
personer med låga inkomster. Primärområdena Backa,
Kvillebäcken och Krokslätt - som inte är invandrantäta
- förhåller sig däremot ganska göteborgskt genomsnitt-
liga i dessa båda avseenden.

Den första generationen i den andras berättelser - livet i Chile, flykten, den första tiden i Sverige

Befolkningen i Chile är koncentrerad till landets centrala delar och till 80% bosatt i städer. I det avseendet är de sjutton familjerna - tjugo ungdomar har intervjuats men eftersom gruppen innehåller tre syskonpar är antalet familjer sjutton - mycket representativa. Fjorton av dem kommer från städer med fler än hundra tusen invånare medan tre kommer från orter med färre än femtio tusen. Tretton familjer kommer från Chiles mest centrala delar - Santiago och grannstäderna Valparaiso och Viña del Mar. Santiago har ungefär fyra miljoner invånare och de sex familjerna därifrån är i likhet med många flyktingar från Latinamerika vana vid ett storstadsliv av kosmopolitiska mått. I ett svenskt provinsiellt perspektiv var också medlemmarna i de sju andra familjerna storstadsbor - tillsammans har Valparaiso och Viña del Mar ungefär lika många invånare som Göteborg.

Låter man faderns yrke vara det avgörande kriteriet för en klassmässig bestämning av familjerna kan man säga att nio familjer kommer från arbetarklassens högre skikt. Alla papporna hade mera kvalificerade arbetaryrken. Fyra stycken var byggnadsarbetare, två var järnvägsarbetare, en var lastbilschaufför, en drev en mindre bilverkstad tillsammans med sina bröder och en var gruvarbetare och hörde därigenom till en av de mer privilegierade och högavlönade arbetargrupperna i Unidad Polulars Chile.

Sex av dessa mäns makor yrkesarbetade inte utan skötte hem och barn. Det är lätt gjort att se hemarbetande kvinnor som en homogen och välavgränsad grupp men vissa enstaka uppgifter från ungdomarna antyder att hemarbetet kunde knytas till ganska olika roller och ekonomiska strategier. T ex berättar en flicka att hennes mamma tack vare en inhyrd hemhjälp kunde studera till sjuksköterska parallellt med hushållsarbetet medan en killes mor tvättade åt andra familjer och bakade kakor till försäljning för att få familjens ekonomi att gå ihop. I det förra fallet kan man lika mycket tala om en tämligen modern och yrkesinriktad studentska med det övergripande ansvaret för hemarbetet som om en hemmafru. I det senare handlar det om en traditionell professionalisering av husmoderns sysslor som var vanlig t ex i Göteborgs arbetarstadsdelar för kanske femtio år sedan (Enmark 1986:90f). Det är m a o svårt att veta exakt vad epitetet "hemmafru" står för när ungdomarna använder det för att karaktärisera sina mödrar.

Av de tre mödrar som yrkesarbetade var en sjuksköterska, en sekreterare i en fackförenings lokalavdelning

och en lärarinna. Den sistnämnda kvinnan var gift med en av byggnadsarbetarna och detta äktenskap är det som mest liknar en mesallians. Det slutade ganska tidigt i skilsmässa och i intervjun med kvinnans son är de stora kulturella och politiska skillnaderna mellan kvinnan och hennes släkt och mannen och hans ett mycket framträdande tema.

De övriga åtta familjerna var medelklassfamiljer, alla utom en i kraft av faderns kunskaper och utbildningskapital. Dessa fäder var universitetslärare, tecknare, bildlärare, kamrer och järnvägstjänsteman. En var yrkespolitiker på lokal nivå och en var tjänsteman på jordbruksdepartementet med uppdrag att på fältet verkställa allenderegeringens beslut om en accelererad och radikal jordreform. Den åttonde familjen hörde - för att ansluta sig till marxistisk terminologi - till småbourgeoisien. Man försörjde sig på den restaurang familjen övertagit från kvinnans mor.

Tre av makorna var hemarbetande. En av dem var gift med yrkespolitikern och man kan förmoda att hennes arbetsdag inte såg likadan ut som den tvättande och bakande arbetarhustruns. För en annan uppger hennes son att familjen hade hemhjälp någon gång i veckan. De mödrar som yrkesarbetade var förskolelärare, bildlärare, högstadielärare, kontorist och en drev restaurang ihop med sin man. Två av barnen till dessa kvinnor berättar att familjen haft "hembiträde".

Ingen av familjerna har bott i hyreslägenhet i Chile. Någon har bott i "ungefär som radhus", någon har bott i kooperativt ägt kedjehusområde, någon har hyrt ett hus men de flesta har bott i fristående hus som familjen själv ägt. Alla ungdomar uttrycker sig uppskattande om boendeformen. Som en särskild poäng framhålls ibland de trädgårdstäppor som legat i anslutning till de flesta husen.

Många är noga med att påpeka att eget hus lika lite som ett anställt "hembiträde" i Chile är ett uttryck för lyx och ekonomiskt överflöd. Det är billigare med hus än hyreslägenhet i Chile, säger man liksom att det är mycket vanligt att familjer anställer hembiträden. Denna medvetna nedtoning av det eventuellt märkvärdiga i att ha hus och hembiträde är i själva verket ett uttryck för en större tendens i intervjuerna: ingen verkar vilja överkommunicera familjens ekonomiska status i Chile, exemplen på motsatsen är snarare vanligare. Det går en ton av anspråkslöshet genom historierna om tiden i Chile. Man hade så man klarade sig, "som de flesta andra", man var "typ Svensson". Ungdomarna tycks medvetna om att vissa sidor av det chilenska vardagslivet överflyttade till ett svenskt sammanhang kan tolkas som symboler för välmåga och t o m

överdåd. Bilden av familjen som välbeställd vill de inte vara med om att skapa.

På frågan om husen i något avseende var disponerade och inredda på ett sätt som avvek från det gängse svenska svarar nästan alla nej. Fanns sådana avvikelser verkar de inte ha någon plats bland ungdomarnas minnen oavsett om dessa härrör från egna sinnesintryck eller från föräldrarnas berättelser. Det finns egentligen bara två undantag från denna regel. I många hem var köket endast en plats för matberedning medan måltiderna intogs i en separat matsal. De ungdomar som nämner matsalen följer också i detta fall den anspråkslösa linjen: man hade inte matsal av någon slags högfärd utan för att det helt enkelt var ganska vanligt i Chile.

För det andra lyser det egna rummet åt barnen, denna viktiga drivfjäder i många svenska familjers flyttningskarriärer, i stort sett med sin frånvaro. Det vanliga var att man delade rum med ett eller flera syskon. Ingen har varit missnöjd med det utan betraktat det som självklart. Ett syskonpar framhåller också frånvaron av hall som allmän i Chile - man klev direkt in i vardagsrummet.

Även om många historier utspelar sig i mångmiljonstaden Santiago handlar de inte om anonymitet och segregation i storstadsmyllret. De är i stället vinklade mot det bostadsområde man bodde i, där bilden av ett gemytligt lokalsamhälle där de flesta kände de flesta målas upp. Kvinnorna pratade tvärsöver trädgårdsmurarna, ibland i timal säger någon. Barnen sprang ut och in i varandras hus. Grannarna ställde självklart upp som barnvakter. Saknades någon ingrediens vid matlagningen var det bara att knacka på grannens dörr. Männen kände varandra. Nyinflytade hälsades alltid välkomna av sina nya grannar. De ungdomar vi frågat om vad folk i bostadsområdet arbetade med, dvs de ungdomar som var tillräckligt gamla i Chile för att kunna minnas det, räknar utan att staka sig nämnvärt upp yrkena för de som bodde i de närmaste grannhusen.

Vid sådana sociala karakteriseringar av bostadsområdena framträder det anspråkslösa temat igen. Den kanske vanligaste bilden är den av området där familjer från medelklassen och arbetarklassens övre skikt levde i endräkt trots skilda yrkesmässiga erfarenhetsramar och där man ekonomiskt sett haft det som folk hade det mest: inte för fattigt och inte för fett. Man berättar att det fanns slumområden liksom områden för mycket rika människor men det är aldrig där man uppger sig ha bött.

Många berättelser vittnar om att grannumgänget till

viss del var könssegregerat. Hemmafruarna utgjorde nätverkets kärna men också yrkesarbetande kvinnor umgicks flitigt sinsemellan, kanske främst för att deras barn lekte ihop. Männens var borta på dagarna och kom ofta hem till en färdiglagad middag och ett städlat hus. Deras kontakter med grannarna utgick inte från den dagliga omvårdnaden av hem och barn. Någon säger att basen för männens umgänge med varandra var den lokala baren och kaféet dit man gick efter arbetsdagens slut.

Detta lokalt baserade umgänge är det ena av de två viktiga nätverk som ungdomarna berättar om. Det andra - släkten eller familjen för att begagna ett i berättelserna lika vanligt begrepp - kunde ibland också det vara baserat i den egna stadsdelen men sträckte sig lika ofta över betydligt större geografiska områden. I några hus har också mor- eller farföräldrar eller syskon till någon av föräldrarna bott. Ibland har släkten funnits representerad i bostadsområdet. Var avståndet till släkten större innebar inte det att umgänget med den tynade. En mycket vanlig helgssysselsättning var att familjevis besöka släktingar och tillsammans med deras familjer äta långa middagar. Ofat samlades hela syskonskaror med familjer hemma hos föräldrarna.

Det griniga barnet som mot sin vilja släpas med till trista släktmiddagar är en inte helt ovanlig stereotyp när svenskar diskuterar barndomens familjeliv. Av intervjuerna att döma verkar den inte existera i Chile. Ungdomarna talar med stor värme om släkten och umgänget med den. I vissa intervjuer står släkten helt klart i centrum bland de emotionellt positivt laddade minnena från Chile.

Om familjens förhållande till ekonomi är ett tema som ofta nyanseras och modifieras i intervjuerna så är inställningen till det sociala livet i Chile desto mer reservationslös. Otvungenheten och expressiviteten i umgänget med släkt och grannar prisas, ibland intill romantiserandets gräns. Mot ekonomisk kvantitet ställs livskvalité. Lyx och överflöd var inte särskilt eftersträvandvärda mål. Det goda livet fanns i stället i värmen och spontaniteten i de mellanmännsliga relationerna.

Kanske lite överraskande - även om vi valt att inte ställa "politiska" frågor - är de politiska analysernas frånvaro i alla intervjuer utom två. Familjens medverkan i en av de mest omskakande politiska processerna i Chiles och Latinamerikas historia avsätter inte spontant reflektioner utöver de som rör familjens och berättarens egna direkta iakttagelser. Några av ungdomarna anger föräldrarnas partitillhörighet, någon konstaterar att den medelklass som till stor del stöd-

de kuppen är den grupp som drabbats hårdast av juntans ekonomiska politik, men närmare en politisk makroanalys kommer man sällan. En av förklaringarna till detta är att de flesta föräldrarna medvetet valt att inte påverka sina barn politiskt. Vi får skäl att återkomma till detta längre fram.

Från kuppen och tiden närmast efter den finns en rad historier i intervjuerna. De utspelar sig i den personliga erfarenhetssfären och är av två typer. Den ena handlar om de känslor av fruktan och hot som familjen levde under. Det berättas så t ex om en dramatisk flykt över hustak, om tidningar och böcker som brändes upp medan militärerna gjorde husrannsakan i grannhuset, om en far som kom hem halvt skalperad efter att ha torterats med en yxa, om rädslan för att bli angiven av pinochetsympatiserande grannar - ofarliga och respekterade som goda grannar före kuppen, livsfarliga efter den.

Den andra typen av historier syftar till att dra ett löjes skimmer över juntans anhängare och hantlangare. Exempel på sådana historier är den om några borgerliga människor som välkomnade kuppen eftersom den hindrade Allende att skicka efter ryssarna och kubanerna. Enligt säker uppgift hade dessa för avsikt att röva bort chilenska barn och äta upp dem. En annan är den om militärerna som beslagtog en bok om kubismen i tron att den var en propagandaskrift för Kuba.

Några av familjerna flydde först till Argentina och Peru. Minnena därifrån hör inte till de positiva. Trångboddhet i enkla flyktingförläggningar och stora ekonomiska problem berättar de flesta om. I Argentina tilltog trakasserier mot chilenska flyktingar ju längre utvecklingen skred mot militärkupp, berättar några. Inte heller Peru förefaller ha varit tryggt i det avseendet - en flicka och hennes far tror utan att kunna bevisa det att hennes astmasjuka mor mördades i Peru av en chilensk sjuksköterska som i hemlighet stod i pinochetjuntans tjänst. Oavsett om detta är riktigt eller ej så belyser det den misstänksamhet och otrygghet som familjen levde med i Peru.

Elva familjer bodde i flyktingförläggningar den första tiden i Sverige, berättar ungdomarna. Den familj i denna grupp som kom först till Sverige kom redan 1973. Den som kom sist kom 1978.

Undersökningar bland första generationens latinamerikanska flyktingar (Quintans/Verdinelli 1984, Lundberg 1977) visar samstämmigt att förläggningvistelsen ofta upplevts som en tid med många besvärligheter som givit upphov till en hel del missnöje. Förstagerationens barn, de ungdomar vi intervjuat, beskriver dock situa-

tionen annorlunda. De flesta minns tiden i förläggningarna som ganska idyllisk. En tid av vila och återhämtning men samtidigt av ett nyfiket första nosande på ett nytt, spännande land. Den mycket påtagliga närheten till landsmän beskrivs inte som en källa till irritation utan som en trygghet. Ungdomarnas föräldrar, de som fick ta detta första möte med svenska myndigheter, tycks trots alla de svårigheter de stod inför och i ha lyckats skapa en trygg atmosfär för sina barn. Så trygg tydligen, att ingen av ungdomarna nämner att föräldrarna haft det speciellt besvärligt i förläggningarna. Eventuella egna problem i mötet med Sverige följger ungdomarna senare i berättelserna.

Några familjer har inte bott i förläggning. De flesta av dessa har bott på bostadshotell den första tiden i Göteborg, dit de sökt sig direkt från Chile någon gång mellan 1976 och 1981. Denna grupp kom alltså något senare till Sverige.

Ibland har fäderna kommit till Sverige någon tid före resten av familjen. I något enstaka fall har mamman kommit först.

Hur har det då gått för familjerna i Göteborg? Frågan kommer att besvaras mer utförligt i de följande avsnitten. Här ska endast två delsvår helt kort beröras, nämligen vad som hänt med föräldrarnas boende och arbete.

Först och främst kan man konstatera att samtliga familjer i samband med utvandringen bytt boendeform. Alla utom en familj bor nu i hyresrättslägenheter. Den sjuttonde bor i en bostadsrättslägenhet som tidigare var hyresrätt. Familjens beslut kring bytet av boendeform gällde i det fallet endast huruvida man skulle bo kvar i lägenheten eller inte.

Så många som elva familjer har under någon period bott i det chilenska kärnområdet i Göteborg, åtta i Hammarkullen och tre i andra angeredsområden. Nu bor fem familjer i Hammarkullen och en i ett annat angeredsområde. Fem familjer har alltså flyttat från kärnområdet.

I det andra stora chilenska området, Backa, bor tre familjer och i ett av de mindre, Kvillebäcken, bor en. Av resterande familjer bor fyra i förortsområden byggda på 60- och 70-tal. Två familjer bor i områden närmare centrala Göteborg med äldre, renoverad bebyggelse. En familj bor i ett studentområde i den centrala stadsdelen Johanneberg. En familj slutligen, bor i det renoverade Haga, mycket centralt beläget i Göteborg.

Tre hem har under någon period förvandlats till tre-

generationshushåll genom att en mormor, en farmor respektive farmor och farfar kommit till Sverige. Sammanlagt sju familjer har över huvud taget släktingar i Göteborg. Två familjer är släkt med varandra. I inget fall kan släkten sägas vara massivt representerad - bara två familjer har fler än en släkting med familj i stan. Allmänt kan man säga att släkten, detta viktiga sociala nätverk i Chile, har splittrats i och med flykten. Några ungdomar uppger att familjen flyttat till Göteborg för att föräldrarna haft partikamrater här.

Den mest iögonfallande förändringen på arbetets område är att kategorin hemmafruar utplånats i samband med flykten. I ett kulturellt perspektiv är detta en mycket stor förändring - många berättar om den mycket framskjutna och uppburna ställning som modersrollen har i Latinamerika. I Göteborg förvärvsarbetar samtliga mödrar utom en som f n studerar till undersköterska och en som är sjukpensionerad efter flera års arbete på Volvo. Några har okvalificerade yrken som städare och diskare. Fyra arbetar p g a sjukdom och förslitning i tunga yrken på företag som sysselsätter arbetshandikappad arbetskraft. Tre kvinnor tillhör den enda mer kvalificerade yrkesgrupp i vilken invandrare är i majoritet - de är hemspråkslärare, två på högstadieskolor, en på ett dagis. En kvinna är kon-
torist på ett statligt verk.

Endast två av medelklassfäderna arbetar idag inom sitt gamla kompetensområde. Universitetsläraren kombinerar arbete som gymnasielärare för spansktalande ungdomar med doktorandstudier, tecknaren är fortfarande tecknare men har enligt sin son varit arbetslös 75% av tiden i Sverige.

För resten av fäderna har bytet av land också inneburit byte av klass. Tjänstemannen på jordbruksdepartementet är vaktmästare på ett varuhus, bildläraren är kontrollant på Volvo, kamrern är städare men studerar företagsekonomi på kvällstid, järnvägs-tjänstemannen är matros på Stena Line, yrkespolitikern har inte riktigt fått fotfäste på arbetsmarknaden utan har enligt sin son "jobbat med än det ena, än det andra", restaurangägaren diskar tillsammans med sin fru på en restaurang.

Också för arbetarpapporna har utvandringen inneburit social rörlighet men inom den egna klassen. De flesta har okvalificerade arbeten i stans större industrier. Två av byggnadsarbetarna har emellertid fortfarande kvalificerade arbeten. En är bilmekaniker och en arbetar som snickare. Den sistnämnde har dock haft stora problem med att hålla sig kvar inom sitt yrkesområde. Han arbetade tidigare som modellsnickare men

sa upp sig i protest då han fick lägre lön än sina arbetskompisar. Problemet var att han inte fick med sig sina betyg vid flykten från Chile. Han arbetar nu med de tillfälliga påhugg en svensk kompiss i branschen kan erbjuda. En pappa har det enligt hans dotter gått mycket bra för. Det är bilmekanikern som genom hårda studier i svenska, teknik och pedagogik nått positionen som uppskattad biståndsarbetare inom Sida.

Kvinnornas möte med arbetsmarknaden har varit hårt. En del är partiellt utslagna från arbetsmarknaden, andra arbetar inom okvalificerade, tunga och monotona yrken. För männen har inträdet på den svenska arbetsmarknaden oftast inneburit ett socialt kliv neråt. De flesta män och kvinnor som har mer kvalificerade yrken arbetar i nischer på arbetsmarknaden i vilka invandrarrollen som sådan är ett överlägset konkurrensmedel - de är hem-språkslärare och i ett fall biståndsarbetare. Samtliga familjer har bytt boendeform och samtliga släkter har splittrats. Omställningen i samband med flykten, har alltså varit mycket stor. I de följande avsnitten ska vi försöka beskriva hur familjerna och främst den andra generationen funnit sig till rätta i den nya situationen och i vilken utsträckning de förändrat den.

"Där ute är Sverige, här inne är Chile"

Alejandra, 21 år. Uppvuxen och Backa. Bor idag i Backa med man och son. Arbetslös. Familjen tillhörde medelklassen i Chile. I Sverige arbetar föräldrarna som diskare.

Hugo, 24 år. Uppvuxen i Backa. Bor idag på bostadshotell i Backa. Resebyråtjänsteman. Familjen tillhörde arbetarklassen i Chile. Idag är pappan industriarbetare och mamman sömmerska.

Miguel, 18 år. Uppvuxen i Hammarkullen och Chile. Bor idag med sin mamma och sina syskon i Hammarkullen. Går på Ungdomscentrum. Familjen tillhörde arbetarklassen i Chile. Idag är pappan periodiskt arbetslös byggnadssnickare, mamman arbetshandikappad.

Rebeca, 20 år. Uppvuxen i Hammarkullen och bor där fortfarande med sin familj. Går på vårdskolan. Familjen tillhörde i Chile medelklassen, idag arbetarklassen.

Alvaro, 18 år. Uppvuxen i Hammarkullen. Bor idag med familjen på Hisingen. Går på Ungdomscentrum. Familjen tillhörde arbetarklassen i Chile och gör det också i Sverige.

Rodolfo, 22 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag med familjen på Hisingen. Gör sin militärtjänst. Familjen tillhörde me-

delklassen i Chile. Idag arbetar pappan periodiskt inom sitt gamla yrke. Större delen av tiden i Sverige har han varit arbetslös. Mamman är långtidssjukskriven.

Det finns en hel rad viktiga saker som dessa sex ungdomar har gemensamt. Man kan t ex peka på att deras umgänge i stort sett (med visst undantag för Rebeca) är helt latinamerikanskt. Ingen av dem har heller särskilt precisa framtidsmål som de försöker förverkliga genom längre utbildningar. För alla är samvaron i den egna familjen mycket viktig. Men på den punkt som fokuseras i den här undersökningen skiljer de sig åt: de värderar sitt boende olika.

Alejandra och Hugo värderar det högt. De är fast rotade i ett Backa som bär tydliga chilenska drag. Både Alejandras och Hugos familjer har medvetet sökt sig till området. Hugos familj valde Backa efter några års provisoriskt boende i Göteborg eftersom man visste att det fanns latinamerikaner där och att Hammarkullen och Angered var platsen för motsättningar mellan invandrare och svenskar. Alejandras familj bodde under en tid i Hammarkullen men trivdes inte. De kände sig övervakade av landsmännen och de tyckte stämningen bland dem var misstänksam och skvallrig (denna värdering av Hammarkullen ansluter sig många av informanterna till, om än med olika styrka). I Backa hade familjen släkt och flyttade därför dit.

Familjerna har fått många bekanta i området, men inte genom att man lärt känna sina grannar utan för att släktingar och latinamerikanska vänner flyttat dit. En latinamerikansk kulturell ungdomsförening är den organisatoriska stommen i backakolonins sociala liv. Där träffas ungdomarna för att bedriva humanitärt arbete till stöd för de fattiga i Chile och för att dansa folkdans (så gott som samtliga intervjuade chilensare har under någon period ägnat sig åt denna blandning av humanitärt arbete och chilensk folkdans trots att knappast någon dansat folkdans under åren i Chile). Men också de vuxna träffas vid de familjetillställningar som arrangeras en gång i veckan. Umgänget med landsmännen och med släktingarna är så tätt att varken Alejandra eller Hugo känt behov av att lära känna svenskar. Båda saknar också helt svenska kompisar.

Även om Alejandra och Hugo lever nästan hela sitt sociala liv i en mycket begränsad krets landsmän har de utvecklat två olika hållningar. Alejandras liv är helt riktat in mot familjen. Hon flyttade hemifrån för något år efter det att hon som sjuuttonåring blivit mor. Hon bor nu med man och barn i en lägenhet som ligger

två portar från hennes föräldrar. Hon tillbringar ungefär lika mycket tid i båda lägenheterna. I båda hålls det lika styvt på att samtalen ska föras på spanska, maten ska vara chilensk och att livet ska präglas av chilenska värderingar och traditioner. "Där ute är Sverige, här inne är Chile" säger Alejandras mamma. När Alejandra inte är i någon av lägenheterna är hon i föreningens lokal och övar folkdans och syr folkdräkter.

Arbetet är ett helt nedprioriterat område i hennes liv. Hon har gått vårdskolan men sade upp sig från sin tjänst som undersköterska eftersom hon tyckte att de obekväma arbetstiderna stal allt för mycket från samvaron med make, barn, syskon och föräldrar. Hon är nu arbetslös men hoppas få gå en sömmerskekurs på AMU.

Hugos liv har däremot klara utåtriktade och expansiva drag. Han arbetar med intresse och entusiasm på en resebyrå som arrangerar resor till Sydamerika och mest har latinamerikaner till kunder. Inom kulturföreningen har han initierat bildandet av en underavdelning av ungdomar som också bedriver humanitärt arbete men i former som de valt själva utan vuxen inblandning. Folkdans ägnar man sig inte åt - den har man tröttnat på. Trots det lever han helt och hållet inom samma exilchilenska nisch i Göteborg som Alejandra. Skillnaden är att han tillägnat sig mer av den och rör sig i den med större individuell frihet.

Också Hugo har flyttat hemifrån. För något år sen kom hans farföräldrar till Göteborg. De flyttade in i familjens backalägenhet. Det blev trångt och Hugo fick flytta till ett bostadshotell i området. Där är han inte mer än nödvändigt, han går t ex hem varje dag för att äta.

Han letar så smått efter en egen lägenhet. Den ska ligga i Backa. Precis som Alejandra kan han inte tänka sig att bo någon annanstans.

Miguel och Rebeca bor i Hammarkullen. De uppskattar inte sitt bostadsområde lika högt som Alejandra och Hugo uppskattar Backa. Den första tiden i Hammarkullen var problematisk. Då rådde fiendlighet mellan svenskar och invandrare och mellan olika invandrargrupper. Miguel drogs in i åtskilliga slagsmål mellan etniska grupper och Rebeca fick inte vistas utomhus efter klockan fem på eftermiddagen för sina föräldrar. På den tiden skämdes man för att berätta att man kom från Hammarkullen, säger hon. Nu är det emellertid mycket bättre, det är båda överens om.

En annan källa till missnöje är den starka sociala kontrollen mellan chilensare i området. Miguels

föräldrar har lidit mest av den och har därför med åren allt mer sökt sina vänner bland latinamerikaner utanför området. Landsmän i Hammarkullen undviker de numer.

Miguels föräldrar har aldrig riktigt känt sig hemma i Sverige. Hans mor har inte lärt sig svenska och hennes jobb som städerska har slitit hårt på henne - hon är nu klassad som arbetshandikappad och har ett arbete som anpassats efter detta. Hans far har trots stora ansträngningar inte lyckats återinträda i sin gamla yrkesroll som byggnadssnickare. Slitningarna har resulterat i föräldrarnas skilsmässa (enligt Villar/Habib (1980) ett vanligt öde bland chilinare i Göteborg).

Mycket i Miguels framtidstankar pekar mot att han vill ta över faderns roll som den som försöker skapa förutsättningarna för ett problemfritt och lugnt liv i Sverige för familjen. Han går på Ungdomscentrum för att lära sig så pass mycket svenska (han vistades några år i Chile vilket innebar stora avbräck i svenskainläringen) att han kan utbilda sig till byggnadsarbetare. Som sådan tänker han arbeta hårt och spara så mycket pengar att han får råd att köpa en tomt en bit utanför Göteborg. Där ska han bygga ett hus och i det ska han bo med sin mamma. Han vill ta hand om henne eftersom hon varit en bra mamma, säger han, då ska hon inte behöva slita ut sig mer.

Ska han flytta från Hammarkullen ska det vara till huset och inte till något annat bostadsområde i Göteborg. Det beror inte på att Hammarkullen är ett särskilt bra område att bo i utan på att andra områden är mindre bra. Han är den bland alla informanter som har de största erfarenheterna av invandrarfientligt bemötande från svenskar. Hans berättelse är full av episoder om slagsmål och bråk med svenskar som han och hans latinamerikanska hammarkullekompisar oförskyllt dragits in i när de besökt centrum eller andra bostadsområden för att roa sig. Det är därför han vill bo kvar i Hammarkullen. Där känner han sig säker, där råder samlevnadsfrid mellan de etniska grupperna och där har han sina latinamerikanska kompisar. Skulle han bo i något annat bostadsområde skulle risken för bråk och trakasserier automatiskt öka, tror han.

Alvaros och Rodolfos familjer har flyttat från Hammarkullen men inte för att förenas med landsmän i något annat bostadsområde. Skälen till flyttningarna har inte varit etniskt avhängiga: Alvaros familj flyttade för att komma närmare stan och Rodolfos för att pappan skulle få närmare till jobbet på Volvo.

Men både Alvaro och Rodolfo tycker att flyttningen

förändrat deras liv till det sämre. Båda saknar intensivt umgänget med latinamerikanska generationskamrater i Angered. Alvaro försöker reparera skadan genom att tillbringa så mycket tid som möjligt i Hammarkullen. Rodolfo har däremot tröttnat på att kussa kors och tvärs genom stan för att uprätthålla kontakten med de gamla kompisarna. Han träffar dem alltmer sällan och han känner sig ganska isolerad eftersom han tycker det är svårt att få svenska kompisar i stället. Skillnaden i livsstil är för stor, säger han, svenskarna och han förstår inte riktigt varandra.

Det finns ett tema som går igen i nästan alla intervjuer med de chilenska ungdomarna. Man har upplevt det som att den svenska vuxenvärlden tillåter ungdomar en mycket stor individuell frihet och detta, liksom de attityder och handlingsmönster hos svenska ungdomar som detta givit upphov till, har förvånat och ofta chockerat de chilenska ungdomarna.

Bland de här sex ungdomarna finns exempel på olika reaktioner på denna upplevda möjlighet till större personlig frihet. Alejandra blev chockerad över klasskamraternas stökiga och kamratliga förhållande till läraren, deras sexuella erfarenhet, deras frihet att själva få disponera sin tid och att vistas inne i stan. Hon moraliserar inte över dem, men hon har aldrig tvivlat över att denna frihet är till för dem och inte för henne - hon vill heller inte ha den. Hade hon å andra sidan velat det hade hon knappast fått den ändå. Hennes föräldrar har alltid klart markerat vad Alejandra får göra och inte göra. Jämfört med de svenska kamraterna är det betydligt färre saker hon fått göra.

Rebeca däremot blev "nästan som galen" när hon upptäckte "hur fritt allt är" och började göra "allt man inte kunde göra förut". Detta bekymrade förstas hennes föräldrar. Till skillnad från Alejandras föräldrar har de inte velat använda sig av mer auktoritära uppfostringsmetoder. Trots vissa svårigheter lyckades de hålla fast vid den linjen också under den här perioden. Efter en tid kunde de dock andas ut då Rebeca upptäckte att hon inte trivdes i den svenska friheten. Även om hon tyckte att den hade vissa fördelar märkte hon att hon behövde de ramar hennes föräldrar ställde upp.

Alldeles oavsett om man som Alejandra tackat nej till friheten eller som Rebeca attraherats av den och provat på den har de sex ungdomarna idag närbesläktade hållningar. Den stora ungdomliga friheten ses som en svensk angelägenhet och de sex vill alla avgränsa ett fält i livet där en latinamerikansk livsstil kan bevaras. Ibland avgränsas det mycket skarpt, ibland

mindre. Alejandra är det klaraste exemplet på det förra. Hon träffar praktiskt taget inga svenskar alls och hennes kontakter med samhället är nästan aldrig direkta utan förmedlas av representanter för det svenska omsorgssystemet: socialassistenter, skolkuratorer, arbetsförmedlare osv.

Mittpunkten på detta fält är den egna familjen (i Rebecas fall kompletterad med pojkvännens, i Alvaros med det latinamerikanska kompisgänget) och alla är angelägna om att de goda och täta relationerna inom den ska hållas vid liv.

När framtidens boende diskuteras spelar dessa omsorger en avgörande roll. Alejandra och Hugo vill bo kvar i Backa där deras familjer bor, Miguel vill bo med sin mamma i ett hus på landet, Rodolfos föräldrar planerar att köpa ett hus i Chile i vilket också Rodolfo funderar på att bo i. Alvaro - som bara känner till tre ställen i Göteborg som man kan bo på: hans nuvarande bostadsområde, Frölunda och Hammarkullen - vill ha god kontakt med sina föräldrar men funderar på att bo i Hammarkullen bland kompisarna. Rebeca tänker gifta sig och flytta hem till makens familj. Hans mor är sjuk och hon känner det som sin plikt att ta hand om henne. Ingen av ungdomarna vill flytta hemifrån innan de bildat egen familj.

Frihetsrus

Ramiro, 19 år. Uppvuxen i Hammarkullen där han fortfarande bor med sin familj. Läser yrkesinriktad linje på gymnasiet. Familjen tillhörde arbetarklassen i Chile liksom idag. Mamman är arbetshandikappad.

Teresa, 18 år. Uppvuxen i Hammarkullen där hon bor idag med sin familj. F n arbetslös. Familjen tillhörde arbetarklassen. Idag är pappan arbetslös, mamman är industriarbetare.

Juan, 24 år. Uppvuxen i de östra stadsdelarna. Bor idag i Angered med fru och två barn. Läser på vuxengymnasium. Familjen tillhörde medelklassen. Idag är pappan arbetslös och mamman köksbiträde.

Pedro, 25 år. Uppvuxen i Angered. Bor idag i kollektiv i centralt studentområde. Går på vuxengymnasium. Hans fars släkt hörde till arbetarklassen i Chile, hans mamas till medelklassen. Idag är hans far busschaufför.

Den svenska frihet som föregående avsnitts ungdomar

avvisade bejakas med olika styrka av de följande fyra unga chilensarna. Detta har givit upphov till ganska dramatiska livshistorier och i tre fall har boendet spelat en avgörande roll i dem.

Ramiro är den som har det försiktigaste förhållandet till den svenska friheten. Det blir som mest synligt i små men regelmässigt återkommande konflikter mellan honom och hans föräldrar när han vill markera sin frihet. Föräldrarna vill att han ska ägna sin fritid åt den folkdansgrupp som hans syskon är medlemmar i. Det gör han också men under en viss protest. Han föredrar att umgås med sitt kosmopolitiska kompisgäng som han lärt känna oberoende av föräldrarna. Gängets sena kvällsvanor och täta besök på olika invandrargruppernas fester oroar hans föräldrar lite grann. Ramiro's önskemål om att bo på egen hand en bit bort från Hammar-kullen (men gärna i något annat angeredsområde) en tid innan han bildar egen familj är också svårt för föräldrarna att acceptera. Men de har anledning till en viss förhoppningsfullhet: det är mycket möjligt att Ramiro's önskemål aldrig kommer att realiseras utan i stället ska ses som en rent språklig markering av en önskan om oberoende. Han har själv goda skäl att inte sätta planerna i verket: hans mamma har skött hushållsarbetet åt honom och det tycker han har varit både bekvämt och bra. Att själv börja ta ansvar för diskning, matlagning och städning känns inte särskilt frestande.

Konflikterna har varit betydligt mer omfattande i Teresas hem. Hennes föräldrar har haft mycket svårt att finna sig till rätta i Sverige och enligt Teresa förstår de inte mycket av den verklighet hon möter som ung i Sverige. Därutöver ansluter sig föräldrarna till ett auktoritärt uppfostringsideal i vilket äga är ett tillåtet uppfostringsinstrument.

Under högstadietiden skolkade Teresa ofta från skolan. Hon gjorde det eftersom hon tyckte att undervisningen var tråkig och meningslös. Argumentationen är svensk och helt utan relevans i Chile. Där har elevernas känslor för skolan inget samband med deras närvaro i den. De konsekventa och hårda bestraffningarna gör skolk till en mycket sällsynt företeelse, intygar samstämmigt de intervjuade chilensarna.

När hennes far fick kännedom om skolket reagerade han med skäll och stryk. Teresa fortsatte trots detta att skolka vilket ledde till mer stryk. Så var en spirallöslöselse igång som inte bröts förrän hon rymde hemifrån med sin dåvarande svenske kille. Paret hittades av ett par socialsekreterare som tog hand om Teresa i väntan på att man skulle hitta ett lämpligt fosterhem åt henne. Snart fick hon besök av sina djupt ångerfulla fö-

räldrar. Teresa gav sina föräldrar absolution men socialsekreterarna har hon än idag inte förlåtit. Hon hatar sådana typer, säger hon, de har förstört så mycket för flera chilenska familjer hon känner.

Episoden och allt som föregått den gjorde Teresa till ett samtalsämne bland de chilenska kvinnorna i Hammarkullen - "skvallertanterna" som Teresa säger. Bl a för att undgå dem började hon vistas inne i stan: på Femmans torg och på discotek. Det gillade inte hennes föräldrar. De gillade heller inte hennes bekymmerslösa inställning till utbildning och arbete. Hon har efter högstadiet hoppat av en rad anställningar och utbildningar, oftast med motiveringen att de var tråkiga.

En före detta pojkvän, en chilensare, erbjöd henne en lägenhet i en stadsdel en bra bit från Hammarkullen. Teresa flyttade in i den av två skäl: hon ville slippa tjtatet hemifrån och hon ville vara i fred från sina syskon som hon tyckte var för många i förhållande till storleken på föräldrarnas lägenhet. Inte heller denna argumentation är särskilt chilensk: många av de intervjuade ungdomarna bor i hushåll som är trångbudda men detta har inte givit upphov till en obändig önskan att flytta hemifrån.

Resten av lägenhetshistorien stämmer emellertid bättre in i det chilenska mönstret. Teresa kände sig ensam trots att hon talade med sin mamma i telefon två gånger om dagen. Hon saknade familjen och flyttade så småningom hem igen. Någon gång ska hon flytta hemifrån igen, tror hon. När hon är 25 år. Då ska hon bo i ett hus en bit från stan och ha man och två barn.

Teresa avvisar intsinktvt alla former av yttre tvång men hon har samtidigt svårt att hitta en inre motivation som skulle kunna ge hennes liv lite fastare former. Juan och Pedro presenterar däremot två förslag till överbryggande av konflikten mellan yttre tvång och inre motivation.

När Juan fick klart för sig att det var tillåtet för svenska ungdomar att flytta hemifrån och bo själva blev han mycket entusiastisk. Han trivdes heller inte riktigt hemma och det av samma skäl som Teresa: trängsel med åtta syskon och föräldratjat. Han ingick under skoltiden i ett latinamerikanskt gäng som ägnade sig åt bus och, i vissa fall, drogmisbruk.

Så fort han fick möjlighet flyttade han tillsammans med sin chilenska tjej till en etta i en förort. I den skulle friheten förverkligas. För Juan var frihet frihet från krav och alla sådana avvisade han. Han betalade räkningar och gick till jobbet bara när han hade lust. Han koncentrerade sig i stället på att göra det

som kändes häftigt och kul: köpa det han ville ha, gå på fester och över huvud taget göra som han själv ville. Detta försök till förverkligande av frihet resulterade dock endast i frustration och stora ekonomiska skulder. Han blev tvungen att flytta hem igen och det upplevde han som ett nederlag.

Han har omvärderat den här perioden ganska grundligt. Han anklagar till en del sig själv: han borde ha lyssnat till föräldrarna och insett att frihet måste kombineras med ansvar. Men han ger samtidigt det svenska samhället en del av skulden. Han tycker att det presenterar ett budskap om att man i stort sett kan göra som man vill, att allt är så fritt. Detta framkallar krav på livet hos en som man från början inte visste att man hade.

När han för andra gången flyttar hemifrån är kontexten en annan. Han börjar målmedvetet studera språk för att bli tolk eller möjligen språklärare och med sin nya chilenska tjej har han ett stabilt förhållande som så småningom resulterar i två barn.

Juan har numer medvetet tagit avstånd från chilenskt umgänge. Han är starkt kritisk mot delar av den exilchilenska livsstilen. Hos chilena finns en stark och trygg sammanhållning men baksidan av den är skvallret och sveket. Han tycker inte att landsmännen har ett ansvarfullt förhållande till varandra. De tar inte vänskapen på allvar vilket däremot hans svenska kompisar gör (han har numer några stycken).

Han trivs inte i det angeredsområde i vilket han bor. Inslaget av kriminella och socialt utslagna är för stort och det gör honom bekymrad när han tänker på sina barns framtid. Han vill att de ska lära sig att ta ansvar för sig själva och inte göra om hans misstag. Om det vore möjligt skulle han gärna flytta till Annedal i centrala Göteborg.

Pedro är den ende av chilena som fortfarande befinner sig i den "svenska ungdomliga friheten" och han är mycket välintegrerad i den. Men hans förutsättningar skiljer sig markant från de intervjuade landsmännens. Han tillbringade större delen av sin ungdom i Chile med mamma, mormor och morfar, alla fast förankrade i gedigen övre medelklassmiljö. Till skillnad från många av sina jämnåriga landsmän i Sverige har Pedro i sin utveckling kunnat ta spjörn mot vuxna som varit välintegrerade i sin sociala miljö.

Han kom inte till Sverige som flykting utan för att lära känna sin far som botten sedan kuppen. Hans far har en annan psykologisk ställning än de andra fäderna.

I Chile hade Pedro utvecklat en stark kritik mot förtrycket i landet och den blandning av dumhet och disciplin som han tyckte präglade stora delar av samhället. I skolan fanns det gott om exempel på det senare. Pedros hållning kom allt mer att präglas av ställningstaganden mot disciplin och förtryck och för solidaritet med de fattiga i Chile och i tredje världen i stort. Hans far som tvingats i landsflykt pga en liknande hållning framstod som en ledstjärna. Pappan var alltså ingen som Pedro revolterade mot utan med.

Kontakten med den eftertraktade friheten i svensk tappning ledde snart till samma spänningsfyllda förhållanden som Juan och Teresa levte i. Han flyttade ifrån sin far och ihop med tre chilenska kompisar i en lägenhet i Hammarkullen. Han ingick i ett latinamerikanskt ungdomsgäng som ofta råkade i slagsmål med svenska gäng. Perioder av arbetslöshet avlöstes av kortare och oengagerade påhugg i okvalificerade yrken. Det blev inte mycket vettigt gjort, säger Pedro.

Också han omvärderade och övergav den här livsstilen men jämfört med Teresa och Juan gick han åt andra hållet. Där de sökte stadga i ett stabilt familjeliv ville han utvidga den individuella friheten och fylla den med ett annat innehåll.

Efter en period av kraftansamling började han på en folkhögskola långt från Göteborg och for med en grupp lärare och elever på en längre studieresa till Indien. Han ville göra något av sitt engagemang för de fattiga i tredje världen.

Idag går han på vuxengymnasium för att kunna utbilda sig till sjukskötare. Som sådan vill han sedan tjänstgöra som biståndsarbetare. Han bor i ett kollektiv i ett studentområde tillsammans med några likasinnade svenskar. Fritiden ägnar han åt solidaritetsarbete och ivrig konsumtion av litteratur, musik och teater med anknytning till tredje världen.

Det umgänge han har idag är inte etniskt bestämt utan ideologiskt. Han undviker landsmän men söker kontakt med ungdomar som delar hans solidaritet med tredje världens fattiga. Den intima kontakten med föräldrar och familj som är så viktig för de flesta andra av chilensarna är nästan helt nedtonad för Pedro. Hans sätt att beskriva fadern, som han med åren fått en annan syn på, är mot bakgrund av de övriga intervjuerna förbluffande. Han tycker att exilen förvandlat pappan till en trött och desillusionerad man. Far och son beskrivs som två helt olika människor som ser mycket olika på saker och ting. "Det är ett helt universum mellan de två olika (invandrar-)generationerna, alltså."

Utbildning för hela familjen

Luisa, 25 år. Uppvuxen i Backa där hon fortfarande bor med sin familj. Läser en ekonomisk utbildning. Föräldrarna tillhörde medelklassen i Chile. Idag tillhör de arbetarklassen.

Violeta, 21 år. Uppvuxen i Hammarkullen där hon fortfarande bor med sin familj. Läser på Chalmers. Föräldrarna hörde till medelklassen i Chile, idag arbetarklassen.

Carmen, 20 år och Claudia, 17 år. Uppvuxna i Angered där de fortfarande bor med sin familj. Carmen läser på vuxengymnasiet och Claudia på ungdomsgymnasiet. I Chile tillhörde föräldrarna arbetarklassen, idag är de klassade som arbets-handikappade.

Isabel, 20 år. Uppvuxen i en mindre stad i södra Sverige. Bor idag i ett studentområde med sin familj. Läser på vårdlinjen. Föräldrarna hörde till arbetarklassen i Chile, men tillhör idag medelklassen.

För de fem flickor som nu ska presenteras är också en förändringsproblematik aktuell men till skillnad från Teresa, Ramiro, Juan och Pedro har detta inte föranlett några kontroverser med föräldrarna. Den process som syftar till att överskrida den situation som utgjorde föräldrarnas startpunkt i Sverige spänner här över två generationer. Föräldrar och barn är någorlunda eniga om vilken väg de senare ska gå och föräldrarna ger dem sitt stöd. Utbildning är den viktigaste komponenten i projektet.

Luisa, Violeta, Isabel och systrarna Carmen och Claudia har alla gått eller går på gymnasieskolan, alla utom en på teoretiska linjer. De fem flickorna har alla nära, kamratliga och lojala förhållanden till sina föräldrar, även om ett visst gnissel givetvis kan förekomma. Ett citat från Carmen ger den tydligaste och samtidigt mest känslolagade illustrationen av detta:

*Är det lätt för er att dela er mors humanitära engagemang för Chiles folk?
Vi delar inte det, vi är ett med henne. Hela vår familj gör det. Det är inte så att vi för att vi är uppväxta här säger att 'visst, det är viktigt men vi har andra saker att tänka på'. Vi har det gemensamt.*

För alla familjer utom en har flykten inneburit ett kliv neråt i socialgruppshierarkin. Två av dessa familjer hörde i Chile till medelklassen, ingen gör det nu. Det enda undantaget är en mor som är hemspråkslä-

rare på dagis. Om ambitioner att återerövra en position i medelklassen funnits - vilket det finns indicier på i en del fall - måste resultatet ha tätt sig nedslående. Den sociala rörligheten har i de flesta fallen nämligen fortsatt att var nedåtgående. En förälder är sjukpenisonerad, två är arbetshandikappade och en pappa som i Chile var ekonom på ett multinationellt företag kombinerar nu städning med kvällskurser i företagsekonomi efter att ha misslyckats som ekonomiansvarig för ett litet företag som drevs av ett par latinamerikanska kamrater.

Undantaget från denna utveckling är Isabels familj. Hennes far (hennes mor dog innan familjen kom till Sverige) var bilmekaniker i Chile. Med hjälp av sin stora fallenhet för teknik och språk och genom målmedvetna och hårda studier i Sverige har han skapat sig en relativt stabil plats på arbetsmarknaden som eftertraktad och uppskattad biståndsarbetare.

I alla familjer finns starka reservationer mot den täta sociala gemenskapen och kontrollen bland chilennare i Hammarkullen. Luisa som bor i Backa tycker rent av att Hammarkullen är ett hemskt område och skulle aldrig kunna tänka sig att bo där. Carmen och Claudia bor i ett angeredsområde och Violeta bor i Hammarkullen som hon tycker har ett oförtjänt dåligt rykte men familjen har flyttat från Hammarkulletorget till Sandeslätt - en del av området som familjen anser vara lugnare och mer städat samt utan större latinamerikansk prägel. Isabel har erfarenheter från bostadsområden som delar flera av Hammarkullens karaktäristika och hon är uttalat nöjd med att hon inte bor i något sådant område idag.

Alla flickorna har i varierande grad ransonerat sina kontakter med chilennare. Luisa är radikalast också i detta avseende - hon vill inte träffa chilennare alls. Isabels familj umgås med en handfull släktingar och gamla vänner men undviker i övrigt landsmän. Vid familjens sista flyttningar har man medvetet sökt sig till bostadsområden som leget långt från de med hög chilensk boendekonzentration. Violeta träffar landsmän i den folkdansgrupp hon är med i men umgås i övrigt och i likhet med Carmen och Claudia med en multietnisk uppsättning skolkamrater.

De fem flickorna har konkreta mål för sina studier. Om de långa studierna faller väl ut kommer de så småningom att söka arbete som civilingenjör, advokat, läkare, ekonom och barnmorska. De har alla livligt stötts i sina studier av föräldrarna. Violeta har en generell förklaring till detta. Hur pass allmängiltig den egentligen är är förstås svårt att säga men på de fem flickorna stämmer den bevisligen.

Invandrare inriktar sig mer på att läsa, tror jag, och skaffa bättre jobb. För deras föräldrar har alltid fått ta emot vad som helst när de kommer till Sverige. Kanske diska eller så, städa, jobba i verkstäder. Det vill föräldrarna inte att barnen ska göra och inte barnen heller. Man önskar mer att barnen ska läsa. Det gäller mina föräldrar med.

Om du blev diskare, skulle de bli besvikna då? Det tror jag faktiskt. Jag vill heller inte ha ett sånt jobb.

För Carmen, Violeta och i viss mån Isabel har valet av utbildning påverkats av möjligheterna att få arbete i Chile om en återflyttning skulle bli aktuell, vilket inte är säkert. Luisa och Claudia vill inte flytta tillbaka.

I två av de fyra familjerna yrkesarbetade visserligen mödrarna redan i Chile men flickorna har ändå tagit ett stort kliv från sitt hemlands kultur där ju kvinnans huvudsakliga uppgift är att ta hand om familjen. Några av flickorna diskuterar sin kvinnoroll i intervjuerna. De är överens om att de vant sig vid en större självständighet här i Sverige. De tycker att de blivit starkare kvinnor än vad de skulle ha varit i Chile. Där hade de antagligen redan stått i begrepp att gifta sig och bli hemmafruar. Den satsning på utbildning som de nu befinner sig i tror de inte skulle ha blivit av i Chile.

Vad får deras inriktning på yrkesliv för effekt på deras inställning till familjen? Ingen av dem är särskilt sugen på att flytta hemifrån. Violeta är den enda som hyser planer som går i den riktningen men de är vaga och de röner ett visst motstånd från hennes mor. Luisa ska inte flytta hemifrån förrän hon gift sig och Carmen och Claudia skulle vilja prova på att bo ensamma en tid innan de bildar egen familj.

Trots att de uppskattar vissa sidor av den svenska kvinnorollen kommer de säkert att hålla fast vid vissa sidor av hemlandets. När Isabel, som kanske är den mest "chilenska" på den här punkten, en gång gifter sig vill hon vara den som tar hand om barn och hushållsarbete. Barnledigheten - som ska bli avsevärt längre än den som Försäkringskassan finansierar - ska hon ensam ta ut. Hon har mycket detaljerade och realistiska planer för hur detta ska kombineras med yrkeskarriären.

När flickorna i en avlägsen framtid flyttar hemifrån vill de ha fortsatt goda och täta förbindelser med föräldrar och syskon men detta får inga geografiska

effekter. Ingen vill bo kvar i de områden de nu bor i. Angered utesluts också av samtliga. Gemensamt för flickorna är dock att tankarna om det framtida boendet är mycket vaga och inte särskilt viktiga för dem.

Det som kommer först för de här flickorna är att genom utbildning erövra en position på arbetsmarknaden motsvarande den föräldrarna hade i Chile. Att detta är ett projekt som också engagerar föräldrarna gör ingen av dem någon hemlighet av. Det är till stor del fråga om familjeprojekt. Så ska också boendet i första hand ses. Det viktiga är att bibehålla god kvalitet och hög frekvens på familjekontakterna. Det egna boendet skjuts på framtiden. Att det rumsliga avståndet till föräldrarna trots det ska tänjas ut när det slutligen blir dags att flytta hemifrån har delvis sin förklaring i Violetas ovan citerade replik: "för deras föräldrar har alltid fått ta emot vad som helst när de kommer till Sverige. (...) Det vill föräldrarna inte att barnen ska göra och inte barnen heller." Mer än konkreta framtidsplaner får utsagorna om det framtida boendet ses som en symbolisk markering av det ökade handlingsutrymme som flickorna med utbildningens hjälp erövrar åt sig och sina familjer. Frasen "vad som helst" i citatet blir i det här sammanhanget en synonym för Hammarkullen och andra områden dit chilensare hänvisats av svenska myndigheter.

Egen nyckel och fria tider

Héctor, 20 år. Uppvuxen i ett hisingsområde där han fortfarande bor med sin mamma och sina syskon. Studerar till civilingenjör. Familjen tillhörde medelklassen i Chile. Idag är mamman sjuksköterska.

Carina, 22 år, Héctors syster. Bor med sin pojkvän i samma område som familjen. Undersköterska.

Sonia, 25 år. Uppvuxen i ett hisingsområde. Bor idag i en bostadsrättslägenhet i en av Göteborgs kranskommuner tillsammans med sin son. Föräldrarna tillhörde medelklassen i Chile. Idag tillhör mamman medelklassen och styvpappan och den biologiske pappan arbetarklassen.

Eduardo, 21 år, Sonias bror. Bor med sin flickvän i ett bostadsområde i östra Göteborg. Banktjänsteman.

Ernesto, 20 år. Uppvuxen i Hammarkullen. Bor idag med sin familj under halvt kollektiva former i Haga. Studerar till civilingenjör. Familjen tillhörde medelklassen i Chile och gör det också i Sverige.

Till skillnad från flickorna i förra avsnittet behöver dessa fem ungdomar inte återerövra familjens sociala ställning i Chile. Skälet är att föräldrarna själva redan gjort det. Eftersom detta faktum verkar vara avgörande för ungdomarnas integration i Sverige idag kommer detta avsnitt också att handla om föräldrarna.

Med ett undantag har hela föräldraskaran idag arbeten som kan sägas vara likvärdiga med dem de hade i Chile: högstadielärare, forskare, kontorist, typograf och sjuksköterska. Det är också dessa föräldrar som har flest svenska vänner och de bästa kontakterna med det svenska samhället. I gruppen finns också det enda exemplet bland chilenerna på en flyttning som genomförts med hjälp av informella kontakter med svenskar och helt vid sidan av myndighetskanaler - Bostadsförmedling, invandrarbyrå osv. Ernestos familj bor idag under halvt kollektiva former i den mycket centrala stadsdelen Haga.

Den viktigaste objektiva förklaringen (en subjektiv förklaring är att gruppen tycks rymma många starka och initiativrika personligheter) till detta är gruppens tidiga ankomst till Sverige. Familjerna kom hit 1973 och 1974. Av intervjuerna att döma spelar detta enkla faktum en viktig roll på flera plan.

En första effekt framhålls av några informanter. Vid den här tidpunkten var uppmärksamheten på och förståelsen för det politiska händelseförloppet i Chile stort, vilket medförde att såväl barn som föräldrar bemöttes med empati. Att vara först på plan innebar också en annan fördel: nyfikenheten på de nyanlända var större än den skala av förhållningssätt som avgränsas av likgiltighet och fientlighet som man menar är vanligare nu.

Mängden av latinamerikanska flyktingar hade heller inte hunnit göra beredandet av arbetstillfällen åt dem till ett riktigt stort problem. Några ungdomar tror att detta är skälet till att deras föräldrar fick bra jobb relativt snabbt till skillnad från t ex Eduardos och Sonias biologiske far som kom till Sverige drygt fem år senare. Han hade en framskjuten plats inom den politiska administrationen i Chile och är idag vaktmästare på ett varuhus.

När de stora flyktingskarorna så började komma uppstod ett akut behov av hemspråkslärare. Flera av föräldrarna har under perioder hjälpt till med att fylla det.

Vid sidan av denna rent professionella medierande ställning har flera föräldrar mer informellt fungerat som introduktörer för nyanlända latinamerikaner.

Den tidiga ankomsten är också skälet till att endast en familj bott i Hammarkullen. Som först i stan fanns det inga landsmän att söka sig till och därför heller inget speciellt skäl att välja Hammarkullen av de områden som erbjöds.

På en rad sätt har alltså årtalet för ankomsten bidragit till att föräldrarna integrerats förhållandevis väl i Sverige: de har haft svenskar som arbetskamrater och grannar och rollen som mediatörer har motiverat dem att lära sig så mycket som möjligt om Sverige. Till saken hör också att föräldrarna tidigt insett och accepterat att de med all sannolikhet skulle komma att få stanna i Sverige under en lång tid och att de inrättat sina liv i enlighet med denna insikt.

Tendensen i föräldrarnas uppfostran av barnen är entydig. Medvetenheten av det chilenska ursprunget har betonats samtidigt som ungdomarna uppmuntrats att på egen hand lära känna svensk kultur.

Å ena sidan har man hållit styvt på att spanska ska talas i hemmet. Vid mycket unga år har informanterna haft fler och strängare regler att rätta sig efter än sina svenska kamrater. Respekten för vuxna har hållits i helgd.

Å andra sidan har man undvikit en doktrinär hållning i uppfostringsfrågor och vinnlagt sig om en stor öppenhet gentemot det svenska. Respekttemat har t ex modifierats i en antidoktrinär riktning på ett sätt som väl låter sig sammanfattas i en av Eduardos och Sonias biologiske fars maximer: respektera bara dem som är värda din respekt och som respekterar dig. Ingen o-villkorlig och blint auktoritär respekt således, utan en som låter sig förenas med självständig reflexion över äldre människor och som lämnar utrymme för en lyhördhet gentemot den egna självkänslan.

Med åren blev reglerna färre och mildare och så småningom erbjöds ungdomarna i stort sett samma frihet som sina svenska kompisar. Det uttalade önskemålet om gentjänst till föräldrarna har varit att kontakten i familjen ska vara öppen och förtroendefull och att föräldrarna ska hållas informerade om vad ungdomarna gör.

Tack vare sina relativt goda kunskaper om svensk kultur har föräldrarna kunnat fungera som goda samtalspartners. Deras synpunkter och råd har för det mesta innehållit ett substantiellt värde. Det har därför inte varit nödvändigt för föräldrarna att använda förbud och tvång bara för att hävda sin auktoritet.

Denna fria uppfostran har dock inneburit vissa risker. Eduardos och Sonias far kom till Sverige från exilen i Mexiko endast för att stödja och hjälpa sina barn under de känsliga tonåren. Under några år bodde Eduardo och Sonia också hos honom. Han gav dem en mycket stor frihet, i intervjuerna exemplifierad med egna lägenhetsnycklar åt barnen, fria tider för hemkomst på kvällen och någon gång utköp av vin och sprit för Eduardos räkning. Samtidigt inpräntade han vikten av att barnen tog personligt ansvar för sina egna liv.

Eduardo prisar denna uppfostran och tycker att den varit mycket nyttig för honom. Det gör inte hans syster. När hon var sjuutton år blev hon med barn med en äldre finsk kille. Detta kom att förändra hennes liv på ett sätt som hon många gånger beklagat. Hon har försökt klara sig själv utan allt för mycket assistens från föräldrarna och det har varit mycket kämpigt. Under långa perioder har hon levt ensam med sin son (förhållandet med pojkens far sprack efter något år), vilket varit lärorikt och utvecklande men ibland övermänskligt tungt. Hon har heller inte riktigt fått fotfäste på arbetsmarknaden eftersom hon velat vara hemma med pojken så mycket som möjligt. Under de perioder hon jobbat har hon haft skuld känslor för att hon fått så lite tid att ägna sig åt honom och när hon varit hemma med honom har hon saknat den kontakt med vuxna som ett arbete innebär.

När Sonia ser tillbaka på sin ungdom kan hon inte undgå att se på sin far med ett stänk av bitterhet. Om han inte hade givit henne fria hemkomsttider, om han inte givit henne en egen nyckel, om han varit en traditionell chilensk far som satt upp tydliga gränser för vad som varit tillåtet för henne så hade kanske hennes liv sett annorlunda ut idag. Hon tror att en ung människa inte klarar av hur mycket frihet som helst utan tvärt om har behov av föräldrars förbud och förmaningar.

Sonia drömmer om att flytta tillbaka till Chile en dag. Hon tror att hon och sonen skulle bli lyckliga där - om de återvände till det hon en gång hade, som hon säger. Hon är den som tydligast uttrycker en syn på ett eventuellt återvändande till Chile som ungdomarna i den här gruppen delar. Deras jämnåriga landsmän i Hammarkullen, som är mindre integrerade i Sverige än de, skulle troligen karakterisera den som mycket romantisk. Ungdomarna i Hammarkullen och Backa umgås mest med landsmän och i deras bekantskapskrets finns flera exempel på misslyckade försök till återetablering i hemlandet. De har en mycket mer realistisk och nyanserad bild av vad ett återvändande verkligen innebär än Sonia, Eduardo, Ernesto, Héctor och Carina.

Bortsett från Sonia är ungdomarna i den här gruppen mycket nöjda med sin uppfostran. De är också mycket väl integrerade i svenska sammanhang. De har alla gott om svenska vänner - endast Carina har något större chilenskt umgänge över huvud taget. Deras väg mot arbetsmarknaden har varit lugn och målinriktad. Ingen av dem upplever att deras etniska bakgrund idag är en källa till problem och frustration.

Vad boendet beträffar tycks dock den etniska bakgrunden ge utslag. Alla är djupt fästade vid sina familjer och är angelägna om en god och tät kontakt med dem. Carina har tillsammans med sin svenske kille fått en lägenhet som ligger två portar från mammans. Det är hon mycket nöjd med även om hon gärna skulle vilja prova på att bo mer centralt. Ernesto vet med sig att han är mycket mindre angelägen än sina svenska kompisar att flytta hemifrån. Han förklarar det med att han gillar sin familj och att det inte är så dumt att ha en mamma som sköter hushållsarbetet åt en. Héctor blev en gång för inte så länge sedan erbjuden en lägenhet på Linnégatan i centrala stan. Trots att det är där han helst av allt skulle vilja bo tackade han nej. Han kände sig ännu inte mogen för att flytta hemifrån. Sonia har visserligen en kommungräns mellan sig och sin familj men hon saknar intensivt ett familjemönster av traditionell chilensk modell - hon tycks mena att hon delvis stängts ute från den trygga och oproblematiske samvaron i den egna familjen genom den utveckling hennes liv fördes in mot då hon var sjuåttio år.

Eduardo är den som skiljer sig från de övriga på den här punkten. Inte för att han inte uppskattar sin familj, men att flytta från den för att bo ihop med sin grekiska tjej i hennes uppväxtområde i östra Göteborg verkar inte ha varit det minsta problematiskt för honom. Däremot är hans saknad efter Hisingen mycket stor. Han beskriver sig som hisingspojke i själ och hjärta och så snart omständigheterna tillåter ska han flytta tillbaka dit alldeles oaktat att hans tjej hellre vill bo i centrala Göteborg. Hon får underordna sig hans lokalpatriotism. På Hisingen ska paret köpa en insatslägenhet och en gång i framtiden hoppas Eduardo kunna växla in den till ett eget hus en bit utanför Göteborg.

I de olika bostäderna ska livet delvis förflyta enligt hemlandets mönster. Eduardo håller benhårt på principen att tjejen ska sköta merparten av hushållsarbetet. Inte för att han inte klarar av det - när han bodde med sin far lärde han sig hushållsgöromålen grundligt - utan helt enkelt för att det ska så vara. Det kommer att gå bra eftersom tjejen är grekiska, säger han. Han har provat på det men lärt sig: han skulle aldrig kunna vara tillsammans med en svensk tjej.

Två generationers chilenaers svenska boende

Den första generationen

Föräldrarna till de intervjuade ungdomarna har företagit vissa förflyttningar på bostadsmarknaden under sin tid i Göteborg. Tendensen i dessa ska nu sammanfattas för att sedan få utgöra bakgrund till det som kan sägas om ungdomarnas boendevärderingar.

Utgångspunkten är Hammarkullen och andra invandrantäta områden i Angered där elva av familjerna bodde den första tiden i Göteborg samt olika icke-invandrantäta förorter byggda på 60- och 70-talen som de flesta av de resterande familjerna bodde i.

Rörelsen har gått från de förra områdena mot de senare. Bara en familj har företagit en flyttning till Hammarkullen och Angered. För denna familj blev hammarkulleperioden kort och otillfredställande. Några familjer har flyttat inom Hammarkullen - från Hammarkulletorget och Bredfjällsgatan till Sandeslätt.

I två familjer är värderingen av Hammarkullen entydig: det är ett dåligt område där man inte vill bo. I resten av de familjer som har erfarenheter från och kunskaper om Hammarkullen är inställningen mer sammansatt. Man delar de två förra familjernas negativa argument: några, inte många, tycker att Angered ligger för långt från respektive arbetsplatser och Göteborgs centrum, fler beskriver området som stökigt och oroligt, åtminstone under en period på 70-talet, med varierande kraft värderar alla koncentrationen av latinamerikaner i området negativt. Det är också de två sista argumenten som varit utslagsgivande för de familjer som flyttat till Sandeslätt.

Men i övrigt är man beredd att försvara Hammarkullen. Sedan området väl stabiliserats efter det stökiga 70-talet har det blivit ett bra ställe att bo på. Man pekar t ex på det rika föreningslivet och de många fritidsaktiviteterna och på den relativa samlevnadsfriden mellan svenskar och olika invandrargrupper. Många framför sin positiva kritik i uttalad opposition mot vad man uppfattar som en mer allmänt förhärskande uppfattning av området av nyanslöst fördömande karaktär. "Hammarkullen har ett oförtjänt dåligt rykte" är åsikten som förfäktas.

Några familjer har etablerat sig i Backa. Den chilenska kolonin där ger i mycket större utsträckning intryck av att vara en frivillig omgruppering. Man har sökt sig dit, ibland direkt från Chile, ibland från andra områden i Göteborg, därför att man har släktin-

gar och vänner i området. Många talar om ett tätt chilenskt umgänge men ingen om de avigsidor av en chilensk koncentration som kritiserats i Hammarkullen. I Backa tycks koncentrationen till mycket större del vara självvald: man har bosatt sig i närheten av landsmän som man känner och tycker om sedan tidigare. Man har skapat sitt eget nätverk.

Backa kan därför få sammanfatta vad som går att urskilja som en andra fas i de chilenska boendekarriärerna. I den första fasen bestäms boendet till största delen av vart man hänvisas av svenska myndigheter, i den andra har man självständigt formulerat vissa önskemål kring boendet och realiserat dessa. Ibland, som i fallet med backachilenarna, är dessa önskemål etniskt bestämda - man vill bo i närheten av landsmän som man trivs med för att bevara en exilchilensk livsstil - ibland är de det inte. Att t ex flytta från Angered för att slippa de långa resorna till stan är inte ett flyttningsskäl som är etniskt avhängigt.

Den andra fasens flyttningar har fört chilena till andra miljonprogramsförorter som inte är invandrartäta. Det är förutom i Angered i dessa förorter som de outhyrda lägenheterna i Göteborg har funnits - 1988 råder som bekant bostadsbrist. Där verkar chilena till övervägande delen ha inrättat sig på ett sätt som de trivs bra med. Alvaros och Rodolfos familjer, två familjer som flyttade av "svenska" skäl, är enda undantagen.

Vill man urskilja en tredje fas skulle den kunna kännetecknas av två saker. För det första att hela Göteborg och inte bara områden med många outhyrda lägenheter är tillgängligt och av intresse i boendekarriären och för det andra att andra boendeformer än hyresrättens är tillgängliga och intressanta. I den fasen befinner sig i så fall endast Ernestos familj som ju bor centralt och under halvkollektiva former, en frånskild mamma som i samband med giftermål med en svensk man flyttat till ett nybyggt, centralt område och en pappa som flyttat till Majorna. Omständigheterna kring hans flyttning känner vi inte till.

Hyresrättslägenheterna har man alltså inte övergivit trots att en annan boendeform - det egna huset - varit så gott som allmän i Chile. Några familjer säger sig ha hyst vissa planer på att försöka skaffa sig ett hus också i Sverige men i de fallen har planerna skjutits åt sidan med motiveringen att möjligheten finns att man en dag ska återvända till Chile. Eftersom endast en mycket liten minoritet av föräldrarna uppges vara helt säkra på att de ska stanna i Sverige för gott - en del är tvärt om övertygade om att de ska återvända - får detta ses som den främsta anledningen till att

man inte satsat på boendeformer som kräver långsiktig ekonomisk planering. Även om många av föräldrarna sannolikt kommer att stanna kvar efter så många år i Sverige är det knappast troligt att de vid sin relativt framskjutna ålder byter ekonomisk strategi för att skaffa sig ett eget hus. Ännu mindre troligt blir det om man beaktar att chilena har och har haft yrken som hör till de mindre välbetalda och att familjerna i regel är stora - lönerna ska ofta räcka till att försörja sex-sju personer, i en del fall fler.

För de chilena som befinner sig i det vi kallat den andra fasen verkar boendet ha antagit stabila former. Att bo i andra områden än miljonprogramsförorter verkar inte vara särskilt intressant. Det egna huset nämns heller aldrig som ett åtråvärt mål och mot bakgrund av familjernas ekonomiska situation och tankar/drömmar om en återetablering i Chile är det begripbart. Den boendefaktor som oftast diskuteras i intervjuerna - det lämpliga avståndet till landsmän - har reglerats i och med flyttningen från Hammarkullen. Antingen har den inneburit att kontakten med landsmän drastiskt reducerats eller att man bor i närheten av landsmän som man känt sedan länge och känner sig befryddad med. Det enda alternativet till den andra fasens boende som mer regelbundet framskyntar i intervjuerna är återflyttningen till Chile. I en del fall verkar det som om detta alternativ ska komma att förverkligas, i andra inte.

Vi vill i det här sammanhanget påminna om vad som tidigare sagts om den materiella anspråkslöshet som var ett gemensamt tema i många ungdomars berättelser om tiden i Chile. I ljuset av det kan man faktiskt säga att det i en del fall kan föreligga ett samband mellan den andra fasens boende och det chilenska boendet. Vill man symboliskt uttrycka materiella och ekonomiska framgångar och ambitioner genom boendet i Sverige nöjer man sig knappast med en hyreslägenhet i en miljonprogramsförort. Den materiellt pretentiöse bostadskonsumenten strävar snarare efter ett eget hus eller en centralt belägen bostadsrätt. Däremot är det möjligt att i en förort själv bygga upp ett socialt nätverk av personer man tycker om sedan gammalt och som tillför livet kvalitéer som expressivitet, spontanitet, hemkänsla och trygghet. Att göra samma sak i ett villaområde skulle kräva en kollektiv ekonomisk planering som minst sagt var grundlig. I ett fas tvåområde kan det gamla temat om en prioritering av livskvalité framför materiell anspråksfullhet leva vidare.

Klassbakgrunden i Chile har inte spelat någon roll för boendekarriärerna i Sverige. Det är kanske inte så konstigt med tanke på att flykten inneburit en klassnivellering för hela gruppen. Medelklassgruppen har i

stort sett proletariserats och förenats med arbetargruppen i okvalificerade, manuella yrken. Nivelleringen på boendets område är lika tydlig, möjligen med reservationen att arbetarklassen är något rikligare företrädd i Angered. I ett enda fall har klassbakgrunden påverkat det svenska boendet. Ernestos föräldrar har återerövrat sin chilenska klassposition och via de svenska kontakter detta medfört skapat ett boende som avviker från resten av gruppens. Men Ernestos föräldrar tillhörde en mycket speciell del av medelklassen - den vars kunskaper, i det här fallet främst språkkunskaper, går att använda i ett annat land.

I de föregående avsnitten har mycket lite sagts om de chilenska lägenheternas interiörer. Detta beror dels på att undersökningens huvudsyfte inte varit att dokumentera och tolka inredningar och sätt att använda lägenheter, men det beror också på att det inte går att hitta så värst mycket etniskt bestämt i lägenheterna. Det interiörerna i första hand uttrycker är att familjerna erbjuds och accepterat ett startlån. För detta har man köpt möbler och huvudambitionen har varit att pengarna ska räcka till så stor del av möblemanget som möjligt. Därför är IKEA och en del andra möbelvaruhus med lågprisprofil massivt representerade i de chilenska hemmen. Detta innebär inte att de ger ett påvert och provisoriskt intryck men mer komplicerade budskap om ett förflutet på en annan kontinent saknas i stort sett. Med undantag för bilder på Salvador Allende, enstaka souvenirer och prydnadsföremål från Latinamerika, något chilenskt fotbollslags vimpel avviker de chilenska hemmen inte från svenska i vilka IKEA-katalogen varit vägledande vid inredningen. Undantag finns förstås - bildlärarens lägenhet är t ex full med egenhändigt framställda teckningar och skulpturer som ansluter till ett indianskt formspråk - men de är inte många.

Många lägenheter har, som tidigare framgått, varit trångbodda. Det har inte avsatt några spår av missnöje i intervjuerna. Av många beskrivningar att döma verkar lägenheterna varit öppna för gäster och besökare i större grad än vad som är vanligt i svenska lägenheter. Men några exempel på motsatsen - föräldrar som med åren allt mer isolerat sig från umgänge - finns också.

Den andra generationen

Den andra fasens chilenska boende går alltså att se som stabilt och förhållandevis tillfredställande för föräldrarna. Hur är det då med deras barn? Är de nöjda med det boende föräldrarna skapat åt familjerna eller har de utvecklat boendepreferenser som skiljer sig

från föräldrarnas?

Ett sätt att försöka besvara dessa frågor är att systematisera ungdomarnas bedömningar av de bostadsområden de bor i i syfte att få en bild av deras identifikation med dem. Bl a med tanke på att människor summerar och formulerar sina erfarenheter olika och på att det är svårt att hitta kriterier för stadsdelsidentifikation som stämmer lika bra med alla summeringar och formuleringar är en sådan systematisering en synnerligen intrikat uppgift. Det går med andra ord inte att vara så exakt på den här punkten som man skulle önska.

Tillåter man sig däremot ett visst mått av ungefärlighet i en avvägning mellan vad ungdomarna tycker om sitt område, var de säger att de har sitt umgänge och var de vill bo i framtiden kan man säga att hälften av dem identifierar sig med sina stadsdelar. För sex av dessa tio ungdomar är identifikationen till övervägande delen etnisk. Man identifierar sig med det liv man skapat tillsammans med en grupp landsmän i det egna bostadsområdet. Hugo och Alejandra i Backa är de tydligaste exemplen på en sådan etnisk stadsdelsidentifikation. Deras Backa är främst chilenskt. Fem av dessa sex ungdomar bor i "chilenska" bostadsområden - Backa och Hammarkullen. Alvaro är undantaget men han identifierar sig inte med sitt område utan med det Hammarkullen han lämnat.

Fyra ungdomar identifierar sig icke-etniskt med sin stadsdel. För dem utgör ett kompisumgänge som ibland är helsvenskt eller nästintill och ibland multietniskt de lokala referensramarna. Eduardo är ett bra exempel: han känner sig som hisingspojke och känner inte en enda latinamerikaner i sin stadsdel. Ungdomarna bor alla i fas två-områden. Ramiro bor i Sandeslätt och hans, multietniska, umgängeskrets är den som innehåller flest latinamerikaner.

Tre av ungdomarna som identifierar sig med sina stadsdelar - Miguel, Rebeca och Teresa - bor i Hammarkullen - fas ett. För dem är identifikationen problematisk. Alla är kritiska mot den täta sociala kontrollen i området. De beskriver på olika sätt Hammarkullen som vid en jämförelse präglad av etnisk samlevnadsfrid men samtidigt har frågor kring etnicitet tydligt dramatiserats i deras liv. Alternativ till Hammarkullen finns också för alla tre - Teresa bodde en tid i ett annat område, Rebeca och Miguel tänker sig en framtid i andra områden. Trots detta är aspekter av Hammarkullen mycket viktiga identitetsskapande faktorer för dem. För Rebeca och Teresa främst kompisar och föreningar, för Miguel det latinamerikanska kompisumgänget som ett värn mot en delvis hotfull omvärld.

De övriga sju ungdomarna befinner sig i den andra fasen i de chilenska boendekarriärerna. Deras stadsdelidentifikation saknar den motsägelsefullhet som är framträdande för de tre andra. Detta gäller också Alvaros identifikation med Hammarkullen. Han har inget negativt att säga om området och han vill troligen flytta dit från det fas två-område han nu bor i.

Att dessa tio ungdomar identifierar sig med sina stadsdelar är inte liktydigt med att de kommer att förbli dem trogna för alltid. Några kommer att vara det under en lång tid - Alejandra och Hugo är mest bestämda på den punkten. Några anger skäl till att de skulle vilja flytta någon gång i framtiden, men flyttplanerna är aldrig särskilt konkreta eller bestämda. Endast tre personer - Eduardo, Héctor och Carina - uttrycker önskemål om och verkar ha nödvändiga kunskaper och kontakter för att inträda i det vi kallat fas tre.

Den andra hälften av de tjugo chilensarna kan alltså sägas ha en svag identifikation med de områden de vuxit upp i. De fyra tjejerna Claudia, Carmen, Violeta och Luisa bor i fas ett- och två-områdena men de emotionella banden till dem är svaga. Banden till familjerna är i gengäld desto starkare. Flickorna säger alla att de inte vill bo kvar i områdena. I första hand får dessa ståndpunkter sägas uttrycka deras familjers önskemål om en större frihet på bostadsmarknaden. Den i en lite diffus framtid skönjda flyttningen är ett individuellt projekt endast i rent geografisk bemärkelse. I övrigt är den fri från element av kontinuitetsbrott mellan generationerna.

Pedros, Juans och Sonias boendeprojekt är däremot individuella och i olika grad genomförda i opposition mot föräldrarna. De har alla sökt sig bort från föräldrar och landsmän. Deras svaga identifikation med uppväxtområdena är en effekt av deras egna rörelser på bostadsmarknaden som i sin tur är en effekt av långtgående problematiseringar av den etniska bakgrunden.

Isabels och Ernestos föräldrar har genomfört flyttningar som går utöver ramen för de andra föräldrarnas. Isabels familjs boende ingår i ett sammanhang som syftar till att skapa en personlig livsstil byggd på en självständig kombination av svenska och chilenska influenser. Boendet är en garant mot alltför täta chilenska kontakter men utgör å andra sidan ingen brygga mot ökad svensk integration. Det skulle kunna sammanfattas som självvald avskildhet. Ernestos föräldrar har via svenska kontakter tagit steget till fas tre. Det kan knappast Isabels sägas ha gjort. Att familjen flyttade till det studentområde man nu bor i berodde helt enkelt på att det fanns lediga och billiga lägen-

heter där.

För Isabel är boendet över huvud taget inte särskilt viktigt annat än som basen för familjegemenskapen. Hennes bostadsområde är "bra" och "trevligt" men starkare känslomässiga bindningar till det saknas. Ernesto är allmänt innerstadsinriktad.

Rodolfo slutligen, känner inget speciellt för sitt bostadsområde och inte för något annat område heller. Däremot beklagar han de glesare kontakterna med latinamerikanska kompisar som flyttningen till Kvillebäcken inneburit.

Tre av dessa ungdomar - Pedro, Ernesto och Sonia - befinner sig i den tredje fasen. Juan, som i likhet med Sonia och Pedro flyttat hemifrån, bor i Angered. Om någon av de andra ungdomarna kommer att gå in i den tredje fasen får bli en öppen fråga. De fyra flickorna och Isabel säger sig vilja det, men planerna är inte särskilt konkreta och ingen av dem redovisar strategier för att skaffa bostad i bostadsbristens Göteborg - en manöver som kräver både kunskaper och kontakter.

De chilenska ungdomarnas lojalitet med uppväxtområdena är således långt ifrån total. Endast hälften av dem kan sägas identifiera sig med sina stadsdelar men bara några av denna hälft säger uttryckligen att de vill fortsätta bo i uppväxtområdena när de en gång flyttar hemifrån. Lojaliteten med familjen är däremot betydligt mer allomfattande. På boendets område yttrar den sig främst i den låga benägenheten att flytta till en helt egen lägenhet.

Bland svenska ungdomar är ju detta sätt att rumsligt avgränsa ungdomsperioden mycket vanligt. Den egna lägenheten objektiverar en önskan om obundenhet gentemot föräldrarna i sökandet efter en självständig vuxenidentitet. Många av de chilenska ungdomarna sätter i stället en egen lägenhet i samband med egen familjebildning. Några ungdomar säger att de skulle vilja bo själva en tid men detta ensamboende konkretiseras aldrig utan skjuts upp till en avlägsen framtid. Nästan alltid ackompanjeras dessa repliker av goda argument för ett fortsatt hemmaboende: det känns nog ensamt att bo själv, det är skönt att när som helst kunna prata om vad som helst med familjemedlemmarna, det är skönt att ha någon som lagar maten åt en (manligt argument) osv.

Att bo själv representerar ett kontinuitetsbrott eller åtminstone möjligheten till ett sådant. Det frirum en egen lägenhet under ungdomsperioden innebär ger utrymme för reflexion över och kritik av föräldrarnas vuxenroller och en självständig utprovning av en egen

vuxenroll. Att avstå från detta frirum innebär att man inte har egna vuxna boendeerfarenheter att falla tillbaka på när man bildar egen familj. Sannolikheten för att föräldrarna då i större grad kommer att fungera som förlagor är stor. Ytterst uttrycker detta ett bejakande av traditionella familjemönster och en lojalitet med den egna familjen.

Att traditionella familjemönster i många fall kommer att följas i de framtida exilchilenska hemmen finns både levande bevis för och utsagor om. De två tjejer som har barn, Sonia och Alejandra, har båda tagit huvudansvaret för hem och barn på bekostnad av eget förvärvsarbete. Isabel vill vara hemma länge med sina barn och tar ställning för en strikt könssegregerad uppdelning av hushållsarbetet. Liknande tendenser, men inte lika klart uttryckta, finns i flera andra flickors berättelser. Eduardo vägrar att befatta sig med hushållsarbetet mer än vad som är absolut nödvändigt. Ernesto och Ramiro säger lite generat att deras mammors omsorg om dem gör dem ovilliga att bo på egen hand. Hugo bor på bostadshotell men går hem till mamma och äter.

För de fyra ungdomar - Teresa, Sonia, Juan och, med viss reservation, Pedro - som bott själva utan att bilda egna familjer på ett sätt som stämt med föräldrarnas förväntningar har detta också lett till dramatiska brytningar med föräldrarna. Teresa, Sonia och Juan har också ett tydligt ångerfullt inslag i sina berättelser. Uppenbarligen har de utmanat mycket centrala värderingar. I Eduardos, Carinas och Alejandras historier - alla tre flyttade hemifrån i samband med att de bildade egna familjer på ett av föräldrarna accepterat sätt - finns inga spår av denna dramatik.

Det ljumma intresset för att flytta hemifrån av andra skäl än att bilda egen familj och dramatiken kring de fyra undantagen från denna tendens vill vi sätta i samband med den motsättning mellan en svensk individuell frihet och en chilensk respekt för äldre människor och de kulturmönster de förmedlar som diskuterats av nästan alla informanter. I de fyra fall då ungdomarna valt den egna lägenheten har det fungerat som en rumslig markering av den individuella friheten. I tre fall - Juan, Sonia och Teresa - har valet upplevts som mycket smärtsamt. Ungdomarnas beslut har rönt stort motstånd från föräldrarna och alla bär de på skuld känslor efter att ha genomdrivit det. För Pedros del har den svenska boendekarriären inneburit den mest omfattande kulturella metamorfosen bland informanterna.

När de övriga sexton ungdomarna - de som flyttat hemifrån i samband med att de bildat egen familj, de som

väntar med att flytta tills de ska bilda egen familj och de som förlägger ett eget boende i en diffus framtid - argumenterar för ett fortsatt hemmaboende utgår de alltid på olika sätt från vikten av att bibehålla familjegemenskapen. Argument som t ex svårigheten att få en lägenhet på Göteborgs ansträngda bostadsmarknad eller bekymmer för de höjda utgifter ett eget boende skulle innebära saknas helt i intervjuerna. Sammantaget ger alla intervjuerna bilden av den egna lägenheten som en brytpunkt mellan individuell frihet och familjegemenskap och -kontinuitet. De som väljer den egna lägenheten ställs inför stora problem och nya situationer. De som avböjer den stannar kvar i den trygghet som ett fast och traditionellt familjemönster utgör.

Den fasta familjesammanhållningen framhålls av så gott som alla ungdomarna som ett mycket positivt värde som man vill värna om. Det råder ingen tvekan om att detta latinamerikanska kulturdrag är djupt förankrat och av största vikt för ungdomarnas identitetsutveckling. Å andra sidan får man inte glömma bort att familjerna lever i exil och att exilen kan ha påverkat familjedynamiken i andra riktningar än de som är historiskt och kulturellt välförankrade i Chile. Två psykologer (Bustos/Ramos Ruggiero 1984) anför följande teori.

Omställningen i samband med flykten är svår och mycket stor för föräldrarna. Vi har visat vad den inneburit för deras position på arbetsmarknaden och för deras boende men svårigheterna är givetvis mer grundläggande än så. Att lära sig kommunicera lika avancerat som i hemlandet på ett helt nytt språk och att lära sig förstå och fungera i en främmande kultur lika bra som i sin egen är bokstavigt talat näst intill omöjligt för en vuxen person. För barnen är det däremot snarast roligt, enkelt och spännande att lära känna och anpassa sig till den nya kulturen (jfr t ex rapporterna om första generationens svårigheter i flyktingförläggningarna och denna undersöknings informanterns berättelser om förlägningsvistelsen som en spännande och rolig tid). Samtidigt förstår de och tycker synd om sina föräldrar. Denna dubbelhet skapar skuld som binder dem i ett ambivalent förhållande till föräldrarna. Den från Chile medförda familjesammanhållningen skulle alltså spås på av skuldkänslor gentemot föräldrarna. Själva vill vi tillägga att det faktum att ganska många föräldrar men betydligt färre ungdomar säger sig vilja flytta tillbaka till Chile (både vad ungdomar och föräldrar beträffar kommer troligen betydligt färre att rent faktiskt flytta tillbaka) kan förstärka dessa känslor av skuld om ungdomarna upplever det som att de sviker sina föräldrar genom att inte följa med dem tillbaka.

Hur pass stor giltighet en sådan teori har bland de ungdomar vi intervjuat vill vi som lekmän på psykologins område inte uttala oss om men onekligen verkar den kasta ett förklarande ljus över vissa ungdomar. Miguels önskan att som nyinrättat familjeöverhuvud föra sin familj till lugn och ro i ett hus en bit från stan och det faktum att de ungdomar som rör sig mest obehindrat utanför exilchilenska miljöer är barn till de föräldrar som integrerats mest i svensk kultur är åtminstone två saker som teorin kan förklara. Den viktiga slutsatsen här är emellertid att den exilchilenska familjegemenskapen går att problematisera längre än vad ungdomarna gör.

Å andra sidan finns det i vart fall idag tecken på att föräldrarna av medvetna eller intuitiva skäl undviker att binda sina barn alltför fast vid sig. Vi tänker på alla utsagor om att föräldrarna undvikit att tala chilensk politik - mer precist: den politik som fördes under allendetiden - med sina barn. De föräldrar vi pratat med säger att detta beror på att man inte velat binda barnen vid sitt eget förflutna eftersom man anser det viktigt att barnen får försöka skapa sitt eget liv i Sverige. Vissa skräckexempel från avlägset bekanta som uppfostrat sina barn till att en dag ställa allting till rätta i Chile anförs. Det har inte gått bra för dessa barn i Sverige, menar man. Humanitärt och kulturellt arbete för Chile är däremot så gott som allmänt, åtminstone under en avgränsad period i ungdomarnas liv.

Sammanfattningsvis: några av ungdomarna har inrättat sig i fas två-områden på ett sätt som förefaller stabilt och långvarigt. Betydligt fler hyser mer eller mindre elaborerade önskemål om ett framtida boende som inte är begränsat till de för svenskar mindre attraktiva miljonprogramsförortererna (de som före bostadsbristen hade lägenheter outhyrda). En fjärdedel av ungdomarna verkar idag ha kontakter och kunskaper om bostadsmarknaden som gör ett framtida boende utanför fas två-områden till ett sannolikt alternativ. Endast två av ungdomarna, Eduardo och Miguel, ser andra boendeformer än hyresrätten - bostadsrätt och villa - som åtråvärda.

Viljan att bo helt på egen hand är liten. Troligt är att chilensarna kommer att vänta lite längre än sina svenska generationskamrater med att flytta hemifrån. Av intervjuerna att döma kommer många att göra det i samband med egen familjebildning. I de nya chilenska hemmen kommer traditionella latinamerikanska könsrollsmönster i stor utsträckning att följas. Kontakten med föräldrarna kommer att vara fortsatt viktig men detta kommer inte att innebära att ungdomarna nödvändigtvis vill bo i föräldrarnas omedelbara närhet.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Efter en konfrontation med det myller av invandrade levnadsöden som tämligen detaljerat presenterats på de föregående sidorna är det begripligt om det analytiska skarpsinnet mattas hos läsaren och att det triviala konstaterandet "folk är så olika" blir den enda övergripande kunskapsvinsten. Det är i och för sig inte så illa. I likhet med många andra invandrarforskare vill vi understryka att kategorin "invandrare" inte bara rymmer ett antal nationaliteter utan också ett mycket större antal personligheter. Att invandrare precis som svenskar är individer bör rapportens tre första kapitel vara en ganska högljudd påminnelse om.

Men mer generella mönster finns faktiskt och vissa av dessa ska i det följande isoleras och beskrivas. Perspektivet kommer att snävas in till att endast omfatta boendet. Närmare bestämt ska tre väsentliga aspekter av boendet sammanfattas: 1. mönster i informantgruppens boendekarriärer och gruppens värderingar av dessa, 2. mönster i synen på och förhållandet till andra boendeformer än de informanterna i första hand har erfarenhet av samt 3. boendets relation till livsrytmen. Efter att vissa skillnader mellan de tre grupperna noterats företas en sista inventering av intervjuaterialet för att söka förklaringar till skillnaderna. Vi tror att dessa förklaringar pekar ut problemfält som är nödvändiga att iaktta också när man vill bedöma andra invandrargruppers boende.

Mönster i boendekarriärerna

Finländarnas boendekarriärer är de längsta och de som innehåller flest förändringar. Startpunkten är företagets bostadsbarack eller den omoderna ettan i Majorna. I samband med att miljonprogrammet sköt fart och de gamla arbetarstadsdelarna sanerades blev finländarna förortsbor. Därifrån har en del tagit det steg som skiljer gruppen från de två andra - till den egna villan. I en del fall ligger den i eller i anslutning till det gamla förortsområdet. Ett bidragande skäl till detta bör vara den relativt djupa identifikation med respektive bostadsområde som i första hand många av den andra generationens finländare känner. Ungdomarnas identifikation med uppväxtstadsdelen är horisontell och icke-etnisk. Det är den oftast svensk-

finska kompiskretsen inom den egna generationen som - givetvis tillsammans med informanter-nas föräldrar - utgör den lokala förankringen.

Identifikationen med den egna stadsdelen tycks vara känslig för förändringar av klasspositionen. De ungdomar - främst killar - som i en anda av självklarhet är arbetarklassen trogna har ett betydligt mer okompllicerat och positivt förhållande till barndomens stadsdel och förortsboendet som sådant än de som förbereder sig för ett klassbyte. Ingen av dessa senare är direkt negativ till uppväxtområdet men deras tankar om framtiden har problematiserats i en riktning som pekar mot ett farväl både till arbetarklassen och förorten. Två av finländarna, Tapio och Kristiina, har redan genomfört klassbytet. Ingen av dem bor i miljonprogramsförorter - en bor i hyresrättslägenhet i centrala Göteborg och en bor i radhus. När de berättar om barndomens boende överväger de positiva omdömena men utan att avigsidorna negligeras. Delvis beror detta på att de i sin yrkesverksamhet har till uppgift att hjälpa landsmän, andra invandrare och i det ena fallet svenska ungdomar med svårigheter att få fotfäste på arbetsmarknaden och som bor i miljonprogramsförorter. I den situationen blir erfarenheter av ett liknande boende - nyanserat bearbetade - en resurs.

I de flesta fallen verkar finländarna - både den första och den andra generationen - ha jämförelsevis goda kunskaper om den göteborgska bostadsmarknaden. De planer som görs upp förefaller realistiskt grundade och man vet vilka vägar man kan gå för att sätta dem i verket. Det finns inga exempel på att t ex social- eller invandrarförvaltningens tjänster tas i anspråk i samband med flyttningar. Finländarnas rörelser på bostadsmarknaden kännetecknas i det avseendet av självständighet. Däremot begränsas förstås ungdomarnas rörlighet - i de fall en sådan eftersträvas - av den göteborgska bostadsbristen i allmänhet och bristen på smålägenheter i synnerhet, men denna begränsning är inte etniskt avhängig utan gäller också för svenska ungdomar.

Bland turkarna var det männen som först kom till Göteborg. Också de bodde den första tiden i omoderna, små lägenheter, företrädesvis i Gamlestaden. När deras familjer efter ungefär ett halvt decennium kom till Göteborg blev trångboddheten stor och i det närmaste allmän. Problemet fick sin lösning i en massiv utflyttning till de nybyggda förorterna, Biskopsgården i första hand där en stor del av den turkiska kolonin koncentrerats. Förklaringarna till denna process är många och varierar från vad som framträder som en kommunalt dirigerad deportation till en turkisk önskan om att få bo modernt och i omedelbar närhet av landsmän.

Att reda ut skeendet på ett mer systematiskt sätt skulle kräva ett eget projekt - vi avstår själva från vidare spekulationer. Någon förflyttning - motsvarande finländarnas - från Biskopsgården finns det inga exempel på i intervjuerna. Snarare finns det tecken på att koncentrationen där skulle kunna öka. Av intervjuerna att döma trivs också de flesta turkarna förhållandevis bra med sitt nuvarande boende.

Både den första generationen och den andra är rotad i Biskopsgården (och i de andra förortsområden som informanterna bor i) men till skillnad från finländarna är rötterna etniska och vertikala. Umgänget är i första hand begränsat till den egna släkten och i andra till landsmän. Kontakterna med svenskar är däremot få. Den andra generationen har större svenska kontaktytor men dessas begränsningar framträder tydligt i intervjuerna. Kompisar i den egna generationen skapar naturligtvis en förankring i stadsdelen hos den andra generationen men det är ändå släktingarna i Biskopsgården som utgör den överlägset största orsaken till identifikation med området. I påfallande många exempel är också de jämnåriga kompisarna släktingar.

Den andra generationen turkars rörlighet på bostadsmarknaden är liten och vid en jämförelse med finländarnas mindre självständig. Det finns något exempel på att en far kunnat förmedla en lägenhet till sitt barn men i övrigt finns i stort sett bara en väg till en ny turkisk bostad. I sin mest renodlade form kan den beskrivas som en envis övertalningskampanj riktad mot bostadsbolag och -förmedling. I en del fall tas socialtjänstens invandrarkonsulenter till hjälp. Andra vägar till nya bostäder framskyntar inte i intervjuerna och den som beskrivits upplevs oftast som mödosam och är upphov till en hel del missnöje.

De nya bostaden ska ligga i samma bostadsområde och gärna i samma del av bostadsområdet som föräldrarnas. Tendensen - för hela den turkiska gruppen - i de flyttningar mellan bostadsområden som förekommit eller som det uttrycks önskemål om är snarare riktad mot Biskopsgården än från. Förutom närheten till landsmän framhålls som förklaring den jämförelsevis väl utbyggda sociala servicen för turkar i området, främst skolundervisning på turkiska för barnen.

I några av intervjuerna med storstadsturkar som inte bor i Biskopsgården modifieras det turkiska mönstret något, främst genom ett större svenskt inslag i umgängeskretsen, men den vertikala identifikationen med bostadsområdet delar dessa ungdomar med sina landsmän från Kulu och Cihanbeyli.

Endast i intervjuerna med turkarna har det formulerats

önskemål om förändringar i det egna bostadsområdet. Vi tänker på det väldokumenterade behovet av lämpliga samlingslokaler. I första hand efterlyses en fast lokal med fullgod ventilation för FTU - Förenad Turkisk Ungdom - i andra hand lokala kaféer. Någon jämför Biskopsgården med Angered och tycker att det senare området gynnats mer än det förra av kommunen. Varför skulle inte Biskopsgården också kunna få ett Folkets hus i vilket svenskar och invandrare av olika etnisk bakgrund skulle kunna träffas och lära känna varandra? frågar den personen.

Denna studie har inga ambitioner att vara åtgärdsinriktad men vi vill trots det framhålla att vi åtskilliga gånger förvånats över att det högst modesta önskemålet om en fast och hälsosam FTU-lokal inte har tillgodosetts, särskilt med tanke på den mycket stora sociala roll som det nuvarande provisoriet spelar.

Chilenarna skiljer sig från de andra två grupperna genom att de flyttat direkt (i en del fall från flyktingförläggningar) in i miljonprogrammets bostäder. I en första fas har man kommit att bo i Angered, främst Hammarkullen. Denna koncentration har varit ett stöd för chilenarna, speciellt den första tiden, men negativa synpunkter på den finns också. Det vanligaste har varit att man lärt känna sina landsmän i exilen först i Hammarkullen. De chilenska relationerna är alltså inte, som fallet är med konyaturkarna, grundad på en lång historia av gemensam interaktion. Tvärtom har chilenarna i stora stycken skilda erfarenheter från hemlandet som givit upphov till ibland divergerande livsstilar. Detta gäller t ex ett så viktigt område som de klassrelaterade erfarenheterna. Dessa skillnader i bakgrund bör vara ett av de viktigare skälen till att de oftast positiva omdömena om livet i Angered alltid åtföljs av kommentarer av vad man sett som en krävande social kontroll. Några har upplevt den som svåruthärdlig, andra tycker att den inte är så mycket att bråka om men alla nämner den och nästan alla har vidtagit vissa åtgärder för att begränsa den. Några har ransonerat det chilenska grannumgänget (utan att begränsa umgänget med chilenare), några har flyttat från Hammarkulletorget till Sandeslätt och några uppger den sociala kontrollen som ett av skälen till att man flyttat från Angered. När dessa begränsningar väl är genomförda har de flesta bara gott att säga om Angered.

Rörelsen i de chilenska boendekarrirärerna går tendentiellt från Angered till miljonprogramsformer som inte är invandrartäta. Där har en del, som fallet är med två av informanterna i Backa, upprättat ett boendemonster som uppvisar en del likheter med turkarna i Biskopsgården. Man bor i närheten av chilenare ur fle-

ra generationer som man känt sedan länge och det är dessa man umgås med och inte med svenskar. För andra har flyttningen inneburit att det chilenska umgänget alltmer blandats upp med ett svenskt.

Den andra generationens förhållningssätt till de olika bostadsområdena fördelar sig på en skala från djup och etnisk identifikation över multietnisk till ingen särskild identifikation alls. Däremot är kontakten med den egna familjen genomgående viktig.

Värderingen av andra boendeformer

Den enda gruppen i materialet som sökt sig mot andra boendeformer än hyresrättens är finländarna. Många i första generationen har skaffat sig villa. Det egna huset får alltså betraktas både som ett relativt åtråvärt och realiserbart mål bland dem. I den andra generationen bor bara en informant, en av undersökningens äldsta, i radhus men många önskar sig ett eget hus lite längre fram i livet i samband med familjebildningen.

Bland turkarna är hyresrättens ställning mycket stabil både i den första och den andra generationen. I den andra har endast Murat eget hus (som han delar med sina föräldrar). Nästan ingen annan av ungdomarna är inställd på att i framtiden överge hyresrätten. Detta betyder inte att andra boendeformer är ointressanta för turkarna. Många, både i den första och andra generationen, äger ju faktiskt ett eget hus. Detta är emellertid alltid beläget mycket långt från Biskopsgården, närmare bestämt i Turkiet.

En chilensk familj bor i bostadsrätt. Bytet från hyres- till bostadsrätt kan dock i första hand inte beskrivas som ett resultat av familjens beslut utan av fastighetsägarens. Alla de övriga familjerna bor i hyresrätt. Två ungdomar vill en dag bo i eget hus. Eduardo har påbörjat en boendekarriär som mycket väl kan tänkas sluta i en villa - bostadsrätten som han och hans tjej letar efter och Eduardos arbete som banktjänsteman kan ge dem både det kapital och de kunskaper som behövs för att nå dit. Miguel får sägas stå betydligt längre från det egna huset. I övrigt intar inte drömmen om villan eller bostadsrätten någon framträdande plats i de chilenska intervjuerna.

Boendets relation till livscykel

Bland de intervjuade finska ungdomarna är det genomgående så att de vill dröja några år med att bilda familj och skaffa barn. De vill i stället tänja ut ung-

domsperioden för att få möjlighet att "leva livet" som någon säger. Begreppet "leva livet" har en gemensam, lustbetonad betydelse för alla ungdomarna. Man vill under en period i livet ägna sig åt att ha roligt - välja lust framför plikt eller lustprincip framför realitetsprincip, som en psykoanalytiker skulle säga. Plikter och mer stadgade former kommer med all sannolikhet att få sin tid, förutspår de flesta.

Men begreppet har också andra betydelser som skiljer sig åt en smula ungdomarna emellan. Några vill ägna sig åt studier som kan växlas in i ett intressant och engagerande arbete längre fram i livet, några vill prova på olika arbeten för att så småningom kunna hitta ett som man mer varaktigt kan ägna sig åt, några vill mer opreciserat söka sig till nya upplevelser för att upptäcka och utveckla mindre kända sidor i den egna personligheten. Det inre sambandet mellan de här olika hållningarna är behovet av att i en anda av frihet och lust på egen hand förvärva kunskaper och erfarenheter som man inte upplever kan förmedlas av föräldrar och skola. Vuxenlivet är inte bara något man övertar från sina föräldrar - man vill också självständigt experimentera sig fram till en plats i det som man trivs med. Så står alltså ungdomsperioden för de finska ungdomarna i varierande grad för en markering av frihet gentemot föräldrarna och de traditioner de representerar.

För de flesta finska ungdomarna spelar boendet en viktig roll under ungdomsperioden som den beskrivits ovan. Den egna lägenheten, som man ibland ska bo i själv, ibland med sin tjej/kille eller sina kompisar, blir eller kommer att bli en objektivisering av självständigheten och den rumsliga basen för experimenterandet och kunskapsförvärvandet. Ungdomens boende kontrasteras också i många fall mot det kommande vuxenlivets. När man får familj och barn är det inte hyresrättslägenheten i förortsområdet eller mer centralt i Göteborg man har i tankarna utan den naturskönt belägna villan, gärna i närheten av uppväxtområdet. Såväl den egna lägenhetens funktion som dess form kan alltså sägas vara anpassad till en uttänjd ungdomsperiod av sökande, frihet och lust.

De flesta finska ungdomarna bor fortfarande hemma hos sina föräldrar. Några för att de inte har ekonomiska möjligheter att skaffa en egen lägenhet (p g a studier och ibland ovilja att ta studielån), några för att de inte fått tag i en och samtliga, förstås, för att de trivs hemma. För samtliga gäller dock att de trots detta anser sig befinna sig i den uttänjda ungdomsperioden och att de vill bo på egen hand innan de bildar familj.

Hos turkarna är den första egna bostaden i samtliga fall bergfast länkad till det egna familjebildandet. Det finns knappast något exempel i intervjuerna på att någon av ungdomarna ens reflekterat över ett boende helt på egen hand. Det enda undantaget skulle i så fall vara Halûks år på folkhögskolan. Bland konyaturkarna är hemmaboendet i många fall t o m mer utvidgat i tiden än så. Det är vanligt att det gifta paret den första tiden bor i samma lägenhet som föräldrarna till den av makarna som vuxit upp i Sverige (de intervjuade konyaungdomarna hittar ju sina makor/makar bland de unga i Kulu och Cihanbeyli). Detta beror givetvis på svårigheterna att hitta en lägenhet i Biskopsgården som inte ligger alltför långt ifrån föräldrarnas men överensstämmer samtidigt med det traditionella tillvägagångssättet vid familjebildning i Konya. Åtminstone tills för något decennium sedan följdes den tradition som sa att makarna efter giftermålet och minst två år framåt bodde i mannens hushåll där den unga hustrun intog platsen som *gelin*, svärdotter, en plats förknippad med hårt och tungt arbete (Engelbrektsson 1982:153).

Familjebildningen innebär heller inte att man byter boendeform. Man bor kvar i hyresrätt i Biskopsgården och en utökad barnaskara skapar inga större förändringar än att man försöker hitta en större lägenhet i området. En del av de unga paren har i samband med giftermålet fått ett eget hus i Turkiet och i det bor man under sommarbesöken i hemlandet. Att en gång för alltid flytta dit är en tanke som många umgås med men dubier mot tankens realiserbarhet finns alltid med i resonemangen.

Chilenarna intar en mellanställning mellan finländare och turkar. Om boendet på egen hand före familjebildning är välförankrat bland finländarna och sambandet mellan den första egna bostaden och familjebildning hundraprocentigt bland turkarna kännetecknas chilenarna av att de inte har något entydigt svar på frågan om det egna boendet. Den är föremål för diskussion. Många av dem säger att de skulle vilja prova på att bo på egen hand men samtidigt är oviljan att flytta hemifrån utbredd. Man har en rad goda argument för att bli kvar hemma. Nästan alla dessa utgår på något sätt från vikten av att bibehålla en god familjesammanhållning.

Några av ungdomarna har flyttat hemifrån i en fas av egen familjebildning och några säger uttryckligen att de vill göra det. Ett par ungdomar har skaffat sig egen lägenhet fristående från familjebildningen. För denna grupp har det egna boendet inneburit dramatik och relativt stora problem och/eller genomgripande kulturella omorienteringar. En tredje grupp intar en mer vacklande och diffus hållning.

Sammanfattningsvis kan det sägas att de chilenska ungdomarna lyssnar till två motstridiga budskap. Deras kulturella tradition sätter ett eget boende i samband med familjebildning medan de svenska ungdomar de har omkring sig oftast tar ställning för ett "ungdomligt" boende på egen hand. De chilenska ungdomarna har som sagt ingen entydig lösning på problemet men det verkar som om traditionens röst tendentiellt är den starkare.

Skillnaderna mellan grupperna och den kulturella bakgrunden

Det är alltid riskabelt att försöka förklara kulturvariationer, särskilt när man diskuterar variationer i den kultur som vi alla lever och verkar i. Det finns ju en oändlig mängd faktorer att ta hänsyn till när man t ex vill försöka jämföra finskt boende i Göteborg med chilenskt och turkiskt. Resultatet av jämförelsen är till stor del avhängigt vilka faktorer man vill och kan överblicka och vilken utsiktsplats som är den bästa är det minst sagt svårt att hitta det avgörande argumentet för. Däremot är det fullt möjligt och därtill önskvärt att ange sin position.

Våra iakttagelser utgår i första hand från intervjuaterialet. Det är i de sextio invandrarungdomarnas berättelser vi ska försöka hitta förklaringar till att boendemönstren i de tre grupperna avviker från varandra. Teoretisk och empirisk litteratur har en undanskymd plats i den fortsatta diskussionen. Den förs över tre problemfält. Att på detta sätt bejaka ungdomarnas subjektivitet innebär att de tre problemfälten i vissa fall endast blir partiellt belysta. Vi har med litteraturens hjälp försökt vidga perspektivet. Men i detta sammanhang vill vi påminna om vårt primära syfte - att studera informanternas egna förklaringar till den situation de befinner sig i.

Valet av perspektiv innebär alltså begränsningar av diskussionen. Det finns inom den teoretiskt inriktade litteraturen exempel på försök till totala, sammanfattande beskrivningar av olika kulturer och kultursfärer samt skillnaderna mellan dem. Vi har alltså valt att inte utgå från dessa. Det innebär att skillnaderna mellan svensk, finsk, chilensk och turkisk kultur inte kommer att beskrivas direkt utan indirekt genom de praktiska konsekvenser de får i informanternas berättelser. Mycket skulle t ex kunna sägas om islam och det patrilineära släktskapssystemet i Konya, om moderns ställning i den latinamerikanska familjen, om finsk sisu men perspektivvalet medför således att dessa fenomen endast berörs när de avsätter spår i intervjuerna.

Invandringens karaktär - graden av omställning

Två av grupperna har kommit hit av arbetsmarknadsskäl, en utgörs av politiska flyktingar. Finländarna och turkarna har alla kommit till Sverige och Göteborg för att balansera ett arbetskraftsunderskott i industrin - för att inträda i den svenska arbetarklassen. Det betyder inte att klasstillhörigheten alltid förenat dem.

Knappt hälften av de turkiska familjerna kommer från den turkiska landsbygden och ett liv präglad av fattigdom och enkla materiella förhållanden. De har alla arbetat i eller i anslutning till jordbruket och i många fall har detta inbringat inkomster som varit små och ofta otillräckliga. Landsbygdsturkarnas skol-utbildning har, med svenska mått, genomgående varit mycket kort.

Av de familjer som kommer från större städer har ingen erfarenheter från industriarbete. Familjefäderna har varit småföretagare och hantverkare, en har haft ett akademiskt yrke.

Vid emigrationen föreställde sig de turkiska fäderna att deras vistelse utomlands skulle bli kort. De hade för avsikt att arbeta hårt i industrin, inte av kärlek till det manuella industriarbetet, inte av önskan att tillhöra den västeuropeiska arbetarklassen utan för att tjäna ihop tillräckligt med pengar för att livet i Turkiet efter den förmodat snara hemkomsten skulle anta mer materiellt drägliga former. Synen på arbetet i Sverige kan alltså betecknas som i högsta grad instrumentell - man arbetade nästan uteslutande för att kunna förverkliga mål långt från det svenska varvet och fabriken.

Även om bara ett föräldrapar kom att återvända hem - perioden av turkisk familjeåterförening i Göteborg var den första fingervisningen om den utvecklingen - bär livet i Sverige fortfarande spår av det instrumentella draget i emigrationen. Många - också i den andra generationen - talar ännu om att flytta hem, kontakterna med hembyn eller hemstaden är livliga och enligt flera informanter tillbringar "alla" turkiska familjer två av årets månader i hemlandet, ibland i det hus man låtit bygga för pengar man arbetat ihop i Sverige. Därtill kan läggas att ingen av föräldrarna lämnat industrin annat än som långtidssjukskriven eller sjukpensionär och att det endast är i några fall som man kan säga att deras barn fått en markant större dos expressivitet i sin syn på arbetet. Skillnader mellan generationerna i detta senare avseende finns det visserligen gott om men särskilt stora är de inte.

De flesta av de finska familjerna kommer från arbetarklassen. De övriga har sina rötter i ett tynande småbrukarsamhälle och har vid unga år vant sig vid ett agrartproletärt mångsyssleri. Familjerna har ingått i en omfattande strukturomvandlingsprocess som inte har kunnat avslutas i Finland utan som också kan sägas ha tagit den svenska arbetsmarknaden i anspråk.

Männen tycks aldrig ha umgåtts med ambitionen att lämna arbetarklassen för att gå upp i medelklassen. Tvärtom verkar det som om arbetaridentiteten inte bara varit fast förankrad utan också förädlats. Man har, ibland i något av en äventyraranda, sökt sig mot arbeten som ställt större krav på manuell kunskaper och ett praktiskt handlag. Många har genom mångsyssleriet provat på en rad olika yrken och därigenom samlat på sig stora kunskaper från manuellt arbete och vant sig vid att arbeta hårt.

Tendensen i Sverige har varit densamma. Det var i Göteborgs industrier de flesta började arbeta. Färre är idag kvar där. Många har lämnat industrin för arbetaryrken som man trivts bättre med och som man kunnat få tack vare det manuella yrkeskunnande man redan samlat på sig. Just denna strävan att försöka få yrken som står i nivå med yrkeskunnandet och samtidigt vara sin klass trogen är det förhållande som gör att finländarna kan tillskrivas en större grad av expressivitet i inställningen till arbetet än turkarna. Mönstret går igen främst hos killarna i den andra generationen - man vill ha arbetaryrken men man vill ha bra och roliga arbetaryrken.

Till skillnad från de två andra grupperna har emigrationen för finländarna inte inneburit att kvinnorna bytt social position. Redan i Finland var hemmafruarna i klar minoritet. De flesta kvinnorna arbetade på fabriker och kontor. I Sverige har samtliga kvinnor förvärvsarbetat, åtminstone periodvis, precis som i Finland på fabriker och kontor. Städning, som några ägnat sig åt men som få ägnat sig åt idag, blev det enda nya svenska yrket. Några kvinnor har genom studier och någon gång föreningsmeriter i Sverige skaffat sig medelklassyrken.

Omständigheterna kring turkarnas och finländarnas arbetsmigration är alltså mycket olika. Turkarna har bytt klass i samband med utvandringen (mycket annat har förändrats i deras liv men det ska vi återkomma till) - från en klass som har sin bas i ett ålderdomligt agrart produktionsätt eller i småföretagsamhet och hantverk till en modern industriarbetarklass - och deras liv i Sverige har präglats - till viss del än idag - av önskan att återvända till det gamla sammanhanget i Turkiet men till en annan ställning i det.

Finländarna har inte bytt klass i samband med utvandringen och det har man heller inte eftersträvat. Man har i stället i många fall kunnat utveckla samma praktiska talanger som man velat utveckla i Finland och för detta har man bemötts med uppskattning från svenska arbetsgivare och kunder.

Konyaturkarna har kommit till Sverige genom en omfattande kedjeinvandring. Hela släktgrupper - ibland omfattande mellan femtio och hundra personer - har ettappvis och kollektivt lämnat hembyn för att gruppera sig på en liten göteborgsk yta - några gator i Bis-kopsgården. Turkarnas svenska boendet syftar till stor del till ett provisoriskt återskapande av Kulu och Cihanbeyli i Göteborg. Man bor i närheten av vänner och släktingar från hemtrakten för att kunna bevara de gamla mönstren. Det kännetecknas också av att det inte är föremål för samma ekonomiska prioriteringar som boendet i Turkiet. Turkarnas svenska boende kan därför också tillskrivas instrumentalitet - det är den rumsliga basen i en ekonomisk strategi som (förhoppningsvis) ska skapa ett expressivt boende i Turkiet.

För finländarna har omställningen inte varit lika stor. Tvärt om blir likheterna mellan livet i Finland och Sverige det som faller i ögonen vid en jämförelse med turkarnas omställning. Denna likhet betonas också i många intervjuer, ungdomarna tycker inte att skillnaden mellan Finland och Sverige, mellan svenskt och finskt är särskilt stor. Denna vid en jämförelse ringa omställning är förstås ett av de viktigare skälen till att många av finländarna visar upp flera exempel på svensk rotfasthet. Ett exempel är det egna huset i en lugnare del av stan (som kanske kan sägas ingå i en lång kontinuitet - alla i den första generationen har erfarenhet av boende i eget hus, om inte annat så på barndomens småbruk), ett annat är de mödrar som genom studier och föreningsmeriter trätt in i medelklassen, ett tredje är de många önskemålen i den andra generationen om ett eget hus för den egna familjen i en lugn och naturskön del av Göteborg.

Bland finländarna finns heller inga exempel på att man köpt en permanentbostad i Finland. Däremot har några köpt sommarstuga där och några har ärvt en del i barndomens småbruk.

Chilenarna har inte som finländarna och turkarna själva valt att komma till Sverige, de har tvingats lämna sitt land på politiska omständigheter. Emigrationen har inte inneburit samma förhållandevis smidiga bevarande av klassidentiteten som hos finländarna. Den sociala rörelsen har varit nedåtgående också bland de emigranter som i Chile tillhörde arbetarklassen. Det chilenska yrkeskunnandet har inte utnyttjats av den

svenska arbetsmarknaden. På arbetslivets område har alltså hemlandets mönster bytts ut mot andra där chilensarnas yrkeskompetens inte kommit till användning och inte, som hos finländarna, överförts till svensk mark och vidareutvecklats.

I det chilenska fallet är det inte frågan om en kedjeemigration av konyaturkisk modell. Tvärtom har flykten inneburit att samtliga släkter splittrats. Ett etniskt boende baserat på släktskap har alltså inte varit möjligt för chilensarna att upprätta i Göteborg. Koncentrationen av chilensare i Angered är säkert besläktad med de lokalsamhällen i storstaden som ungdomarna minns eller hört talas om från Chile men den svenska varianten har i så fall tillförts en delvis ny problematik, nämligen de negativa sidorna av den sociala kontrollen. De umgängesformer som under årtal mejslats fram och slipats av i grannskapet i Chile har ersatts av en rent rumslig närhet till en heterogen grupp människor som egentligen bara har de övergripande kulturella erfarenheterna och det politiska engagemanget gemensamt. Närheten till landsmän har inneburit en trygghet och periodvis fungerat stimulerande och utvecklande men skillnaderna inom gruppen, de klassmässiga, de skilda partitillhörigheterna etc, har samtidigt inneburit en hel del slitningar.

Hoppet om ett snart återvändande till Chile var till en början livaktigt och starkt. För många var det i det perspektivet inte särskilt nödvändigt att eftersträva en mer djupgående svensk integration. Närheten till landsmän var då en fördel - tillsammans med dem kunde man vidmakthålla de chilenska traditionerna. Kanske kan man säga att det under denna period fanns många "turkiska" drag i den chilenska kolonin.

Men med åren har det stått klart att det snara återvändandet varit en mindre realistisk framtidsbild. I takt med att man gradvis vant sig vid ett liv i Sverige, att barnen alltmer integrerats i Sverige o s v har återvändandet också blivit svårare att genomföra. Dessa successiva insikter vill vi sätta i samband med tendensen i de chilenska boendekarriärerna. När det svenska boendet förlorat sin tillfälliga karaktär har man försökt inrätta sig på ett sätt som gör en långvarig vistelse i Sverige mer acceptabel. Rörelsen har gått från Hammarkullen och Angered mot icke-invandrarartata förorter. Ibland har man omgrupperat sig rent latinamerikanskt - man har bosatt sig i närheten av de latinamerikaner som man upplevt sig ha mer gemensamt med och ibland har man, bl a genom boendet, utvecklat ett umgänge med större svenska inslag. I något fall har man också lämnat förorten.

Några enstaka föräldrar har återerövat den sociala

position som man haft i Chile, men de flesta tycks vara varaktigt stabiliserade i icke-kvalificerade yrken om man inte helt eller delvis slagits ut från arbetsmarknaden. Däremot önskar man generellt inte samma tillvaro för barnen. Bejakandet av utbildning är kanske störst i den chilenska gruppen. Med tanke på att ungefär hälften av föräldrarna i Chile genom utbildning etablerat sig i medelklassen kan hela denna process ses som en avbruten och återupptagen klassmässig kontinuitet. Eduardo är kanske den informant som bäst illustrerar detta. Hans far - i Chile i en ganska framskjuten position inom medelklassen tack vare akademiska studier - har i Sverige levt som icke-kvalificerad arbetare utan ambitioner till ett klassbyte för egen del men har samtidigt uppmuntrat Eduardo till vidare studier på ett synnerligen livligt sätt.

Men också bland de chilensare som i hemlandet tillhört arbetarklassen har den positiva inställningen till utbildning varit förhållandevis utbredd. Detta kan mycket väl vara ett arv från Unidad Popular-tiden då kunskap och medvetandegörande sågs som en väg från fattigdom och förtryck.

Det är också bland de ungdomar som tydligast hör sammat föräldrarnas önskemål om en gedigen utbildning som ett boende i det chilenska kärnområdet och ibland i förorten avvisas. Önskemålen om ett större manöverutrymme på arbetsmarknaden tycks följas åt av önskemål om större manöverutrymme också på bostadsmarknaden. I vilken utsträckning detta verkligen kommer att utnyttjas får däremot bli en öppen fråga. Mot en rent rumslig rörlighet talar alla utsagorna om vikten av bibehållandet av en god familjesammanhållning. Som redan nämnts behöver emellertid inte en god chilensk familjesammanhållning innebära att man bor i varandras omedelbara närhet.

Det andra alternativet är att ungdomarna inrättar sig i de boendeformer föräldrarna skapat sedan de börjat betrakta sin vistelse i Sverige som om inte permanent så långvarig. Omgrupperingen i icke-invandrartäta områden tycks tillfredställa också ungdomarnas krav på ett bra boende. Den stabilitet som kännetecknar dessa ungdomars boende kan däremot inte sägas vara lika utbredd bland ungdomarna i Angered även om ingen av dessa är direkt negativt inställd till området.

Chilenarnas omställning i samband med flykten har varit stor. Flykten har inneburit ett klassbyte och endast i undantagsfall har de gamla sociala positionerna återerövrats. I den andra generationen finns däremot flera exempel på försök till socialt avancemang främst med utbildningens hjälp. Bland dessa ungdomar formuleras ibland önskemål om ett boende utanför förorten.

Dessa önskemål å ena sidan och koncentrationen av chil-
lenare i Hammarkullen å den andra utgör ramarna för
den generella processen i chilennarnas göteborgska bo-
ende.

Strategier för att säkra kulturell kontinuitet

Av avgörande betydelse för den andra generationen in-
vandrares förutsättningar att internalisera svenska
värderingar, bl a sådana som rör boendet, är deras
respektive kulturers beredskap för att öppna sig gen-
temot yttre influenser, liksom kulturernas tolerans
mot individuella avsteg från de traditionella mönst-
ren. Frågeställningen hör till kulturvetenskapernas
mer komplicerade men är icke desto mindre av största
betydelse när man diskuterar kulturmöten.

Här är inte platsen att ge sig i kast med frågeställ-
ningen på en teoretisk nivå. Vi ska fortsätta på den
empiriska väg vi redan slagit in på och sammanställa
de strategier för ett säkrande av den kulturella kon-
tiniteten som intervjumaterialet innehåller och rela-
tera dessa till ungdomarnas eget boende.

Det är i den turkiska gruppen dessa strategier är
flest, synligast och mest systematiskt relaterade till
varandra. Unga konyaturkar i Biskopsgården växer upp i
ett område där större delen av deras släkt utgör
familjens primära umgänge. Deras egna kompisar är ofta
också deras släktingar. Barnens uppfostran, som vid en
svensk jämförelse beskrivs som "hård" och "sträng"
utan att värderas negativt, syftar till respekt och
lydnad gentemot föräldrarna. Pojkarna får med åren en
viss frihet - de kan t ex besöka Göteborgs centrum, de
kan vara med i idrottsklubbar etc. Flickorna är däremot
hårdare hållna. Vistas de i Göteborgs centrum sker
det alltid i sällskap med äldre syskon eller andra
äldre släktingar. Exemplet med den turkiska folkdans-
gruppen är illustrativt för de strama tyglar flickorna
hålls i: så länge den bedrev sin verksamhet i Göteborg
tillät föräldrarna flickorna att delta men när det
blev aktuellt med turnéer utanför kommungränsen - vil-
ket skulle ha inneburit övernattningar långt från
hemmet - sade föräldrarna ifrån. Resultatet blev att
dansgruppen så småningom fick läggas ner. En motive-
ring var risken för en alltför intim kontakt med
svenska killar. För den som trotsar föräldrarnas ogil-
lande och inleder förhållanden med svenska killar är
risken för stigmatisering överhängande, vilket Serpils
historia om "hon som gick med den svenske killen"
visar.

Den turkiska kulturen, främst den landsbygdsbaserade,
har beskrivits som patriarkalisk (Soydan 1979, Yazgan

1983). Faderns starka ställning beskrivs också på många ställen i intervjuerna. Det är i första hand mot honom man ska rikta sin respekt och det är ytterst honom man ska lyda. Faderns råd inhämtas inför viktiga beslut i livet, också i de fall då hans kunskaper om det aktuella problemet är ringa, som när Durmuş beskriver faderns råd som avgörande inför linjevalet till gymnasieskolan trots att fadern var dåligt insatt både i det svenska utbildningssystemet och i Durmuş' betyg. Det är också fadern som sköter familjens ekonomi. Så länge ungdomarna bor hemma har de ingen egen ekonomi - intjänade pengar lämnas till fadern som fördelar dem inom familjen.

Man gifter sig vid unga år och man gifter sig, som nämnts, oftast med någon från hemtrakten i Turkiet - alltså någon som inte påverkats av livet i Sverige. Exakt i vilken utsträckning ungdomarna själva väljer äktenskapspartner och tidpunkt i livet för giftermål lämnar intervjuerna dåligt besked om men det är uppenbart att föräldrarna spelar en aktiv och viktig roll då dessa val görs. I vart fall finns inget exempel på någon som valt en äktenskapspartner som inte stämt överens med föräldrarnas förväntningar. Som tidigare nämnts inleds en del äktenskap med en tids boende i föräldrarnas/svärföräldrarnas lägenhet i Biskopsgården.

De tidiga äktenskapen innebär i regel en slutpunkt för eventuella vidare studier. Giftermålet riktar den ekonomiska strategin mot inkomstförvärvande för att skapa acceptabla materiella rammar kring familjelivet. Det är också vanligt att barnafödelse följer tätt på giftermålet vilket naturligtvis ökar och skärper skälen att fullfölja den ekonomiska strategin. Det är mycket ovanligt att prioritetsordningen är den omvända. För t ex Işık, den enda av ungdomarna som har akademiskt utbildade föräldrar, är det mycket viktigt att fullfölja studierna innan äktenskap kommer på dagordningen.

Bland storstadsturkarna följs i stort sett samma mönster men i en något mindre konturskarp och konsekvent version. Många av dem beskriver sin uppfostran som friare än konyaturkarnas. Exemplet på att detta är riktigt är många men vid en svensk jämförelse kan inte adjektivet "fri" sägas vara det mest träffande vid en karakterisering av mönstret i deras uppfostran.

Bevarandet av den kulturella kontinuiteten kan alltså sägas vara viktig bland turkarna och därtill effektivt säkrad. Föräldrarnas och traditionens röst blir den starkare i den andra generationens liv genom att andra röster ges mindre utrymme. För det första genom att den primära socialisationen syftar till respekt för

föräldrarna, deras auktoritet och den tradition de förmedlar. I sammanhanget ska nämnas att både auktoriteten och traditionen har sin ideologiska förankring i Islam och Koranen vilket tillför socialisationen en ontologisk nivå och därigenom, vid de tillfällen legitimeringsfrågorna dras till sin spets, en oemotsäglichhet som svensk uppfostran i allmänhet saknar. För det andra genom att möjligheterna till en svensk sekundär socialisation minimeras. Under uppväxten är barnens förhållande till det svenska reglerat av föräldrarnas gränsdragningar och förmaningar, i hög grad för flickorna, i något lägre för pojkarna. Någon period av ungdomligt experimenterande med livsstilar och försök till självständig utprovning av en egen vuxenroll kan knappast sägas existera då barn- och vuxenroller är så markant infasade i varandra. Ungdomarna lever under faderns auktoritet tills de bildar egen familj. Livet fortlöper inom ramarna för samma institution - den turkiska familjen. Den "avinstitutionaliserade" ungdomsperiod som var viktig för de unga finländarna för att möjliggöra ett självständigt kunskapsförvärvande saknas bland turkarna.

I ett annat avseende är ungdomarna heller inte förbättrade för ett boende utanför den turkiska familjinstitutionen. Spaltningen av könsrollerna är mycket konsekvent bland turkarna. Flickorna har sedan barnsben uppfostrats till att ansvara för hushållsarbetet medan pojkarna - generellt sett - inte alls tagit del av det. Den turkiske kille som skaffar sig en egen lägenhet - vilket alltså ingen av de intervjuade gjort - ställs inför svåra prov när han plötsligt tvingas lära sig hushållsarbetets grunder.

Detta innebär emellertid inte att den andra generationens livsmönster blir en återupprepning av den förstas. Vissa förändringar har inträtt. Den viktigaste är kanske att alla flickorna på något sätt etablerat en kontakt med arbetsmarknaden som bygger på yrkesutbildning. Alla har minst gått en tvåårig gymnasieutbildning. Skillnaden mot deras mödrar, som i många fall inte gått i skolan alls, är alltså mycket stor. Också till det yttre skiljer de sig från sina mödrar; med undantag för Halide går ingen av dem i traditionell klädedräkt. Pojkarna har också fått mer utbildning än sina fäder. I de flesta fallen har de också fått mer kvalificerade arbetsuppgifter.

Men "det turkiska livsförloppet" - det direkta steget från faderns familj till den egna - har ingen brutit med, inte heller bland de fem unga turkar som på olika sätt markerat sin självständighet gentemot föräldrarna. I en del fall har deras självständighetssträvanden kringgårdats av mycket dramatik och upplevts som smärtsamma men alla har hållit fast vid det turkiskt-

svenska mönstret i boendekarriären: man har flyttat hemifrån först vid den egna familjebildningen och äktenskapet har inneburit att eventuella studier övergivits till förmån för förvärvsarbete.

Hur kan då detta värnande av den kulturella kontinuiteten relateras till boendet? Främst på två sätt: det obrottsliga sambandet mellan den första egna lägenheten och det egna familjebildandet och den fortsatta turkiska boendekonzentrationen. Avvisandet av en rumsligt avgränsad ungdomsperiod är både en viktig del i strategien för att säkra kontinuiteten och samtidigt en del av just det traditionella mönster som ska värnas. Ett eget boende skulle innebära att ungdomarna både fick distans till de gamla kulturmönstren och att de exponerade sig för svenska kulturella impulser. Då kontinuiteten är så pass viktig är det begripligt att ett boende helt på egen hand, utanför familjeinstitutionen, utesluts.

Den vid en jämförelse ensidiga internaliseringen av den egna kulturens värderingar - som ju sker på bekostnad av ett intimare umgänge med svenska värderingar - skapar å ena sidan en trygghet i det egna sammanhanget, å andra en viss känsla av avstånd till det svenska. Det är också i de turkiska intervjuerna man hittar de kraftigaste kontrasteringarna av svenskt och invandrat. Detta gäller i första hand det svenska socialisationsinnehållet som faktiskt upprör en del av de turkiska ungdomarna. Man uppfattar det som en norm-och tygellös uppmaning till brådmogenhet och individualism som ibland slår över i hänsynslöshet, känslökyla och t o m kriminalitet. Avståndet till det svenska innebär att den kulturella repertoaren blir specialiserad. Bland landsmännen i Biskopsgården kan man fungera och trivas alldeles utmärkt men ensam bland svenskar kan det vara svårare att finna sig till rätta. Detta förhållande avspeglar sig också, menar vi, i boendet. Man stannar kvar i Biskopsgården - och ibland flyttar man också dit från andra stadsdelar - där man kan interagera med människor som delar ens grundläggande värderingar. Det är symptomatiskt att den i gruppen som boendemässigt står för de största förändringarna, Murat, som både lämnat Biskopsgården och bytt boendeform, tagit med sig sina föräldrar till villan.

De finländska ungdomarna kan avhandlas mer kortfattat då deras situation i stora stycken är den motsatta turkarnas. De flesta av de kontinuitetssäkrande strategier som omger de unga turkarna saknas hos finländarna. Det finns i stället en rad inslag i de finska berättelserna som pekar mot att kulturell kontinuitet inte upplevs som något särskilt viktigt att omhulda. De turkiska ungdomarna är förhållandevis väl oriente-

rande om föräldrarnas gamla liv i Turkiet. De redogör ofta för det med empati och engagemang och de tycks angelägna om att presentera ett om än enkelt så respektabelt och hedervärt förflutet, ibland med sådan iver att misstankar om ett halvt medvetet förskönande ligger nära till hands för den kritiske lyssnaren. På så vis kan man säga att de turkiska ungdomarna upplever det som viktigt att själva ta ansvar för familjens förflutna - föräldrarnas historia är också deras.

Så är det inte med de finländska ungdomarna. De känner visserligen till föräldrarnas historia, dock inte lika väl som turkarna känner sinas, men den förmedlas sällan med större inlevelse. Ibland uppges föräldrarna ha bott "ute på byschan", ibland uppges "en koja (...) ute i bushen" som familjens stamort. Det annorlunda liv som föräldrarna levt på de gamla småbruken tillskrivs aldrig några sublimare kvalitéer. Att t ex generationerna arbetade sida vid sida ges uteslutande en ekonomisk förklaring: man arbetade tillsammans för att man var tvungen för att få det att gå ihop. Det går att hitta många fler exempel på sådana distansskapande element i berättelserna. Föräldrarnas gamla liv i Finland beskrivs ofta som något kuriöst som egentligen inte angår en på djupet. Däremot kan man identifiera sig negativt med föräldrarnas historia. Några tjejer beskriver t ex sina mödrars tidiga inträde i modersrollen som ett misstag som de senare i livet ångrat och som tjejerna själva inte tänker göra om. Ingen av ungdomarna vill bilda familj så tidigt i livet som de flesta av föräldrarna gjort.

Precis som turkarna beskriver finländarna ofta sin uppfostran som sträng och hård. Men om turkarnas uppfostran syftade till att överföra ett traditionellt livsmönster och välformulerade värderingar om hur livet bör levas hade den finska strängheten ett annat ändamål. Som tidigare nämnts betonade den finska uppfostran självständighet och inte ett liv i enlighet med traditionen. Denna iakttagelse överensstämmer, som också tidigare nämnts, med slutsatserna i den enda vetenskapliga studie i ämnet som vi känner till (Turunen 1981). Det viktiga är att kunna stå på egna ben, inte ligga samhället till last, vara duglig i sitt arbete och kapabel att möta nya situationer i en föränderlig värld. "Om man bara vill något så går det" sa Tuijas föräldrar. Man kan möjligen hävda att denna uppfostran främjar en klassmässig kontinuitet och till stor del är väl detta sant. Den duglige och kompetente arbetaren kan vara och är i många fall den logiska slutprodukten av den finska uppfostran men Tuija och några andra ungdomar har visat att den också kan befrämja klassbyte.

Med visst undantag för uppfostran upplever inte de

finska ungdomarna att deras etniska bakgrund i något väsentligare avseende skapat kulturella gränser mellan dem och svenska ungdomar. I stället understryker man likheterna mellan finskt och svenskt, Finland och Sverige.

De finska ungdomarna vill också leva ut sin självständighet under en uttänjd ungdomsperiod. Man vill ha roligt och man vill lära sig saker på egen hand, saker som man inte tror kan förmedlas av föräldrar och skola utan som måste upplevas. Det egna boendet spelar en viktig roll i denna läroprocess. Det ska fungera som en objektivering av självständigheten och vara ett synligt bevis för att man klarar sig på egen hand.

Bland vissa av ungdomarna är troheten mot förorten och uppväxtområdet utbredd. Detta beror emellertid inte på att man, som fallet var med turkarna, socialiserats till en etniskt specialiserad kulturell repertoar som kräver ett tätare umgänge med landsmän utan främst på att man hittat en trygg plats i ett finskt-svenskt och ibland multietniskt kompisumgänge.

Spännvidden i inställningen till den kulturella kontinuiteten är mycket större i den chilenska gruppen än i de båda andra. Å ena sidan finns t ex Alejandra som i det här avseendet har en hel del gemensamt med de turkiska flickor som intervjuats. Hennes umgänge med svenska kompisar har under uppväxtåren reducerats genom föräldrarnas gränsdragningar. Det var t ex inte tillåtet för Alejandra att besöka stans discotek tillsammans med de svenska tjejerna. Hon har vid flera tillfällen chockerats över svenska kamraters beteende i skolan och på fritiden, utan att därför moralisera över det. Hon tror att hennes chocker härrör från hennes uppfostran som kraftfullt understrukit vikten av respekt gentemot vuxna, deras auktoritet och de kunskaper de förmedlar. Alejandra bor i Backa där hennes umgänge är ganska strikt avgränsat till latinamerikaner och en del av hennes bekanta är också hennes släktingar. Alejandra har aldrig bott på egen hand; hon flyttade hemifrån först när hon gifte sig med en nyanländ chilensare. Hon bor i föräldrarnas omedelbara närhet och hon besöker dem varje dag. Dessa förhållanden, och ytterligare några fler, överensstämmer med det turkiska kontinuitetsbevarande mönstret.

Som hennes motpol kan syskonen Eduardo och Sonia få tjänstgöra. De har av sin far uppmanats till självständighet, nästan på ett "finskt" vis. Av sin pappa har de fått lära sig att "respektera bara den som respekterar dig och som är värd din respekt". Respekten ska alltså utgå från egna och självständiga bedömningar av andra personers kvalitéter och beteenden och inte bestämmas av position i en åldershierarki. Äldre per-

soners auktoritet och det de med hjälp av den vill förmedla kan ifrågasättas utifrån Eduardos och Sonias egna ståndpunkter och erfarenheter. De har också erbjudits en stor personlig frihet av fadern som får sin symboliska sammanfattning i den egna nyckeln till lägenheten, de oreglerade tiderna för hemkomst på kvällen och de tidiga spritinköpen för Eduardos räkning. Den kritik Sonia, som ju fått påtagliga svårigheter i livet just på grund av den frihet som fadern erbjudit, riktar mot faderns uppfostringsmetoder tyder på att hans budskap om frihet under personligt ansvar mot en chilensk kulturell bakgrund varit mycket avantgardistiskt. Vad Sonia efterlyser är just mer traditionella och fasta ramar kring livet och en uppfostran inte olik den Alejandra fått. Mellan Alejandras svar på frågorna om kontinuitet och kontinuitetsbrott å ena sidan och Sonias och Eduardos å andra kan de andra ungdomarnas svar placeras in.

Det finns alltså inget enhetligt chilenskt svar på frågorna om den kulturella kontinuiteten. Några av ungdomarna har inspirerats av vad de uppfattat som ett svenskt budskap om största möjliga frihet för ungdomar att självständigt utforma sitt liv utan inblandning från föräldrar. För deras del har de självständiga experimenten - i vilket ett självständigt boende fungerat som en mycket viktig integritetsmarkör - inneburit hårt föräldramotstånd, stora personliga svårigheter och skuldkänslor. Tendensen i de övriga intervjuerna pekar mot att man är beredd att överta föräldrarnas mönster och sätta ett eget boende i samband med eget familjebildande men en parallell tendens är de många vaga uttalandena om att man gärna skulle vilja prova på att bo på egen hand. Vi vill tolka detta som att de allra flesta chilenska ungdomarna uppmärksammat och inspirerats av ett svenskt budskap om ett självständigt ungdomligt boende utanför familjeinstitutionen men att de trots detta - åtminstone i nuläget - vill fullfölja kontinuiteten.

Det finns ett ganska tungt argument för att ungdomarna generellt sett troligen kommer att föredra att vänta med att flytta hemifrån tills en process av eget familjebildande inletts. Även om ungdomarna mottagit många svenska kulturella impulser tycks de traditionella könsrollerna inte ha varit föremål för någon genomgripande omvärdering. Området är lite känsligt, eller kanske snarare generande, för vissa av ungdomarna. De känner till att de svenska könsrollerna genomgått en omdefinieringsprocess och många känner förmodligen ett uttalat krav på sig att bejaka den. Men de som talar öppet om saken är relativt samstämmiga. Killarna är inte särskilt bevandrade i hushållsarbete och inte heller nämnvärt intresserade av det, och tjejerna vill ta huvudansvaret för arbetet med hem och barn

samtidigt som de hoppas kunna kombinera det med förvärvsarbete. I slutändan föreligger alltså ett rent funktionellt hinder för ett boende på egen hand.

Vi gör inte anspråk på att kunna förklara den chilenska dubbelheten i förhållandet till den kulturella kontinuiteten - dels skillnaden mellan individer, dels värnandet av vissa grundläggande mönster (familjesammanhållningen, könsrollerna) parallellt med en relativ öppenhet för svenska impulser - men två aspekter av problemet ska mycket kort och översiktligt beröras.

För det första - och vi utgår fortfarande i första hand från informationen i intervjuerna - finns det fasta, traditionella kulturella mönster i Latinamerika. Informanternas föräldrar är präglade av dessa men de tillskriver dem inte samma religiösa legitimitet (endast några av de chilenska föräldrarna är aktiva och troende katoliker) som de turkiska informanterna tillskriver sina. Därigenom är möjligheten större att problematisera och diskutera dem.

För det andra är chilensarna politiska flyktingar. De har blivit det p g a att de radikalt har problematiserat sin egen kultur, åtminstone de politiska dimensionerna av den. Dessutom är många av ungdomarnas föräldrar akademiskt utbildade och därigenom bekanta med den vetenskapliga kritiska granskningen och problematiseringen av verkligheten.

Upplevelsen av särbehandling och förhållandet till svenska myndigheter och arbetsgivare

I många av de turkiska intervjuerna, främst de konya-turkiska, är svårigheter i kontakterna med myndigheter och arbetsgivare ett mycket framträdande tema. Man återkommer till det gång på gång, ofta i form av dramatiskt uppbyggda anekdoter, framförda med engagemang och stor berättarteknisk skicklighet och med en och samma sensmoral: turkar behandlas inte väl av svenska myndigheter och arbetsgivare. En del historier handlar också om diskriminerande bemötande från svenska privatpersoner; grannar, arbetskamrater, men de är inte fullt lika många och de balanseras ofta med erfarenheter av "bra" svenskar som behandlat informanterna med respekt, kamratlighet och hjälpsamhet.

De flesta historierna handlar om de problem föräldrarna ställts inför i samband med att de fått förslitningsskador efter många års tungt och monotont arbete på varv och i fabriker. Man tycker sig ha hamnat inför en kompakt mur av oförståelse och ibland nonchalans från läkare, arbetsledning och försäkringskassa när man försökt få skadorna erkända som yrkesskador. Med

tanke på att dessa bittra erfarenheter starkt bidragit till att forma föräldrarnas bild av svenska myndigheter är det begripligt att ungdomarna inte växer upp med särskilt stora förväntningar på egna goda myndighetsrelationer.

Ungdomarna har själva hunnit samla på sig dåliga erfarenheter av myndigheter och arbetsgivare. I något fall rör det sig, precis som för föräldrarna, om problem i samband med yrkesskador. Oftast handlar historierna emellertid om svårigheter att få arbete och bostad. Det är viktigt att lägga märke till att de unga turkarna i själva verket begär väldigt lite av det svenska samhället. De lägenheter i Biskopsgården som de först efter utdragna övertalningskampanjer lyckas erövra kan knappast beskrivas som speciellt åtråvärda bland svenska göteborgare och detsamma får sägas gälla de jobb - enklare kontorsarbete, anställning som affärsbiträde osv - som de unga turkarna vill ha. Medvetandet om att också detta lilla är så svårt att få ger stöd för uppfattningen att turkar särbehandlas. Många ger också uttryckligen problemen etniska förklaringar. Mest drastisk är kanske Serpil som efter att ha sökt "tusen" jobb övervägde att färga håret och byta medborgarskap för att äntligen få jobb som affärsbiträde.

Uppgifterna om invandrarfientlighet från svenska privatpersoner är som sagt inte lika många. Detta kan stämma ganska väl med den viktigaste slutsatsen i Westins kvantitativa undersökning om svenskars inställning till invandrare (Westin 1987): den stora majoriteten av svenskar har en tolerant inställning gentemot invandrare. Men, som Westin också påpekar, den invandrarfientlighet som faktiskt finns får invandrarna känna av och det sätter sina spår. Av intervjumaterialet att döma hör turkarna också till de grupper som mest får känna av den. Åtminstone en delförklaring till detta finns i Westins undersökning. I en rangordning av tjugo invandrargrupper gjord efter undersökningspersonernas uppfattning av de egna värderingarnas likhet med invandrargruppernas hamnar turkarna på sextonde plats. Mer olika i värderingshänseende upplevde undersökningspersonerna endast etiopier, zigenare, iranier och kurder.

Den särbehandling som turkarna upplever att de har utsatts för och svårigheterna att forcera också byråkrattens första frontlinjer verkar i de flesta fallen ha lett till att man vill ha så lite som möjligt att göra med myndigheter. Man nöjer sig med de arbeten, bostäder och sociala förmåner man lyckats säkra och vänder sig i stället in mot gruppen för att finna stöd och trygghet. Här spelar naturligtvis boendet en mycket viktig roll. Koncentrationen av turkar i Biskopsgården

får, så vitt vi kan se, också ses som en effekt av upplevd särbehandling, både från myndigheter och privatpersoner. Ansträngningarna att hålla ihop gruppen för inbördes hjälp och stöd medför också en rent rums-
lig sammanhållning.

Ett annat skäl till att turkarna tenderar att vända myndigheterna ryggen hör ihop med en auktoritetskonflikt i kulturmötet. Traditionellt bland konyaturkarna har familjöverhuvudet - fadern - och ytterst släktens överhuvud varit den instans som fattat mer övergripande beslut och som förmodats förfoga över de kunskaper som krävts för ett klokt beslutsfattande. Men i Sverige - ett land där statliga och kommunala myndigheter spelar en mycket större roll i enskilda människors liv och där familjeöverhuvudets kunskaper har en betydligt snävare relevans - hotas hans auktoritet ständigt att urholkas. För att rädda familjeöverhuvudets auktoritet och det traditionella hierarkiska mönstret blir det nödvändigt att avgränsa en turkisk sektor av livet i Sverige där de gamla mönstren kan fortsätta gälla och att hålla denna sektor fri från andra auktoriteters inflytande.

Vid ett besök i en turkisk familj såg vi familjeöverhuvudet överlämna en tjock bunt icke ifyllda blanketter till den turkiske invandrarkonsulent/-sekreterare som vi samarbetat med. Vi tyckte scenen var symboliskt mättad och illustrativ för den svensk-turkiska auktoritetsfördelningen. Det var familjeöverhuvudet som tagit hand om de blanketter som familjemedlemmarna fått från olika myndigheter och det var han som överlämnade dem till invandrarkonsulenten. Själva ifyllandet av dem såg han emellertid inte som sin uppgift - i just det momentet av blanketthanteringen förlitade han sig på de svenska myndigheterna (konsulenten).

Familjeöverhuvudets ställning och tilltron till hans auktoritet är också fortsatt stark i Sverige. Det kanske tydligaste exemplet på detta är när Kasim (vars föräldrar inte bor i Sverige) skulle skaffa lägenhet åt sig och sin fru vände sig till sin svärfar. Kasim kände då inte till Bostadsförmedlingens existens. Svärfadern åtog sig uppdraget och kontaktade sin vicevärd som ordnade en omodern enrummare i svärfaderns trappuppgång.

Den inåtvända strategin innebär att kunskaperna om svenska myndigheter ökar mycket långsamt. Detta leder paradoxalt nog till att behovet av vissa myndigheters tjänster - nämligen de som har till uppgift att hjälpa invandrare i mötet med svensk bostadsmarknad, arbetsmarknad, sjukvård osv - ökar. Dessa myndigheter har, p g a den turkiska boendekonzentrationen, fördelat en del av sina resurser till - Biskopsgården. Här är den

turkiska hemspråksundervisningen bäst utbyggd, här finns turkiska dagisavdelningar, här har Invandrарbyråen en filial med turkisktalande personal och här har fritidsgården vissa aktiviteter som riktar sig mot den turkiska gruppen. Detta innebär i sin tur att turkar som inte bor i Biskopsgården ibland överväger att bosätta sig där. Vårt exempel är Kasim och Halide som funderar på att flytta till Biskopsgården för att sonen ska få bästa tänkbara hemspråksundervisning.

Det råder ingen tvekan om att dessa myndigheters arbete fyller en mycket viktig funktion för de turkar som finner sin trygghet i den inåtvända strategin. Deras insatser skattas högt av dessa turkar och i själva verket är de ju en garant för att turkarna ska kunna fortsätta leva i det mönster som är deras trygghet i Sverige. Behov av dem avtar heller inte: visserligen får några av de unga turkarna med åren ett mer självständigt förhållande till dessa myndigheter men å andra sidan sker en kontinuerlig nyrekrytering till den grupp som ansluter sig till den inåtvända strategin. Vi tänker på de ungdomar som i relativt vuxen ålder kommer till Göteborg genom giftermål med göteborgsturkar. Dessa har ofta en förhållandevis kort skolgång bakom sig och deras kunskaper i svenska är obefintliga.

Men alla turkar har inte samma attityd gentemot myndigheter. Den grupp som tydligast avviker från den just beskrivna är de ungdomar som genom mer individuella strategier delvis brutit med det traditionella mönstret. De drar sig inte undan myndigheterna utan de ställer krav på dem. De två viktigaste kraven är större resurser åt de myndigheter som har till uppgift att underlätta turkarnas integration - men absolut inte assimilation! - i det svenska samhället och ett rättvist bemötande från myndigheter och arbetsgivare och inte bara deklARATIONER om ett sådant. Samtidigt upplever några av ungdomarna i denna grupp den assistens från vissa myndigheter som uppskattas så högt av den förra gruppen som en mycket irriterande inskränkning av turkarnas handlingsfrihet. Lika vanligt är dock att man vill liera sig med de myndighetspersoner man har förtroende för i ansträngningarna att förbättra turkarnas situation. Det är tydligt att det bland dessa ungdomar finns en vilja att stå på egna ben och ta ansvar för sig själv och för turkarnas situation i Sverige och Göteborg. Men också i denna grupp är behovet av närhet till landsmän mycket stort. Alla utom en av ungdomarna bor i Biskopsgården.

Işik, flickan vars föräldrar var de enda som hade akademisk bakgrund, är den av ungdomarna som har minst att säga om svenska myndigheter. Hennes och hennes föräldrars förhållande till dem tycks vara präglad av

självständighet. Hos dem finns heller inga behov av att bo i närheten av landsmän.

I intervjuerna med finländarna finns inga exempel på svårigheter i relationerna till svenska myndigheter - de nämns över huvud taget mycket sparsamt. Däremot finns det bland de unga finländarna två personer som själva är myndighetspersoner, Kristiina och Tapio. Tapio och hans tjej har i boendekarriären använt sig av de kunskaper som de förvärvat just som sådana. Han menar att hans sambo kunde prata till sig en central hyresrättslägenhet genom att hon som myndighetsperson visste hur en myndighetsperson på Bostadsförmedlingen vill bli bemött.

I den andra generationen präglar inte förhållandet till myndigheter boendet och boendepelanerna mer än vad det kan förväntas göra i motsvarande urval svenska ungdomar. I den första generationen fanns förstås ett större beroende av Bostadsförmedlingen under de första åren i Göteborg men ganska snart har de allra flesta skaffat sig en mer självständig roll på bostadsmarknaden.

Också den andra generationens och delar av den förstas roll på arbetsmarknaden är, som tidigare nämnts, i hög grad självständig och just detta har vi ju tidigare framhållit som en av de viktigare förklaringarna till finländarnas relativa rotfasthet och integrering i Sverige. Några av föräldrarna har emellertid haft vissa svårigheter på arbetsmarknaden och några har slagits ut från den men det är svårt att sätta detta i samband med några strategier som fått effekter på boendet på samma sätt som hos turkarna. Juhanis och Raijas fäder kan möjligen sägas dela vissa aspekter av det konyaturkiska mönstret. Juhanis far har aldrig haft svenska arbetskamrater och behärskar därför svenska språket ganska dåligt. Raijas far är partiellt utslagen från arbetsmarknaden pga en skada och har heller aldrig lärt sig svenska så bra. Deras respektive umgängeskretsar är i stort sett helfinska och utgörs till stor del av grannar till de båda männen och de är båda ovilliga att flytta ifrån sina bostadsområden. Ingen av dem beskrivs emellertid som särbehandlade av arbetsgivare och myndigheter.

Mycket få ungdomar berättar om invandrarfientligt bemötande från privatpersoner. Däremot säger en del ungdomar att sådant var vanligare när de var små. Den förklaring till denna attitydförändring som förs fram är ganska intressant. Man menar att så länge finländarna var den enda större invandrargruppen i Sverige fick de utgöra måltavla för invandrarfientligheten. När sedan andra invandrargrupper började komma hit - företrädesvis sådana vars utseende markant avvek från

det svenska (invektivet "svartskallar" är ju knappast riktat mot finländare) - fick dessa överta finländarnas roll. Numer betraktar svenskar knappast alls finländare som invandrare, menar man. Detta förmodande stämmer också rätt bra med Westins undersökning. På värderingslikhetslistan hamnade finländarna på tredje plats. Mer "svenska" värderingar upplevde man bara att norrmän och danskar hade.

Det finns egentligen bara ett exempel på att invandrarfientlighet varit en bidragande orsak till att en persons livssituation förändrats och det är Olavis. Invandrarfientligheten från jämnåriga svenskar var ett viktigt skäl till att hans första period i Sverige blev så fylld av problem. Han lämnade Sverige och "gjorde om" invandringen. När han nu är tillbaka i Göteborg är hans situation mycket stabilare men det är ändå så att hans provisoriska och nedtonade förhållande till boendet och det täta umgänget med landsmännen i den finska föreningen inte kan förklaras utan att man tar hänsyn till hans situation under den första perioden i Sverige.

De chilenska familjernas första tid i Sverige var, precis som för de flesta andra flyktingar, präglad av en mycket nära relation till svenska myndigheter. I flyktingförläggningarna - som de flesta familjerna vistats i - utgjorde representanterna för olika myndigheter, AMS främst, de enda svenska kontakterna. Från förläggningarna har sedan svenska myndigheter ledsagat chilensarna genom att föreslå utbildningar, arbeten, bostadsområden. Det första boendet i Göteborg, i Hammarkullen i första hand, är till viss del ett resultat av myndigheters rekommendationer.

Svenska myndigheter har alltså spelat en stor roll i chilensarnas svenska liv. För några gör de det fortfarande, för andra spelar de numer ingen roll alls. Också i det här avseendet är alltså spännvidden stor. Som den ena referenspunkten är det återigen lämpligt att välja Alejandra och hennes liv i Backa. Hennes förhållande till myndigheter är gott. Genom att använda dem som en buffert mellan sig själv och det svenska samhället kan hon avgränsa ett exilchilenskt sammanhang som hon trivs med att leva i. Subtraherar man den turkiska bitterheten kan man alltså säga att Alejandras strategi på nära håll är besläktad med den turkiska.

Ernestos mamma kan exemplifiera den andra referenspunkten. Hon har genom att själv bli något av en myndighetsperson gjort sig oberoende av myndigheter, naturligtvis med undantag för den roll de spelar som hennes arbetsgivare. Hennes familjs boendekarriär är också starkt präglad av självständighet.

Till skillnad från turkarna så har chilenaernas förhållande till myndigheterna och även till arbetsgivare - av intervjuerna att döma - varit om inte gott så neutralt. Många i den första generationen har haft det svårt i Sverige och Göteborg, särskilt den första tiden, men det har inte avsatt många spår av bitterhet mot myndigheter och arbetsgivare i intervjuerna (Miguels far hör till de få undantagen). På vissa viktiga områden verkar det också som om kontakterna mellan chilenaerna och myndigheter och arbetsgivare fungerat bättre än för turkarna. Precis som hos turkarna har mötet med den svenska arbetsmarknaden varit hårt och många har slagits ut från den - dock inte lika många som bland turkarna. Men chilenaerna berättar inte samma historier som turkarna om kafkavandringar i byråkrattens labyrinter för att få skador och krämpor erkända som yrkesskador. Bland chilenaerna är det vanligare att man jämförelsevis snabbt och odramatiskt blivit klassad som arbetshandikappad och hänvisats till ett yrke som anpassats efter den nedsatta arbetskapaciteten. Detta verkar heller inte ha givit upphov till större missnöje.

Det går att dra en parallell mellan myndighetsrelationen på arbetets område till den på boendets. Där har man också upprättat ett förhållande som mer liknar turkarnas beroende än finländarnas självständighet och som man inte är uttalat missnöjd med. Många chilenaer bor ju trots allt kvar i det Hammarkullen som man hänvisades till vid ankomsten till Göteborg. Också då man flyttat från Hammarkullen har man gått "myndighetsvägen" - främst via Bostadsförmedlingen har man fått lägenheter i förorter dit de allmännyttiga bostadsbolagen under perioder har haft svårigheter att få hyresgäster och där verkar man ha inrättat sig på ett sätt som man trivs med. Ibland med myndigheter som buffertar, ibland i ett självständigt och mer direkt förhållande till det svenska samhället. I den första generationen finns det egentligen bara ett exempel på att man skaffat lägenhet via kanaler som är oberoende av myndigheter; Bostadsförmedlingen, invandrarförvaltning osv, och det är Ernestos familj.

I den andra generationen har en knapp tredjedel egen lägenhet. Vi ska här inte spekulera över vilka vägar resten av ungdomarna kommer att gå när det väl blir aktuellt med att bilda eget hushåll men rent generellt kan man säga att intervjuerna inte vittnar om särskilt omfattande kunskaper om vägarna till en egen bostad. Av de sju (Hugo som bor på bostadshotell oräknad) ungdomar som har flyttat hemifrån (en har flyttat hem igen) har sex gjort det i en relativ självständighet från myndigheter. Dessa ungdomar är dels de tre ungdomar med mer dramatiska boendekarriärer som beskri-

vits i avsnittet *Frihetsrus* och dels tre av ungdomarna i avsnittet *Egen nyckel och fria tider*. För dessa senare ungdomar spelar myndigheter en mycket liten roll, främst därför att deras föräldrar gjort sig förhållandevis oberoende av dem. För den sjunde av ungdomarna, Alejandra, är den egna boendekarriären helt myndighetskanaliserad.

Den auktoritetskonflikt som bl a reglerade turkarnas myndighetskontakter finns det få spår av i de chilenska intervjuerna. När den uppträder är det först vid mycket tillspetsade och dramatiska tillfällen, som när socialsekreterarna tog ställning för Teresa gentemot hennes far bl a genom att försöka få henne placerad i fosterhem. Resultatet blev att Teresa påtagligt upprördes av detta intrång på faderns auktoritetsområde. Av händelsen kan man dock inte dra några generella slutsatser om chilernarnas uppdelning av familjens och myndigheters auktoritetsområden särskilt med tanke på att det i intervjuerna finns exempel på helt andra gränsdragningar. (Alejandras mamma lät sig t ex övertalas av en socialsekreterare att låta sin andra dotter, Alejandras syster, flytta till en egen lägenhet trots att mamman först var övertygad motståndare till flyttningen.)

Uppgifterna om invandrarfientligt bemötande från privatpersoner är färre bland chilenerna än bland turkarna men fler än bland finländarna. I ett fall har invandrarfientligheten fått uttalade konsekvenser för boendet. Miguel definierar ut andra stadsdelar än Hammarkullen eftersom han ser dem som potentiellt farliga platser. Han vill bo kvar i Hammarkullen inte därför att han trivs så bra där utan för att han där ingår i ett gäng latinamerikanska killar som utgör ett värn mot unga svenskars invandrarfientlighet. Det är också delvis p g a denna som han drömmer om att flytta med sin familj till ett hus en bit utanför stan för att där få lugn och ro.

Främst bland pojarna i avsnittet *Där ute är Sverige, här inne är Chile* finns också uppgifter om upplevd invandrarfientlighet. Uppgifterna är inte lika dominerande som i intervjun med Miguel men de förekommer och de rör ofta öppna provokationer och ibland handgrip-ligheter. I ljuset av Miguels berättelse är det möjligt att sätta dessa killars behov av det täta latinamerikanska umgänget i Backa respektive olika angränsningsområden i samband med uppgifterna om invandrarfientlighet.

Bland ungdomarna i avsnitten *Egen nyckel och fria tider* och *Utbildning för hela familjen* och bland vissa ungdomar i avsnittet *Frihetsrus* intar invandrarfientligheten en liten plats i intervjuerna. Ett skäl till

detta är att dessa ungdomars umgänge till stor del inte är etniskt avhängigt. De umgås generellt sett mer med svenskar än med latinamerikaner, oftast på gatorna i områden där det inte finns många latinamerikaner.

Pedros historia kan kanske ringa in en brytpunkt i det här avseendet. När han bodde i Angered var hans umgänge så gott som uteslutande latinamerikanskt och det latinamerikanska gänget var under denna tid, åtminstone i början av den, indraget i våldsamma konfrontationer med svenska gäng. När Pedro så småningom började byta livsstil, vilket innebar stora förändringar i boendet, både vad gäller valet av boendeformer och bostadsområden, började han också välja sitt umgänge utifrån andra kriterier än de etniska. Han sökte sig till unga människor - både svenskar och flyktingar - som delade hans engagemang för länderna i tredje världen. Bland dessa svenska ungdomar betraktades och behandlades han mer som en individ än som en del av ett latinamerikanskt kollektiv. Därigenom lärde han dels känna svenskar på ett nytt sätt och dels fick han distans till den påträngande invandrarfientlighet han tidigare levt med. Fortfarande kan Pedro stöta på invandrarfientlighet men den befinner sig då alltid i periferin av hans livssammanhang. Han behöver inte slåss mot den, han beklagar den och överser med den.

Slutord

När vi formulerade frågeställningarna inför det här projektet uttryckte vi förhoppningen att intervjuandet utöver de sextio biografier som presenterats och diskuterats i denna rapport, också skulle avsätta intressanta synpunkter på och kritik av svenska bostäder, bostadsområden och boendeformer. Vi antog att invandrarna i intervjuerna skulle kontrastera hemlandets boende mot det svenska och t o m formulera önskemål om förändringar i bostadsområdena som skulle kunna vara av intresse för bostadsplaneringen.

Trots att vi vid intervjutillfällena rutinmässigt bemödat oss om att försöka fånga in sådana synpunkter och trots att intervjuandet i övrigt inbringat ett mycket rikt material har resultatet i just detta avseende blivit magert. Bortser man från en del iakttagelser som också de flesta svenskar gjort - t ex att det svenska grannumgänget har en reserverad och ibland kylig karaktär - och vissa önskemål om förändringar i Biskopsgården som turkarna delar med sina svenska grannar (bättre lekmöjligheter för barnen, badsjö osv) är det turkiska önskemålet om lämpliga samlingslokaler invandrarnas enda konkreta bidrag till bostadsplaneringen.

Detta magra resultat är inte en sviken förhoppning att beklaga utan ett undersökningsresultat i sig. Vi vill ge det följande tolkning. När invandrarna anländer till Sverige, till svenska bostadsområden och bostäder inriktar de inte sin energi på att försöka förändra bostäderna och bostadsområdena så att de stämmer bättre med de boendeförhållanden de har med sig från hemlandet. Snarare är det så att det svenska boendet antar formen av ett givet faktum som man försöker förstå och lära sig använda på ett sätt som man trivs med. Är man inte direkt missnöjd med sitt boende - vilket ju ingen av informanterna kan sägas vara - formulerar man inte någon explicit kritik av det. Ibland är det enkelt att lära sig förstå och använda det svenska boendet, som för finländarna, ibland är det svårare, som för turkarna (av skäl som berörts ovan). Men alldeles oavsett detta är det i första hand denna läroprocess man koncentrerar sig på, inte på försök att förändra boendet i riktning mot de boendeförhållanden man vant sig vid i hemlandet.

Med detta vill vi inte påstå att invandrarna har ett värderingsfritt förhållande till svenskt boende. Vår poäng är i stället att man inte primärt kan förvänta sig att hitta värderingarna i explicita och manifesterade påståenden och resonemang bland invandrarna. Däremot blir de synliga då invandrarnas levda förhållningssätt och anpassningsstrategier till det svenska boendet dokumenterats och tolkats. Det är detta tillvägagångssätt vi försökt följa på de föregående sidorna.

Dessa värderingar går att relatera till en explicit diskussion om boendet. Vi ska illustrera detta med ett exempel. Utan att ta stöd i en forsknings- och debathistorik vill vi påstå att det finns två skilda betoningar i sättet att värdera livet i en storstad. Den ena tar sin utgångspunkt i den anonymitet som storstaden erbjuder och i vars skydd det är möjligt att skapa originella livsstilar och specialiserade interaktionsfält. Den andra utgår från de enskilda bostadsområdena och tar där fasta på möjligheterna till och de faktiskt existerande formerna av gemenskap och grannumgänge. Å ena sidan storstaden som en väldig arena för vitt skilda livsstilar med anonymiteten som sin viktigaste förutsättning, å andra sidan storstaden som ett konglomerat av lokalsamhällen där alla känner alla, eller åtminstone har möjlighet att göra det. Kan invandrarnas levda boendevärderingar relateras till dessa två perspektiv?

Konyaturkarna i Biskopsgården vill använda det svenska boendet för att kunna bevara så mycket som möjligt av den släktskapsbaserade sociala och kulturella organisation man levtt i i Konya. Det är ur detta perspektiv

det svenska boendet betraktas: ett boende som borgar för en god och tät släktsammanhållning är ett bra boende, är den levda värderingen. Den stämmer dåligt överens med den uppskattande synen på storstadens anonymitet. Turkarna inte bara ansluter sig till lokalsamhällesperspektivet utan kan väl också sägas överskrida det. Få svenskar torde vara beredda att avgränsa grannskapet så radikalt som konyaturkarna. (Mot denna bakgrund är det inte överraskande att det är bland turkarna man hittar önskemål om förändringar i bostadsområdet. Men som sagt: endast ett fåtal av dessa är exklusivt turkiska och formulerade utifrån en kontrastering av turkiskt och svenskt boende. De flesta av önskemålen delar turkarna med svenska barnfamiljer.)

Chilenarnas boendestrategier komplicerar grannskapste-mat. Under den tid då ett snart återvändande till Chile tycktes realistiskt var det bra att bo i nära kontakt med landsmän. När återvändandet började framstå som betydligt mer avlägset blev den etniska bakgrunden för många en otillräcklig grund för ett angeradskt lokalsamhälle. En annan aspekt av storstadsboendet fick större betydelse för dessa chilensare - möjligheten att välja och avgränsa sitt umgänge inom snävare sociala och kulturella ramar. En aspekt som ligger något närmare anonymitetsperspektivet.

Det är kanske förhastat att säga att finländarna som turkarna och chilensarna försökt förverkliga ett lokalsamhälle i storstaden. Däremot är deras rotfasthet i respektive förortsområde stor. Men rotfastheten problematiseras av de ungdomar som i en "nysubjektivistisk" anda förbereder sig för ett klassbyte. Med en ny livsinriktning tenderar också boendevärderingarna att förändras - den gamla samhörigheten i ett lokalt baserat kompisgäng väger inte längre lika tungt. På dessa finska ungdomar utövar storstadsanonymiteten den största dragningskraften.

Med det här exemplet vill vi fästa uppmärksamheten på två företeelser. För det första: invandrarnas skilda boendestrategier förverkligas i stort sett i en och samma fysiska miljö. Både turkar, chilensare och finländare bor i ganska likartade förortsområden byggda på sextio- och sjuttiotalen. Denna tämligen triviala iakttagelse pekar mot en viktig slutsats. Vad som måste vara av primärt intresse för en kulturvetenskapligt inriktad boendeforskning är inte den fysiska miljön - lägenheterna, husen, bostadsområdena, staden - i sig som en kraft som determinerar livsstilar, utan dess *relation* till de boende som subjekt. Hur använder man sig av den fysiska miljön och med vilka övergripande livsmönster integreras den? Ett bostadsområdes fysiska utformning bestämmer inte vilket liv som ska

levas i det, däremot är det platsen för ett möte mellan förtingligad bostadsplanering och handlande subjekt.

För det andra: även om det kan vara ont om utsagda boendevärderingar blir boendevärderingarna synliga när relationen mellan den fysiska miljön och de boende studerats och analyserats. Också detta får sina metodologiska konsekvenser. Direkta svar på direkta frågor om boende - i enkäter och intervjuer - måste ställas i relation till informanternas övergripande livsmönster och boendestrategier. Bilden av de människor som studeras måste göras så total som möjligt.

Men exemplet påminner också om ett tredje och lika viktigt förhållande. De boendemönster invandrarna förverkligat i Göteborg kan inte förklaras utan kunskap om de kulturella processer invandrarna genomgått. Traditionerna i hemlandet, migrationens förlopp och karaktär, mötet med Sverige, svenskar, svenska myndigheter och svensk arbetsmarknad osv - alla dessa förhållanden och händelser i det förflutna har burit fram den boendesituation invandrarna befinner sig i idag. Lika mycket som invandrarnas boendemönster speglar levda värderingar om boende bär de på vittnesmål om utfallet av en lång och komplicerad kulturell process.

Det är de här två perspektiven - de levda boendevärderingarna och boendets rotsystem i det förflutna - som vi haft ambitionen att belysa i denna rapport.

Noter

1) Kommentarer till de inledande kortpresentationerna av informanterna.

En rad åtgärder har vidtagits för att bevara informanternas anonymitet. Samtliga informanter uppträder under pseudonym. Åldrar, bostadsområden, yrken osv har i en del fall ändrats, i andra har byten internt inom resp informantgrupp gjorts, i andra åter används ungefärliga begrepp ("Angered" i stället för t ex Rannebergen, "de östra stadsdelarna" i stället för t ex Kålltorp). Alla ändringar har dock genomförts så att den *sammantagna* bilden av gruppen och skiktningarna inom den ska överensstämma med verkligheten. I den jämförelsevis lilla chilenska göteborgskolonin är möjligheterna till identifikation av informanterna störst. Detta är skälet till att föräldrarnas klass-tillhörighet i Chile och i Sverige alltid anges, men yrkestillhörigheten endast i undantagsfall.

För de turkiska föräldrarna anges varken hemlandets klass- eller yrkestillhörighet. Detta dels av anonymitetsskäl, men också för att en sådan klassificering inte är särskilt nödvändig. Av det turkiska kapitlet framgår att den viktiga *kulturella* skiljelinjen i Turkiet går mellan storstads- och landsbygdsbor. För uppgifter om yrkesfördelningen inom resp grupp i denna undersökning hänvisas till avsnittet *Den första generationen i den andras berättelser - livet i Turkiet, utvandringen, den första tiden i Sverige*.

Av utrymmesskäl anges inte bostadsformen när informanten bor i hyresrättslägenhet. Andra bostadsformer - bostadsrätt, radhus osv - anges dock alltid.

Om informanten uppges ha vuxit upp i ett bostadsområde i Göteborg och i hemlandet betyder det att informanten levt en tid i hemlandet *efter* emigrationen. I de fall - de flesta - då informanten levt en tid i hemlandet före emigrationen anges inte detta.

2) Svenska Akademiens Ordlista rekommenderar både böjningsformen *chilen*, *-en*, *-er* och *chilenare*; *-aren*; plural *-are*. Vi kommer i fortsättningen att hålla oss till det senare alternativet, bl a med motiveringen att de intervjuade chilensarna själva gör det.

GÖTEBORG

PRIMÄROMRÅDESFÖRTECKNING

1 Centrala distriktet

- 101 Kungsladugård
- 102 Sanna
- 103 Majorna
- 104 Stigberget
- 105 Masthugget
- 106 Änggården
- 107 Haga
- 108 Annedal
- 109 Olivedal
- 110 Krokslätt
- 111 Johanneberg
- 112 Landala
- 113 Guldheden
- 114 Lorensberg
- 115 Vasastaden
- 116 Inom Vallgraven
- 117 Stampen
- 118 Heden

2 Södra distriktet

- 201 Olskroken
- 202 Redbergslid
- 203 Bagaregården
- 204 Kallebäck
- 205 Skår
- 206 Överås
- 207 Kärralund
- 208 Lunden
- 209 Härlanda
- 210 Källtorp
- 211 Torpa
- 212 Björkekärr

3 Östra distriktet

- 301 Gamlestaden
- 302 Utby
- 303 Södra Kortedala
- 304 Norra Kortedala
- 305 Västra Bergsjön
- 306 Östra Bergsjön

4 Östra Hisingen

- 401 Brämregården
- 402 Kvillebäcken
- 403 Slättadamm
- 404 Kärrdalen
- 405 Tuve
- 406 Säve
- 407 Kärra
- 408 Rödbo
- 409 Skogome
- 410 Brunnsbo
- 411 Backa

5 Västra distriktet

- 501 Fiskebäck
- 502 Långedrag
- 503 Hagen
- 504 Grimmered
- 505 Styrsö
- 506 Bratthammar
- 507 Guldringen
- 508 Skattegården
- 509 Kaverös
- 510 Flatås
- 511 Högsbohöjd
- 512 Högsbotorp
- 513 Tofta
- 514 Ruddalen
- 515 Järnbrott
- 516 Högsbo
- 517 Frölunda Torg
- 518 Ängås
- 519 Önnered
- 520 Grevegården
- 521 Näset
- 522 Kannebäck
- 523 Askim
- 524 Hovås
- 525 Billdal

6 Norra distriktet

- 601 Lövgärdet
- 602 Rannebergen
- 603 Gårdstensberget
- 604 Angered's Centrum
- 605 Agnesberg
- 606 Hammarkullen
- 607 Hjällbo
- 608 Eriksbo
- 609 Linnarhult
- 610 Gunnilse
- 611 Bergum

7 Västra Hisingen

- 701 Norra Biskopsgården
- 702 Länsmansgården
- 703 Svartedalen
- 704 Hjuvik
- 705 Nolered
- 706 Björlanda
- 707 Arendal
- 708 Södra Biskopsgården
- 709 Jättesten
- 710 Sannegården

Litteraturförteckning

- Allardt, Erik. 1985. **Samhället Finland**. Omvandlingar och traditioner. Holger Schildts förlag. Helsingfors.
- Alpay, Sahin. 1980. **Turkar i Stockholm**. En studie av invandrare, politik och samhälle. Liber. Stockholm.
- Andersson, Christoph. 1986. **Om turkar**. SIV-pocket. Värnamo.
- Andersson-Brolin, Lillemor. 1984. **Etnisk bostadssegregation**. Byggforskningsrådet. Stockholm.
- Andréasson, Håkan. 1987. **Gifta eller ogifta? Om parförhållande**. Meddelanden från Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet nr 8/87. Göteborg.
- Arnstberg, Karl-Olov och Ehn, Billy. 1983. **Etniska minoriteter**. I Sverige förr och nu. Liber. Stockholm.
- Berg, Magnus. 1986. **Vad gjorde stadsråttorna när de var små?** Om intervjuer. Meddelanden från Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet nr 7/86. Göteborg.
- Bergman, Kjell och Jakobsson, Berith. 1984. **Ester i Göteborg**. Om identitetens bevekelsegrunder. Göteborgs invandrarnämnd. Göteborg.
- Binde, Per. 1986. **Uruguayare i Göteborg**. Utbildning och yrkesverksamhet. Göteborgs invandrarnämnd. Göteborg.
- Bustos, Enrique och Ramos Ruggiero, Luis. 1984. **Exilungdomars frigörelseprocess**. En beskrivning och analys av en grupp latinamerikanska ungdomars psykologiska verklighet för förståelsen av deras psykosociala situation. Stockholms läns landsting. Bandhagen.
- De Geer, Eric. 1980. **Finländare i Göteborg**. Rapport i anslutning till utställningen Finsk sisu i Göteborg. Stencil, Göteborgs Historiska museum. Göteborg.
- Ehn, Billy. 1975. **Sötebrödet**. En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle. Tiden. Karlskrona.

1981. **Arbetets flytande gränser. En fabriksstudie.** Prisma. Borås.
1986. **Det otydliga kulturmötet.** Om invandrare och svenskar på ett daghem. Liber. Lund.
- Ehn, Billy, Eriksson, Ann och Lygrell, Kathrine. 1987. **Leva mitt i världen. Över kulturgränserna på en fritidsgård.** Socialdepartementet. Stockholm.
- Ek, Sven B. 1984. **Livet i våra stadsdelar - sociala aspekter.** Byggnadskultur nr 1/84. Stockholm.
1986. **Bostaden som fiktion och verklighet.** Meddelanden från Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet nr 7/86. Göteborg.
- Engelbrektsson, Ulla-Britt. 1982. **The force of tradition. Turkish migrants at home and abroad.** Acta universitatis gothoburgensis. Göteborg.
- Enmark, Romulo. 1986. **Mamma, pappa, barn.** Om en arbetarbefolkning i Göteborg. Etnologiska föreningen i Västsverige. Göteborg.
- Gustafsson, Inga. 1971. **Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi.** Forskningsrapport från arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning vid Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet. Stockholm.
- Hamberg, Eva M och Hammar, Tomas (red.). 1981. **Invandringen och framtiden.** Publicia. Uddevalla.
- Hannerz, Ulf. 1983. **Över gränser.** Studier i dagens socialantropologi. Liber. Lund.
- Invandrartäta bostadsområden i utveckling.** 1986. SIV. Norrköping.
- Invandrare i Stockholms län.** 1985. Stockholms läns landsting. Regionplanekontoret, rapport 1985:9. Stockholm.
- Koivukangas, Olavi (red.). 1980. **Invandringen från Finland till Sverige genom tiderna.** Migrationsinstitutet. Åbo.
- von Kreitor, Nikolaj-Klaus (red.). 1980. **Minoritet, kultur, identitet.** Invandrarförlaget. Stockholm.
- Latinamerika.** 1981. Dagens Nyheter. Stockholm.
- Lithman, Yngve (red.). 1987. **Nybyggarna i Sverige.** Invandring och andragenerationen. Carlssons. Helsingborg.

- Lundberg, Svante. 1977. Latinamerikanska flyktingar i Sverige. SIV. Norrköping.
- Mörck, Magnus, Andréasson, Håkan, Berg, Magnus och Martinson, Lena. 1986. Livsmönster och boendekarriärer i tre generationer. Byggforskningsrådet R74:1986. Stockholm.
- Percivall, Birgitta och Martin. 1980. Isolering eller gemenskap? Etniska minoriteter och bostadssegregation. Socialstyrelsen 1980:1. Stockholm.
- Quintans, Eduardo och Verdinelli, Nestor. 1984. Latinamerikaner i Göteborg. Del III, slutrapport. Stencil, Socialhögskolan. Göteborg.
- Sachs, Lisbeth. 1984. Heder och skam. Om sociala relationer i Medelhavsområdet. Socialstyrelsen 1984:2. Stockholm.
1986. Onda ögat eller bakterier. Turkiska kvinnors möte med svensk sjukvård. Liber. Stockholm.
- Sangregorio, Inga-Lisa. 1985. Där invandrarna bor. Om etnisk boendekonzentration. SIV. Norrköping.
- Soydan, Haluk. 1979. Den turkiska familjen. Invandrare och minoriteter nr 5-6/79.
1984 (red.). Socialt arbete och invandrare. Liber. Stockholm.
- Statistisk årsbok 1988. SCB. Stockholm.
- Statistisk årsbok Göteborg 1969. Göteborgs stadskansli. Göteborg.
- Statistisk årsbok Göteborg 1986. Göteborgs stadskansli. Göteborg.
- Svanberg, Ingvar. 1985. Turkiska invandrare i Sverige. Svenska forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden nr 10/1985. Stockholm.
- Tema Invandrare. 1984. Levnadsförhållanden, rapport nr 38. SCB. Örebro.
- Turunen, Marja-Leena. 1981. Är de annorlunda? Finsk barnuppfostran i Sverige. Socialstyrelsen. Stockholm.
- Villar, René och Habib, Noura. 1980. Skilsmässa bland latinamerikanska flyktingar i Göteborg. Stencil, Socialhögskolan. Göteborg.
- Wallraff, Günter. 1986. Längst därnere. Norstedts. Stockholm.

- Westin, Charles. 1981. *Existens och identitet. Invandrarers problem belysta av invandrare i svårigheter*. Korpen. Kungälv.
1987. *Den toleranta opinionen. Inställningen till invandrare 1987*. Deifo, rapport nr 8. Stockholm.
- Widgren, Jonas. 1984. *Svensk invandrapolitik*. Liber. Lund.
- Willis, Paul. 1983. *Fostran till lönearbete*. Röda bokförlaget. Malmö.
- Yazgan, Ayla. 1983. *Turkiska flickor. Andra generationen invandrare*. SIV. Norrköping.
- Ziehe, Thomas. 1986. *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Norstedts. Malmö.
- Åmossa, Birgitta. 1978. *Finskt i Sverige. De finska invandrarbarnen i försvenskningssprocessen. Svenska litteratursällskapet i Finland nämnd för samhällsforskning. Rapport nr 31, 1978*. Åbo.
- Öberg, Kjell, Bergman, Erland och Swedin, Bo (red.). 1982. *Att leva med mångfalden*. Publicia. Helsingborg.
- Östling, Sven Erik. 1974. *Tragedi i Chile. Utrikespolitiska institutet. Världspolitikens dagsfrågor nr 1 1974*. Enköping.

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 861065-5
från Statens råd för byggnadsforskning till Etnologiska institutioen,
Göteborgs Universitet, Göteborg.

R43: 1989

ISBN 91-540-5023-5

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6709043

Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering

Distribution:
Svensk Byggtjänst,
171 88 Solna

Cirka pris: 60 kr exkl moms